

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

**О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко,
А. А. Славкова, М. А. Гапонюк**

ФІНАНСИ

(для студентів нефінансових спеціальностей)

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

УДК 336.01(076)

ББК 65.26я73

Ф 59

Рецензенти

А. І. Даниленко, заступник директора
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
С. А. Буковинський, керівник апарату Ради Національного банку України,
кандидат економічних наук;
В. Л. Андрущенко, доктор економічних наук,
професор кафедри податків та оподаткування
Національного університету державної податкової служби України

Редакційна колегія фінансово-економічного факультету

Голова редакційної колегії В. К. Хлівний, канд. екон. наук, доц.
Відповідальний секретар А. М. Павліковський, канд. екон. наук, доц.
Члени редакційної колегії: Л. Д. Буряк, канд. екон. наук, проф.; В. З. Потій, канд.
екон. наук, доц.; В. М. Опарін, канд. екон. наук, проф.; М. А. Гапонюк, канд. екон. наук,
доц.; Т. М. Артюх, канд. екон. наук, доц.; О. О. Гаманкова, канд. екон. наук, доц.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Лист № 1.4/18-Г-2128 від 30.11.07

Фінанси (для студентів нефінансових спеціальностей) : навч.-
Ф 59 метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Р. Романенко,
Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2009.
— 146, [6] с.
ISBN 978-966-483-182-3

У ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» вперше в Україні розпочато викладання дисципліни «Фінанси» для студентів нефінансових спеціальностей за окремою програмою, розробленою професорсько-викладацьким складом кафедри фінансів. Вивчення даного курсу розраховано на 5 кредитів. До посібника включено методичні матеріали, які допоможуть як у самостійній роботі студентів, так і в організації викладання даної дисципліни.

Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Фінанси» (для студентів нефінансових спеціальностей) — це якісно нова складова забезпечення підготовки фахівців економічних спеціальностей.

УДК 336.01(076)
ББК 65.26я73

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-483-182-3

© О. Р. Романенко, Л. П., Даниленко,
Л. П. Гладченко та ін., 2009
© КНЕУ, 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. ПРОГРАМА КУРСУ	7
2. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ	19
Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії.	19
Тема 2. Генезис і еволюція фінансів	22
Тема 3. Фінансове право і фінансова політика	26
Тема 4. Податки. Податкова система	31
Тема 5. Бюджет. Бюджетна система	34
Тема 6. Страхування. Страховий ринок	42
Тема 7. Фінансовий ринок	45
Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання	48
Тема 9. Міжнародні фінанси.	51
Тема 10. Фінансовий менеджмент	60
3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИКА ЇХ ПРОВЕДЕННЯ	64
3.1. Плани семінарських занять	64
3.2. Методика проведення семінарів	69
4. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	73
4.1. Підготовка і презентація міні-лекції	74
4.2. Презентація експертної оцінки	75
4.3. Укладання бібліографії з фінансових питань	75
4.4. Написання і представлення реферату	76
4.5. Складання комплексного фінансового кросворду	76
4.6. Орієнтована тематика питань для самостійного опрацювання та індивідуальних завдань	77
4.7. Організація наукової роботи студентів	92

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НА- ВЧАННЯ.....	93
6. ПОРЯДОК ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКО- ВОГО КОНТРОЛЮ.....	97
7. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	100
8. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	114
ДОДАТКИ.....	117
СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ДО ТЕМ КУРСУ	118
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ОХОПЛЮЮТЬ ЗМІСТ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ	142

Суттєве підвищення якості освіти та рівня компетенції фахівців потребує модернізації змісту навчальних дисциплін і науково-методичного забезпечення навчального процесу. Важливого значення для посилення рівня фундаментальної підготовки студентів економістів набуває перетворення базової дисципліни «Фінанси» на фундаментальний курс науково-теоретичного спрямування. Для студентів нефінансових спеціальностей на вивчення цієї дисципліни передбачено 10 кредитів.

В умовах ринкових відносин фінанси використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Практично всі економічні інструменти господарювання (ціноутворення, оплата праці, комерційні розрахунки, інвестиційна діяльність, кредитування, бухгалтерський облік тощо) пов'язані з фінансами. Тому курс «Фінанси» має міжгалузевий характер. Він вивчається студентами після ознайомлення із загальнотеоретичними економічними дисциплінами, такими як «Основи економічної теорії», «Історія економічних учень», «Економічна історія», «Економіка підприємства» та інші, що дає змогу закріпити вже набуті знання і поглибити професійну підготовку фахівців економічних спеціальностей.

Глибоке усвідомлення економічної природи і суті фінансів, їхньої об'єктивної необхідності, зв'язку з іншими економічними категоріями і ролі в економічній системі держави створює ту основу, на якій базується вивчення прикладних фінансових дисциплін, які розкривають конкретні питання організації фінансів суб'єктів господарювання, державних і міжнародних фінансів.

Мета курсу — формування базових знань з теорії фінансів, засвоєння основ функціонування окремих складників фінансів та закономірностей їх розвитку.

Завдання курсу — дати системне розуміння сутності фінансових відносин держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств, розкрити механізм впливу фінансів на соціально-економічний розвиток суспільства.

Предметом фінансової науки є специфічна сфера економічних відносин з приводу формування, розподілу і використання обмежених централізованих і децентралізованих фінансових фондів у вартісній формі.

Оскільки фінансові відносини пов'язані із рухом вартості створеного ВВП, відображаються у грошових потоках, що циркулюють між окремими суб'єктами цих відносин, і пов'язані з формуванням їхніх доходів та здійсненнями видатків, студент після вивчення курсу «Фінанси» повинен зрозуміти економічну сутність і форми прояву фінансів: що вони відображають, як впливають на поведінку окремих суб'єктів, та як позначаються на інтересах цих суб'єктів, як враховуються при фінансовому розподілі інтереси окремих юридичних і фізичних осіб та держави, яка результативність фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому та добробут її громадян і фінансовий стан підприємств, які фінансові протиріччя виникають у суспільстві і як вони вирішуються.

1. ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

Предмет фінансової науки — специфічна сфера суспільних економічних відносин з приводу формування і розподілу обмежених централізованих та децентралізованих грошових фондів. Обмеженість формування і розподілу в часі та просторі. Невизначеність і ризик у фінансах.

Категоріальний та понятійний апарат у фінансовій науці. Фінансові категорії — абстракції специфічної сфери суспільних відносин, форма наукового пізнання сутності фінансів.

Вихідні, первинні, прості та складні фінансові категорії. Особливе і загальне у фінансових категоріях. Особливості фінансових категорій на макро- і мікрорівнях. Поняття у фінансовій науці як розкриття специфічних особливостей фінансової категорії.

Історична, економічна та вартісна сутність категорії «фінанси» як її загальні ознаки.

Функції фінансів як відображення їх сутності і суспільного призначення. Розподільна та контрольна функції. Специфіка функцій фінансів на макро- і мікрорівнях. Дискусійні питання щодо функцій фінансів.

Логічна послідовність наукового пізнання фінансів. Фінанси і фінансова система як об'єктивно існуюча реальність, підсистема економічного базису. Фінансове право, фінансова політика, управління фінансами — підсистема надбудови, її ідеологічні суспільні форми. Втілення об'єктивних економічних відносин в суб'єктивні дії законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, політичних партій, суспільних організацій, окремих особистостей.

Методологічні питання співвідношення підсистеми базису і надбудови — відокремлення об'єктивних фінансових відносин від суб'єктивних дій.

Роль фінансів у ринковій економіці.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

Зародження фінансових відносин у надрах рабовласницького суспільства, їх зумовленість натуральним господарством. Вплив товарно-грошових відносин на розвиток фінансів.

Сутність і складники доходів рабовласницької держави в період її розквіту: натуральні надходження від державного майна, контрибуцій, данини, натуральних і грошових податків, особистих повинностей. Зародження прямих і непрямих податків, відкупної системи податків. Податковий імунітет вільних громадян. Державні запозичення.

Витрати рабовласницької держави: військові, будівництво доріг, фортець, акведуків, культових споруд, іригаційних систем.

Управління фінансами в Римській імперії. Вплив доходів у грошовій формі на розпад рабовласницьких відносин.

Доходи і видатки феодального суспільства. Основа доходів — домени. Феодальна рента як майнові права глави держави. Поява регалій — виключне право держави на певні галузі (монетна, гірська, соляна, поштова), їх значення для розвитку виробництва й обміну. Поземельний і подушний податки. Податковий імунітет дворянства і духовенства. Кредитні запозичення глави держави.

Особливості фінансів феодального міста. Відділення міста від села як передумова відділення капіталу від земельної власності. Боротьба міст за політичну та фінансову незалежність.

Викуп містами права на самоуправління, звільнення від феодальних податків і повинностей, права на чеканку монет. Доходи феодального міста в грошовій формі. Розширення непрямого оподаткування. Розвиток обміну між містами і феодалами, запровадження мита. Митні союзи міст. Майнові податки. Місцеві позики.

Витрати феодального міста: військові, адміністративні, на розвиток комунального господарства, допомогу бідним. Формування фінансів міст як системи грошового господарства.

Роль грошових податків у розвитку виробництва та обміну і переході до ринкових відносин. Селянські повстання проти податків, формування передумов для буржуазних революцій. Нагромадження і концентрація капіталу у буржуазії через податки, державне замовлення на озброєння, транспортне будівництво, будівництво житла та ін. Поява нових фінансових інститутів — системи медичного і соціального страхування, страхування майна і життя. Роль держави в посиленні фінансових позицій національної буржуазії.

Фінанси в індустріальній і постіндустріальній економіці.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

Об'єктивна необхідність створення правового поля для функціонування фінансових відносин. Набуття фінансовими відносинами правової форми, встановлення «правил гри» в ринковій економіці. Фінансове право — сукупність (система) законів, що

визначають права й обов'язки учасників фінансових відносин. Роль бюджетного, податкового, біржового та митного права у правовому регламентуванні фінансових відносин.

Джерела фінансового права: Конституція України як вища юридична сила; кодекси України, закони України, укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, що стосуються фінансів, державного регулювання економіки та соціальної сфери.

Фінансова політика як система заходів регулювання фінансових відносин і забезпечення розв'язання економічних і соціальних проблем суспільного розвитку.

Складові фінансової політики держави: податкова, бюджетна, монетарна (грошово-кредитна), митна, інвестиційна. Їх цілі та інструменти. Взаємозв'язок економічної, соціальної і фінансової політики.

Типи фінансової політики держави: політика жорсткої і помірної регламентації фінансових відносин та політика мінімальних обмежень. Переваги і недоліки окремих типів фінансової політики, передумови і завдання їх застосування.

Види фінансової політики у контексті регулювання економічного циклу: політика забезпечення макроекономічної стабілізації, сприяння економічному зростанню, стримування ділової активності. Дискреційна і недискреційна фінансова політика.

Фінансова стратегія і фінансова тактика. Формування певної моделі фінансових відносин як основа визначення стратегічних цілей. Визначення основних пріоритетів у фінансовій політиці. Тактичні засоби реалізації фінансової політики держави.

Фінансова політика суб'єктів господарювання як цілеспрямована діяльність фінансових менеджерів задля досягнення поставлених цілей у бізнесі. Вплив фінансової політики держави на фінансову діяльність і фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Дієздатність та ефективність фінансової політики. Оцінка дій та заходів держави з позицій їх відповідності фінансовій ситуації в країні та потребам соціально-економічного розвитку.

Поняття фінансової безпеки держави. Основні елементи, що утворюють систему фінансової безпеки. Фінансова безпека — один із найважливіших складових економічної безпеки країни. Зовнішні та внутрішні складові фінансової безпеки держави. Основні показники, які характеризують фінансову безпеку: величина внутрішнього і зовнішнього боргу, рівень інфляції, стійкість національної валюти, рівень дефіциту державного бюджету, сальдо платіжного балансу.

Тема 4. Податки. податкова система

Історична ретроспектива розвитку податків як невід'ємного елемента суверенітету держави. Економічна сутність податків. Податки як вихідна категорія державних фінансів. Характерні ознаки податків як обов'язкових платежів. Функції податків. Фіскальна функція податків як відображення їх первинного суспільного призначення. Вимоги до податків у контексті реалізації фіскальної функції: достатність, регулярність і стабільність надходжень, рівномірність розподілу по території країни. Дискусійні питання щодо функцій податків.

Елементи податків: платник (суб'єкт) податку, носій податку, об'єкт, масштаб і одиниця оподаткування, податкова ставка, джерело сплати податку, податкова квота. Вимоги щодо платника податку і об'єкта оподаткування. Податкові ставки: тверді і процентні; уніфіковані і диференційовані; пропорційні, прогресивні і регресивні.

Класифікація податків та її ознаки.

Види прямих податків. Реальні й особисті податки. Історичний аспект розвитку прямого оподаткування у контексті переходу від реальних до особистих податків.

Прибуткове оподаткування як основна сучасна форма прямого оподаткування. Види прибуткового оподаткування: особистий прибутковий податок і податок на прибуток юридичних осіб.

Непрямі податки: фіскальні монополії, акцизи, мита. Акцизи як основна сучасна форма непрямих оподаткування, їх види. Специфічні акцизи, основні підходи до їх застосування. Підакцизні товари. Універсальні акцизи, історична ретроспектива їх розвитку. Види універсальних акцизів: податок з продажу, податок з обороту, податок на додану вартість.

Податкова система і теоретичні засади її побудови. Чинники, що визначають склад, характер і спрямування податкової системи. Принципи формування податкової системи. Податкова система унітарної і федеративної держави.

Податкові пільги, переваги і недоліки їх застосування. Ухилення від сплати податків, його види і напрями. Використання недоліків чинного податкового законодавства для ухилення від податків. Незаконне ухилення від оподаткування. Його масштаби і причини. Офшорні зони — «податкові гавані». Антиофшорне законодавство.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

Сутність і форми прояву бюджету держави. Бюджет як фінансова категорія, його призначення, роль і характерні ознаки. Бюджет — «вбудований стабілізатор», фінансова основа регулювання економіки.

Функції бюджету. Територіальний, галузевий і соціальний напрями бюджетного перерозподілу вартості ВВП. Необхідність і межі бюджетного перерозподілу. Його вплив на економічний розвиток і соціальну стабільність. Бюджет як основний фінансовий план держави, його правовий статус. Принципи бюджету: реальність, гласність, повнота, рівність між доходами і видатками.

Взаємозв'язок процесів формування бюджету з економічною і соціальною політикою. Джерела і методи формування доходів бюджету. Чинники та обмеження, що визначають структуру формування дохідної бази бюджету. Взаємозалежність між ВВП і бюджетом. Податкові доходи бюджету. Неподаткові надходження і їх роль у формуванні доходів бюджету. Зовнішні джерела надходжень до бюджету.

Видатки бюджету. Склад видатків бюджету та чинники, що його визначають. Функціональний поділ видатків: на управління, оборону, соціальні потреби, економічний розвиток. Економічний поділ видатків: поточні, капітальні. Форми бюджетного фінансування. Оптимізація структури видатків у контексті забезпечення сталого економічного зростання і реалізації соціальної політики держави. Бюджет споживання і бюджет розвитку.

Показники, що характеризують стан бюджету як фінансового плану. Збалансованість доходів і видатків як найбільш оптимальний варіант бюджету. Перевищення доходів над видатками, його форми: бюджетний профіцит або дефіцит. Фактори, що їх зумовлюють, та оцінка доцільності.

Бюджетний устрій і бюджетна система. Засади бюджетного устрою. Поняття бюджетної системи, її особливості при унітарному та федеративному державному устрої. Складові бюджетної системи України, принципи її побудови. Критерії і порядок розмежування доходів і видатків між окремими рівнями бюджетної системи. Регламентування міжбюджетних відносин.

Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів. Роль місцевого оподаткування у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування. Видатки місцевих бюджетів.

Принцип субсидіарності і його реалізація при розмежуванні видатків між місцевими бюджетами різних рівнів. Поточний бюджет і бюджет розвитку.

Горизонтальні і вертикальні фіскальні дисбаланси та їх вплив на фінансове забезпечення розвитку територій. Роль міжбюджетних трансфертів у збалансуванні місцевих бюджетів. Інструменти вертикального фінансового вирівнювання: дотації, субсидії, субвенції, гранти, спеціальні фонди і компенсаційні виплати.

Поняття бюджетного дефіциту як фінансового результату функціонування держави. Причини виникнення бюджетного дефіциту: економічний спад, фінансова (економічна) криза, старіння нації, надзвичайні події, стимулювання сукупного попиту, неплатежі за бюджетними призначеннями, прийняття політичних рішень в умовах демократії.

Види бюджетного дефіциту: стійкий і тимчасовий, активний і пасивний, відкритий і прихований. Характеристика джерел фінансування бюджетного дефіциту. Наслідки бюджетного дефіциту.

Сутність державного кредиту, його призначення і роль. Характеристика операцій, які розкривають зміст державного кредиту: запозичення, кредитування, надання гарантій.

Внутрішні державні запозичення. Форми внутрішніх державних запозичень. Державні і місцеві позики. Класифікація державних позик: за правовим оформленням; залежно від місця розміщення позик; за правом емісії; за терміном погашення; за характером виплати доходу; за характером погашення; за характером зобов'язань.

Зовнішні державні запозичення. Позики міжнародних організацій та міжнародних фінансових інституцій. Міжурядові та комерційні позики. Міжнародний державний кредит як форма експорту капіталу, форма руху позичкового капіталу.

Напрями використання коштів, отриманих від державних запозичень: фінансування дефіциту бюджету, формування валютних резервів центрального банку, фінансування інвестиційних проектів. Ефективність державних кредитних запозичень.

Державний борг, причини його виникнення і зростання. Дискусійні питання щодо тягаря державного боргу. Види державного боргу: внутрішній і зовнішній, капітальний і поточний. Обмеження граничного рівня державного боргу. Джерела погашення державного боргу. Наслідки державного боргу в коротко- і довгостроковому аспекті.

Управління державним боргом. Методи управління державним боргом: конверсія, консолідація, уніфікація, обмін облігацій

за регресивним співвідношенням, анулювання боргу. Рефінансування і реструктуризація боргу, їх зміст і передумови використання. Амортизація і обслуговування боргу. Забезпечення платоспроможності держави з повернення боргу і виплати відсотків. Коефіцієнти обслуговування внутрішнього і зовнішнього державного боргу.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

Об'єктивна необхідність страхового захисту і його роль у забезпеченні суспільного відтворення. Форми фондів страхового захисту: централізовані натуральні та грошові резерви держави, децентралізовані натуральні та грошові резерви підприємств. Страхування як система страхового захисту, заснованого на солідарній відповідальності.

Економічна сутність категорії «страхування», її ознаки. Функції страхування. Особливості фінансових відносин у страховій діяльності. Суб'єкти страхових відносин.

Класифікація страхування. Характеристика галузей, підгалузей і видів страхування. Перестрахування і співстрахування, їх сутність та механізм дії.

Поняття страхового ринку і його організаційна структура. Види страхових компаній. Страхова компанія як суб'єкт підприємництва і як фінансова інституція. Джерела формування і напрями розміщення коштів страхових організацій. Об'єднання страховиків та їхні функції. Діяльність страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів) на страховому ринку.

Страхове поле і страховий портфель. Формування фінансового результату діяльності страхової компанії. Фінансова стійкість і платоспроможність страхових організацій.

Державне регулювання страхової діяльності.

Сутність та суспільне призначення соціального страхування. Переорієнтація програми соціального захисту громадян на страхові засади. Принципи організації соціального страхування.

Державне обов'язкове пенсійне страхування. Солідарна, накопичувальна і змішані системи пенсійного забезпечення, їх переваги і недоліки. Пенсійні реформи у країнах, які розвиваються, та з перехідною економікою.

Недержавне пенсійне забезпечення і його роль у пенсійній системі.

Фонди соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття та від нещасних випадків на виробництві. Джерела формування та напрями використання коштів фондів соціального страхування. Види соціальних виплат. Органи управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, їх функції.

Медичне страхування і його фінансове забезпечення. Роль медичного страхування у забезпеченні гарантій надання послуг з охорони здоров'я, його переваги порівняно з бюджетною медициною.

Тема 7. Фінансовий ринок

Фінансовий ринок як економічний простір, на якому формуються відносини з приводу купівлі-продажу фінансових фондів. Заощадження та інвестиції — основні категорії фінансового ринку.

Функції фінансового ринку. Функція перетворення заощаджень в інвестиції. Перерозподільна функція: перелив фінансових фондів між галузями, регіонами, країнами світу.

Суб'єкти фінансового ринку; емітенти, інвестори, посередники.

Сфери фінансового ринку: ринок банківських позик (кредитних ресурсів) і ринок цінних паперів.

Ринок кредитних ресурсів і його призначення. Складники кредитної системи, їх роль у перерозподілі кредитних ресурсів.

Ринок цінних паперів. Структура ринку цінних паперів: ринок капіталів (фондовий ринок) — емісія й обіг довгострокових цінних паперів; грошовий ринок — емісія й обіг короткострокових цінних паперів; валютний ринок — обіг девізів (платіжних документів в іноземній валюті). Деривативи, їх значення. Хеджування.

Цінні папери як інструменти фондового ринку. Юридична сутність цінного папера. Зобов'язання емітента, майнові права інвестора, що охороняються законом. Економічна сутність цінного папера як капіталу, що приносить дохід його власнику.

Ринок цінних паперів. Акція як частка в статутному капіталі, титул власності на частину майна акціонерного товариства. Класифікація акцій.

Облігація як борговий фінансовий інструмент. Класифікація облігацій.

Похідні цінні папери (деривативи), їх види. Роль ринку деривативів у стабілізації економіки та фінансової системи.

Сегментація ринку цінних паперів: первинний і вторинний ринки, організований та неорганізований, біржовий і позабіржовий. Необхідність збалансованого розвитку усіх сегментів ринку.

Фондова біржа — організаційно оформлений, постійно діючий ринок цінних паперів, її функції. Правова форма, статут та правила біржі.

Саморегулювні організації ринку цінних паперів. Реєстратори, депозитарії, організатори торгівлі.

Ринок фінансових послуг і його роль у функціонуванні економічної системи. Взаємозв'язок фінансового ринку та ринку фінансових послуг. Поняття фінансової послуги. Суб'єкти ринку фінансових послуг.

Інституційна структура фінансового ринку та ринку фінансових послуг: комерційні банки, небанківські кредитні установи, фінансові, лізингові та факторингові компанії, інституційні інвестори, фондові та валютні біржі.

Сегментарна структура ринку фінансових послуг: страхування, фінансове посередництво, фінансовий консалтинг, аудит, інформаційні послуги.

Державне регулювання фінансового ринку та ринку фінансових послуг.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

Особливості функціонування фінансів на мікрорівні. Сутність і призначення фінансів суб'єктів господарювання. Характер, напрями і форми фінансових відносин підприємницьких структур. Взаємозв'язок і взаємозалежність фінансів на мікротамакрорівнях.

Юридичні форми організації підприємництва та капіталу: індивідуальне підприємництво, товариства (партнерства), акціонерні товариства, державні підприємства. Вплив форми організації підприємництва на формування фінансових ресурсів і капіталу суб'єктів господарювання, на управління їх фінансовою діяльністю.

Формування й обіг фінансових ресурсів як основа організації фінансів підприємств. Склад фінансових ресурсів підприємств, джерела їх формування і напрями розміщення. Шляхи забезпечення залучення в оборот достатнього обсягу фінансових ресурсів для ефективного господарювання.

Грошові надходження, їх склад та економічна характеристика. Доходи підприємства, валовий і чистий дохід. Витрати підприємств, їх регламентація. Галузеві чинники, що впливають на склад і структуру доходів і витрат та їх формування. Фінансові результати діяльності підприємств. Прибуток і фактори, що його визначають. Загальний і чистий прибуток. Збитки підприємств і джерела їх відшкодування.

Акціонерне товариство (корпорація) — основна форма організації капіталу та підприємництва в сучасній ринковій економіці.

Корпорація як юридична особа і суб'єкт права. Розвиток законодавства про корпорації. Особливості корпоративних фінансів. Капітал як власність та капітал як функція. Управління корпорацією. Органи управління: загальні збори акціонерів як вищий орган управління, Рада директорів (Правління або Адміністративна рада), Наглядова рада (в країнах Західної Європи). Права й обов'язки посадових осіб. Фінансові менеджери, корпоративна культура. Захист прав акціонерів і кредиторів. Господарські угоди корпорацій, їх значимість.

Капітал корпорації, його структура. Акціонерний і позичковий капітал. Структура капіталу і ризик. Оптимізація структури капіталу — збільшення ринкової вартості при мінімальній ціні капіталу. Оборотної (працюючий) капітал корпорації, його склад. Джерела фінансування — торговельний (комерційний) кредит, банківський кредит, факторинг, емісія комерційних паперів. Дивіденди, їх види.

Тема 9. Міжнародні фінанси

Зміст і принципи організації міжнародних фінансів, їх зв'язок з глобалізацією економіки та посиленням інтеграційних процесів. Роль фінансів у розвитку світової економіки. Міжнародні фінансові операції і валютні відносини. Валютний курс. Фактори, що впливають на валютний курс. Валютні режими.

Глобальні фінансові інституції. Міжнародний валютний фонд (МВФ), його завдання і функції. Роль МВФ у забезпеченні стабільності світової та національних валютних систем. Формування ресурсів МВФ. Внески країн — членів МВФ та порядок їх здійснення. Інші джерела формування кредитних ресурсів МВФ: продаж членам МВФ своєї валюти, позики у членів МВФ; операції

на міжнародних фінансових ринках; процентні платежі з раніше наданих кредитів і повернення основних сум боргу; кредитні лінії, що відкриваються групами країн.

Кредитна політика МВФ. «Чисті» резервні транші, кредитні лінії «stand-by», спеціальні кредитні лінії та кредитні лінії структурних перетворень, їх призначення та порядок надання. Звичайний, спеціальний та пільговий механізми кредитування.

Група Світового банку. Призначення і напрями діяльності Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР). Кредитна політика МБРР: особливі інвестиційні позики; секторальні операції; позики структурної реорганізації. Міжнародна агенція розвитку і Міжнародна фінансова корпорація, їх сфери і напрями діяльності. Багатостороння агенція з гарантування іноземних інвестицій.

Завдання і функції Банку міжнародних розрахунків, його роль у підтримці міжнародної фінансової стабільності.

Регіональні міжнародні фінансові інституції (Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції і розвитку). Їх завдання, сфери діяльності, формування капіталів і ресурсів.

Світовий фінансовий ринок, його функції. Структура світового фінансового ринку: валютний ринок, ринок облігацій, ринок акцій, ринок деривативів (похідних фінансових інструментів). Глобалізація світових фінансових ринків: визначальні передумови і сучасні тенденції.

Фінансові інституції ЄС. Європейський центральний банк, його завдання і функції. Європейський інвестиційний банк, його призначення і сфери діяльності. Кредити та гарантії за кредитами на регіональний розвиток, модернізацію виробництва, фінансування спільних проектів.

Бюджет ЄС, його призначення та особливості. Організація бюджетного процесу в ЄС, функції та повноваження керівних органів — комісії ЄС, Ради ЄС та Європарламенту.

Доходи бюджету ЄС, особливості їх формування. Видатки бюджету ЄС, ознаки їх класифікації. Програма гармонізації державних фінансів країн-членів ЄС. Гармонізація податків. Відміна усіх митних зборів, нетарифних бар'єрів (кількісних обмежень) всередині ЄС, надходження митних зборів на імпорт з третіх країн у бюджет ЄС. Уніфікація універсального акцизного оподаткування на основі податку на додану вартість. Уніфікація ставок податку на додану вартість, введення єдиних ставок специфічних акцизів (міцні спиртні напої, пиво, вино).

Тема 10. Фінансовий менеджмент

Фінансовий менеджмент як сукупність суб'єктів, форм і методів управління фінансами. Завдання фінансового менеджменту.

Державні фінанси як об'єкт управління. Функції державного фінансового менеджменту: стратегічне фінансове планування, організація виконання розроблених планів, облік і контроль. Складові державного фінансового менеджменту: бюджетний, податковий.

Органи управління державними фінансами, розмежування функцій і повноважень між ними. Координація управління державними фінансами. Процедури і технології прийняття управлінських рішень у сфері державних фінансів.

Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання, його завдання. Суб'єкти й об'єкти фінансового менеджменту.

Організаційне забезпечення фінансового менеджменту. Фінансове планування і прогнозування: суть, завдання, методи. Фінансові норми і нормативи, ліміти і резерви. Фінансовий контроль, його зміст і призначення. Види, форми і методи фінансового контролю. Фінансовий аудит як незалежний фінансовий контроль. Суб'єкти фінансового контролю в Україні, їх функції.

2. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

Ключові терміни: фінанси; фінансові фонди; фінансові категорії, поняття і терміни; податок; акція; фінансова система; державні фінанси; фінанси корпорацій; фінанси суб'єктів господарювання; фінанси домогосподарств; державні фінанси; фінансовий ринок; страхування; міжнародні фінанси; фінансові і нефінансові інститути; фінансові фонди; функції фінансів, фінансове забезпечення; фінансове регулювання; фінансове стимулювання.

Приступаючи до вивчення цієї теми, студент повинен усвідомити, що фінанси, як і держава, ринок, гроші, власність, релігія, є ефективним знаряддям здійснення державної політики, спрямованої на забезпечення життєдіяльності суспільства. За умов побудови ринкової моделі економіки важливе значення має розуміння економічної природи й сутності фінансів, їхньої об'єктивної необхідності, зв'язку з іншими економічними категоріями та ролі в економічній системі держави.

У сучасній розгалуженій системі економічних наук фінансова наука — це міжгалузева (функціональна) наукова дисципліна, що має чітко виражені об'єкт і предмет дослідження. Як і всі інші міжгалузеві (функціональні) економічні науки, фінансова наука ґрунтується на політичній економії (економічній теорії). З кінця XVII до кінця XIX століття викладання фінансових знань входило до складу курсу політичної економії, яка вивчала суспільні економічні відносини як сукупність відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг.

Зростання відносної самостійності економічних відносин розподілу та перерозподілу ВВП, їх ролі у суспільному відтворенні зумовили нагальну необхідність виокремлення та розвитку вчення про фінанси як особливої галузі знань і самостійної наукової дисципліни. Протягом тривалого періоду (майже до кінця першої третини XX століття) вчені-економісти і фінансисти викристалізовували поняття сутності державних фінансів, їх суспільного

призначення, сфери функціонування, вибудовувались теорії державних доходів (у яких особлива увага завжди приділялась системі оподаткування), державних видатків, бюджету, державного кредиту, фінансового контролю. З часом крім державного господарства до складу фінансів почали включати фінанси підприємницьких структур. Значний розвиток дістали фінансові ринки, місцеві фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди. Однак окремі елементи дискусійних положень мають місце і досі, що цілком відповідає природі процесу наукового пізнання.

На думку деяких вчених, фінансова наука вивчає діяльність держави, підприємницьких структур, організацій та окремих громадян, пов'язану зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів у конкретних історичних умовах, а також закони і закономірності цих явищ і процесів у їхній взаємодії (Теорія фінансів: Навч. посібник / За заг. ред. О. Д. Василика. — К.: Центр навч. літ-ри, 2005).

Оскільки існує проблема обмеженості фінансових ресурсів в економіці, то цілком закономірно постає питання ефективного їх використання для якнайповнішого задоволення потреб суспільства. Таким чином, предмет фінансової науки можна визначити як специфічну сферу економічних суспільних відносин з приводу формування, розподілу і використання обмежених централізованих і децентралізованих фінансових фондів у вартісній формі.

Із загальної системи економічних відносин виділяють макрота і мікрорівні. Фінансова наука вивчає макрорівень як сферу відносин з приводу формування, розподілу і використання централізованих фінансових фондів. На мікрорівні фінансова наука вивчає сферу відносин, що стосується обміну, розподілу і використання децентралізованих фінансових фондів, тобто фондів агентів економічних відносин, суб'єктів господарювання.

Слід звернути увагу на принципові відмінності фінансів мікрорівня, оскільки кожен з агентів економічних відносин бере участь в обміні виготовленого ним продукту як частки в ВВП, а потім у розподілі та використанні створеної вартості. Децентралізовані грошові фонди мікрорівня є фінансовою основою для формування централізованих фондів.

При визначенні предмета фінансової науки використовується методологія політекономії й економіки. У галузі методології виділяють два начала — емпіризм і раціоналізм. При цьому історія наук (у тому числі й фінансової науки) розвивається так, що спочатку переважає емпіризм, а з часом перевага надається раціоналізму. До методів дослідження фінансових явищ відносять індук-

цію (історико-порівняльну та статистичну) та аналогію. На основі індуктивних висновків може застосовуватись і дедукція для визначення тих наслідків, до яких спричинять ті чи інші заходи фінансової політики.

Важливим методологічним питанням при вивченні фінансів є співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, що дає змогу відділити об'єктивні економічні відносини від суб'єктивних дій, котрі втілені в економічні та фінансові програми. Виходячи з цього можна визначити певну логічну послідовність у пізнанні фінансової науки:

1. Фінанси як специфічна сфера економічних відносин у суспільстві, їх функції, визначення категоріального і понятійного апарату фінансової науки.

2. Система фінансів як внутрішня їх структура і сукупність різних сфер фінансових відносин (фінансова система).

3. Фінансове право як сукупність юридичних норм, що визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин.

4. Фінансова політика як система заходів щодо регулювання фінансових відносин і вирішення проблем забезпечення макроекономічної стабілізації і розвитку.

5. Управління фінансами як систематична робота органів управління і контролю з формування, розподілу і використання обмежених фінансових фондів в умовах невизначеності та ризику.

Фінанси як система економічних відносин і фінансова система як їх внутрішня структура являють собою об'єктивну реальність. Фінансове право, фінансова політика й управління фінансами є суб'єктивними діями виконавчої, законодавчої та судової влади, громадських організацій і груп, політичних партій та окремих особистостей. Разом із тим, необхідно враховувати ті зміни, які відбуваються у співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в умовах інноваційно-інформаційних технологій та світового процесу глобалізації.

Вивчаючи категоріальний і понятійний апарат фінансової науки, необхідно розуміти, що фінансові категорії — це абстракції специфічної сфери економічних відносин, форма наукового пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії класифікують на вихідні, первинні, прості і складні. Поняття характеризують певні сторони категорії. Наприклад, при дослідженні категорій «ринок» і «ціна капіталу» вводяться поняття: систематичний ризик, несистематичний ризик, премія за ризик, безризиковий цінний папір.

Слід звернути увагу на особливості фінансових категорій на мікро- і макрорівнях фінансових відносин (категорії державних фінансів і фінансів акціонерних товариств (корпорацій)). Вони різняться за своєю економічною сутністю, але разом із тим їм притаманні спільні ознаки, що надають можливість віднести їх до узагальнювальної категорії «фінанси».

Розглядаючи історичну, економічну і вартісну сутність фінансів, потрібно усвідомити, що функціонування фінансів пов'язане з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу ВВП у грошовій формі. Суб'єктами цих процесів є держава, юридичні та фізичні особи. Гармонізація інтересів кожного учасника — важливе завдання фінансової політики держави.

Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, притаманних фінансам. Слід пам'ятати, що функції завжди похідні від сутності, яку вони виражають, і показують, як, у який спосіб реалізується суспільне призначення даної економічної категорії.

При вивченні цієї теми слід також звернути увагу на дискусійні питання щодо сутності і функцій фінансів, на різні погляди вчених щодо економічної природи і меж фінансових відносин, на характеристики якісних ознак, що визначають специфіку фінансів як економічної категорії, на особливу систему зв'язків фінансів і грошей, на взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями (ціною, кредитом, заробітною платою).

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

Ключові терміни: доходи і видатки рабовласницьких, феодальних і капіталістичних держав; відкупна система податків; податковий імунітет; розкладання податків; комутація податків; домени; регалії; фінанси феодальних міст; первісне нагромадження капіталу; бюджет.

Розглядаючи питання генезису й еволюції фінансів, необхідно виходити із загального розуміння ролі історії для суспільного розвитку. Йдеться про те, що у минулому створюються передумови майбутнього, закладаються його генетичні основи та з'являються проблеми, які не тільки дають про себе знати в сучасності, а й можуть дещо пояснити в ній.

У перші роки радянської влади професор Київського комерційного інституту М.І. Мітіліно підкреслював особливе значення

історико-фінансових досліджень: «Щоб розуміти сучасне, треба знати минуле. Щоб розуміти сучасну організацію господарства публічних об'єднань, треба знати той шлях історичного розвитку, що вони пройшли. Через те й має бути особлива галузь фінансової науки — історія фінансового господарства».

Як історична категорія фінанси з'явилися одночасно з виникненням держави при розшируванні суспільства на класи. Як відомо, перший великий поділ суспільства на класи — це поділ рабовласників і рабів. Епоха рабовласництва бере свій відлік з IV тис. до н.е., коли в Месопотамії і Єгипті почався процес становлення класового суспільства.

Основними формами доходів тогочасних держав були контрибуція і данини, надходження від державного майна, особисті повинності, натуральні податки, перші грошові податки.

Видатки держав стародавнього світу включали в себе видатки на військові дії, адміністративні видатки, будівництво доріг та укріплень, культових споруд, іригаційних систем тощо.

Стародавній світ був неоднорідним, і при вивченні теми необхідно звернути увагу на специфіку формування доходів перших східних держав, Римської імперії і Греції. Фінансові відносини країн Стародавнього Сходу базувалися на натуральному господарстві, земельна рента і податок збігалися, управління здійснювалось апаратом володаря і базувалося на традиціях, оформлених як закони. Наприклад, відомі Закони Хаммурапі у Вавилоні (1853—1720 рр. до н.е.), Закони Ману в Індії (III ст. до н.е.).

У Стародавньому Єгипті фараон являв собою божество, тому йому належала третина землі. Решта земля ділилася між жрецькими та землеробами. Жреці були привілейованою верствою, тому вони не сплачували податків, а весь тягар платежів лягав на землеробів. Практично всі галузі господарства оподатковувалися прямими і непрямими податками: ввіз і вивіз товарів, продаж, купівля, угоди і договори. Існував також податок на худобу, будівництво мостів і іригаційних споруд, подушний податок на чоловіків. Тобто в Стародавньому Єгипті податкова система була достатньо розгалуженою.

У Вавилоні поряд з великими царсько-храмовими, були селянські господарства, які обробляли землю на орендних засадах і сплачували ренту державі. Общинники-землероби були основною масою оподаткованого населення. За часів Хаммурапі був введений єдиний податок — десятина.

Давня Греція не мала будь-якої системності в збиранні податків, фінансовий устрій багато в чому залежав від особистості

правителя. Характерною особливістю давньогрецького суспільства було негативне ставлення до особистих податків, вважалося, що вони несуть тавро рабства і тому є неприйнятними. Основний податковий тягар несли іноземці, а інші доходи надходили від експлуатації рудників, гаваней і морів, державного майна і рабів.

У Римській імперії доходи держави також не носили системного характеру, державна казна в основному поповнювалася за рахунок підкорених народів. Рим намагався побудувати свою фінансову могутність на чужій праці. Зі зростанням доходів від завоювань були скасовані податки на майно і на землі для вільних римлян.

У мирний час витрати на управління державою були мінімальними, громадяни виконували свої виборні обов'язки безкоштовно, основні кошти витрачались на будівництво громадських споруд. Але у військовий час громадяни Риму оподатковувались згідно зі своїми статками. Визначення суми податків проводилось кожні п'ять років спеціальними чиновниками — цензорами. Громадяни Риму робили цензорам заяву про свій майновий і сімейний стан, таким чином закладались основи декларації про доходи.

У часи імперії головним джерелом податків у провінціях був земельний податок, окрім того, оподатковувалось нерухоме майно, раби, худоба, коштовності. Кожен житель провінції мав сплачувати єдину для всіх подушну подать. Існували і непрямі податки, такі як податок з обороту, податок за торгівлю рабами.

Довгий час в римських провінціях не існувало державних фінансових органів, які б стягували податки. Римська влада використовувала послуги відкупщиків, які за окрему плату збирали податки, діяльність яких вона не могла належно контролювати. На початку I тис. імператор Октавіан Август створив фінансові установи, які контролювали збір податків. Було також здійснено перепис населення, худоби, складено земельний кадастр.

У 212 р., за часів імператора Каракала право римського громадянина було розповсюджено на всіх жителів імперії, а разом з політичною рівноправністю було встановлено єдність податкової системи.

В епоху феодалізму основними джерелами доходів держави були подушний і поземельний податки, домени і регалії, мито.

Специфіку мала організація фінансових відносин у феодальних містах, які домагалися незалежності від феодалів. У 1215 р. в прийнятій в Англії Великій хартії вольностей було передбачено надання Лондону і ряду інших міст права організації гільдії, а також порядок погодження податків і видатків держави з парламентом.

Однією з найбільш відомих систем міського права було Магдебурзьке право. Воно виникло в XIII ст. в німецькому місті Магдебурзі як феодальне міське право, згідно з яким економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя регулювалися власною системою юридичних норм, що відповідало ролі міст як центрів виробництва і торгівлі. Жителі міст, які здобули Магдебурзьке право, звільнялися від феодальних повинностей та суду феодалів. У XII—XVII ст. воно широко розповсюдилось у Польщі, Литві, Україні. Київ дістав Магдебурзьке право у 1494 р.

Магдебурзьке право — це перший у Європі універсальний закон, який можна було застосовувати в будь-якому великому торговельно-ремісничому місті, основним принципом якого було самоврядування городян.

Вивчаючи питання щодо ролі фінансів в епоху первісного нагромадження капіталу, слід звернути увагу на те, що пожвавлення економічної діяльності держави привело до суттєвих змін у формуванні її доходів. Всі податкові надходження стали грошовими, змінився склад платників податків; тепер не тільки селяни, а й промислові робітники і буржуазія зобов'язані були платити податки. В цей же час доходи короля відокремлюються від доходів держави, з'являються перші акціонерні товариства, які створили передумови для зародження фінансів корпорацій і фінансового ринку.

XIX ст. характеризується не тільки колосальним ростом виробництва, а й формуванням нової фінансової системи держави, яка переходить від політики невтручання в економіку до фінансування окремих галузей і підприємств. Держава перетворюється на великого споживача, підприємця, кредитора і позичальника, що приводить до значного росту видатків держави.

Змінюється податкова система держави. Формуються три основні види податків — податки на доходи фізичних осіб, податки на капітал і податки на споживання. Крім того, до податкової системи включаються внески на соціальне страхування.

Державний бюджет набув статусу закону, але практично з перших років він набрав хронічно дефіцитного характеру. Державний борг став постійною складовою державних фінансів. Зростання державних видатків було пов'язано насамперед зі збільшенням соціальних видатків, зокрема на освіту. На перший план виступають потреби в будівництві шляхів сполучення, розширення торговельного флоту і використання транспортних засобів. Ускладнення економічного життя, розширення інтересів далеко за межі однієї території веде до створення торгових і митних союзів.

XX ст. супроводжувалось виникненням більш зрілих і досконалих форм оподаткування. Так, у Німеччині в 1920 р. було введено Закон про корпораційний податок, у Великій Британії цей податок було введено у 1965 р. У 20-х роках XX ст. запроваджується податок з обороту, який дав змогу відмовитися від акцизів на товари широкого вжитку. Завдяки введенню податків, що мали значну базу оподаткування, значно зменшується кількість податків.

Для фінансів постіндустріального суспільства характерна глобалізація фінансових відносин, яка викликала необхідність введення нових правових норм. Суб'єктами фінансового права стають міжнародні фінансові організації та інститути.

При вивченні цієї теми слід також звернути увагу на зміни, які відбуваються в фінансовій системі, зокрема на зростання ролі фінансового ринку і транснаціональних компаній. Поява Інтернету дала черговий поштовх розвитку віртуальних фінансових потоків, а разом з цим і зростанню фінансових ризиків.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

Ключові терміни: фінансове право; джерела фінансового права; фінансове законодавство; фінансова політика; фінансова стратегія і фінансова тактика; фіскальна (податково-бюджетна) політика; монетарна (грошово-кредитна) політика; фінансова стабілізація; фінансова політика суб'єктів господарювання, фінансова безпека держави; бюджетна безпека; боргова безпека; золотовалютні резерви; стійкість національної валюти; фінансова стабільність підприємств.

Задля успішного засвоєння даної теми необхідно усвідомити, що фінансове законодавство і фінансова політика тісно пов'язані між собою, оскільки фінансова діяльність потребує правового врегулювання прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів, які беруть участь у цій діяльності. В цьому і полягає призначення фінансового права. Фінансове право являє собою сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність у суспільстві. За допомогою цих норм фінансова система приводиться в дію і використовується державою.

Розглядаючи фінансове право, слід звернути увагу на відносини, які ним регулюються, зокрема:

— організаційно-майнові відносини, що пов'язані із діяльністю держави у процесі утворення і використання нею фондів грошових коштів;

— відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави (бюджетні та податкові відносини, діяльність державних підприємств);

— відносини, що виникають у процесі контролю щодо дотримання законності та фінансової дисципліни при формуванні, розподілі і використанні коштів.

Суб'єктами фінансових правовідносин є держава, уповноважені державою органи, місцеві утворення, органи місцевого самоврядування, фінансові органи та інші юридичні особи, а також фізичні особи, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Як галузі фінансового права виділяють публічне і приватне право. Предметом публічного права є фінансові відносини, що виникають на макрорівні, приватного — на мікрорівні.

Фінансове законодавство охоплює всю фінансову систему держави. Його можна поділити на дві частини: законодавчі акти, що безпосередньо регулюють фінансові відносини, та закони щодо інших форм діяльності, в яких виділяються фінансові аспекти.

Фінансові закони можуть мати характер прямої дії або доповнюватися інструкціями. В Україні пряму дію має переважна частина фінансових законів, зокрема в сфері оподаткування. А Закон про банки і банківську діяльність, наприклад, доповнюється відповідними інструкціями.

Визначаючи взаємозв'язки між фінансовим законодавством і фінансовою політикою, слід звернути увагу на те, що фінансова політика — явище багатопланове і певною мірою інтегроване. Вона включає як самостійні складові — бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну політику, так і певні напрями в галузі страхування, державного боргу, фондового ринку, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями тощо. Всі ці напрями фінансової політики можуть успішно реалізуватися лише за наявності певних законодавчих актів. З іншого боку, фінансова політика ставить певні вимоги до законодавчих актів, які б забезпечили її ефективне втілення.

Враховуючи, що загальнодержавні пріоритети і цілі визначаються економічною політикою держави, фінансова політика є важливою складовою останньої, але в той же час відносно самостійним напрямом реалізації функцій держави. Дотримання такої підпорядкованості і взаємозалежності вимагає чіткого визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку держави, мобілізації необхідних фінансових ресурсів та їх концентрації для досягнення поставлених цілей. Недотримання кожної із вищезазначених вимог може призвести до негативних наслідків у розвитку національної економіки.

На сьогодні у світовій фінансовій думці відсутнє однозначне трактування суті фінансової політики. Так, поширеною є думка, що фінансова політика зводиться до фіскальної політики як політики щодо акумулювання і витрачання бюджетних коштів. При цьому грошово-кредитна політика розглядається як окремий самостійний напрям політики держави.

Фінансову політику у широкому розумінні можна визначити як сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування і ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для вирішення макроекономічних проблем. Саме зростання фінансової віддачі ресурсів є критерієм дієвості фінансової політики.

Основні завдання фінансової політики держави такі:

- сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості населення;

- мобілізація і використання фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій;

- вплив за допомогою фінансових інструментів на раціональне використання природних ресурсів і заборону технологій, що загрожують здоров'ю людини.

Залежно від тривалості періоду і характеру вирішуваних завдань фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією (роздержавлення власності, введення національної грошової одиниці). Серед концептуальних засад фінансової політики можна виділити: відповідність загальноекономічній стратегії і послідовність фінансової політики, обов'язковість застосування науково обґрунтованих кількісних параметрів такої політики, спрямованість на нарощування фінансового потенціалу та зміну його структури, узгодженість податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління та спрямованість на забезпечення фінансової безпеки держави.

Фінансова тактика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегруповування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків (зміна податкового законодавства тощо).

Розглядаючи фіскальну політику, слід виділити:

- дискреційну фіскальну політику, коли парламент і уряд вносять зміни до податкової системи і видатків бюджету задля впливу

на ВВП, зайнятість, інфляцію. Ця політика може бути стримуючою і стимулюючою;

— недискреційну, або політику «вмонтованих стабілізаторів», яка будується на теоретичному припущенні, що податкова система сама по собі має властивість автоматично впливати на економічний цикл, тобто має стабілізаційний ефект.

Залежно від рівня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансової політики розрізняють: політику жорсткої регламентації; політику помірної регламентації; політику мінімальних обмежень. А відповідно до завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, виділяють політику стабілізації, економічного зростання та стримування ділової активності.

Фінансова політика держави зумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. До зовнішніх чинників можна віднести характер зовнішньоекономічних відносин держави, її експортний потенціал, ступінь її інтеграції до світової фінансової системи, кон'юнктуру світових фінансових ринків. До внутрішніх — стан розвитку економіки, демографічну ситуацію, стабільність грошової одиниці, розвиток фінансового ринку тощо.

Коли йдеться про фінансову політику суб'єктів господарювання, то слід мати на увазі, що вона формується за тими напрямками фінансової діяльності, які потребують якнайефективнішого управління для досягнення головної стратегічної мети цієї діяльності. Серед основних напрямів фінансової політики підприємства слід виділити: політику формування активів і структури капіталу; політику управління активами та інвестиціями; політику залучення фінансових ресурсів; політику управління фінансовими ризиками і запобігання банкрутству.

Формування фінансової політики з окремих аспектів фінансової діяльності суб'єктів господарювання має здебільшого багаторівневий характер. Так, наприклад, у межах політики формування фінансових ресурсів можуть розроблятися політика формування власних ресурсів і політика залучення позикових коштів. Своєю чергою політика формування власних фінансових ресурсів може включати як самостійні блоки дивідендну політику, емісійну політику тощо.

Розкриваючи зміст окремих складових фінансової політики держави і суб'єктів господарювання, необхідно дати їх детальну характеристику.

При розгляді завдань фінансової політики необхідно звернути увагу на необхідність забезпечення фінансової безпеки держави, яка є найважливішою складовою економічної безпеки. Вивчаючи фінансову безпеку, слід розуміти, що це явище — складне і неод-

нозначне. На сьогодні не існує такого її визначення, яке повністю охопило б всі її сутнісні характеристики. За своїм змістом фінансова безпека — це фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Необхідність фінансової безпеки зумовлена невизначеністю і наявністю ризиків у здійсненні фінансової діяльності.

Слід розуміти, що стан безпеки не означає відсутність загроз чи впливу негативних факторів, а відображає здатність протидіяти небезпекам і загрозам. Фінанси мають надзвичайно важливе значення для підтримання економічної безпеки, оскільки протидія негативному впливу потребує достатніх резервів (у грошовій чи натуральній формі), для чого потрібні фінансові ресурси. Вищезазначене дає змогу зрозуміти, яку роль відіграє фінансова безпека у контексті економічної безпеки в цілому.

Фінансову безпеку доцільно розглядати у контексті її окремих складових, до яких можна віднести:

а) виходячи з суб'єктів, які здійснюють фінансову діяльність: фінансова безпека держави, фінансова безпека суб'єктів господарювання, фінансова безпека фінансових інституцій (банків, страхових компаній тощо), фінансова безпека домогосподарств;

б) виходячи з напрямів захисту: бюджетна безпека, боргова безпека, валютна безпека, безпека інвестицій тощо. На практиці фінансова безпека передбачає захист наявних коштів, досягнення раціонального співвідношення між власними і запозиченими ресурсами, забезпечення кредитів, захищеність активів та інвестицій та інше.

Особливу увагу при вивченні питань цієї теми слід приділити фінансовій безпеці держави. Фінансова безпека держави визначається здатністю держави забезпечити фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Вона має зовнішні і внутрішні аспекти. У зовнішньому плані — це передусім забезпечення фінансової незалежності та фінансового суверенітету. До зовнішніх викликів фінансовій безпеці держави належать: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо і дефіцит платіжного балансу; залежність країни від отримання іноземних кредитів; нераціональне їх використання; нерегульований приплив іноземного капіталу та надання йому переваги порівняно з вітчизняним тощо.

Внутрішніми викликами є: відсутність достатнього золотовалютного запасу; неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків; високий рівень інфляції; нерозвиненість фінансового і страхового ринків; дефіцит державного бюджету; платіжна криза; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний перетік валютних коштів вітчизняних підприємств за кордон та ін.

В умовах зростання рівня інтеграції та консолідації фінансових ринків проблема фінансової безпеки виходить за межі національних кордонів і набуває міжнародного значення.

При розгляді цієї теми необхідно також звернути увагу на питання формування критеріальних вимог (індикаторів) фінансової безпеки. Серед основних індикаторів фінансової безпеки держави виділяють: обсяг ВВП, темпи його приросту (падіння); відношення загального обсягу інвестицій (внутрішніх та іноземних) до ВВП має бути в межах 20—25 % ВВП; частка іноземних інвестицій у сукупних капітальних вкладеннях — у високорозвинутих країнах 20—25 %; рівень і темпи інфляції — не більше 20 % на рік; обсяг валютних резервів вважається достатнім, якщо він покриває тримісячний імпорт і становить приблизно 25 % річного обсягу імпорту; рівень бюджетного дефіциту — не більше 3 % ВВП; розмір державного боргу (внутрішнього і зовнішнього) — не більше 60 % ВВП.

На практиці фінансова безпека пов'язана насамперед з протидією незаконним способам отримання, привласнення і витрачання грошових коштів, а також з протидією розвитку негативних процесів — інфляції, неплатежів, підтримання належної платоспроможності та ліквідності тощо. Центральне значення при цьому мають нормативно-правова база і правова захищеність, інформаційне забезпечення і фінансовий контроль.

Тема 4. Податки. Податкова система

Ключові терміни: податок; функції податків; елементи оподаткування; суб'єкт (платник) податку, носій податку, податковий агент; об'єкт оподаткування, податкова база; одиниця оподаткування; податкова ставка, прогресивна, регресивна і пропорційна ставка, шкала оподаткування; джерело сплати податку; податкова квота; податкові пільги; прямі і непрямі податки; реальні і особисті податки; фіскальна монополія, акцизи, мито, митний тариф, загальнодержавні і місцеві податки; розкладні та окладні податки; перекладання податків;

Вивчення цієї теми передбачає необхідність засвоєння цілої низки базових питань, зокрема: економічна сутність податків як фінансової категорії, їх об'єктивне призначення як фінансового підґрунтя існування держави та знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб; елементи оподаткування; економічна класифікація податків; податковий тягар і перекладання податків; поняття податкової системи та основ її побудови. Разом із тим, слід звернути увагу на дискусійні питання щодо функцій податків і шляхів реформування податкових систем.

Економічна сутність податків проявляється в грошових відносинах, які складаються у держави з юридичними та фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави.

Щоб зрозуміти сутність податків, з'ясувати чинники, які впливали на виникнення і становлення податкових систем, необхідно розглянути їх еволюцію. У процесі розвитку оподаткування виділяють три етапи: стародавній світ та початок середніх віків, XVI—XVIII ст., XIX—XX ст. Така періодизація запропонована відомим вченим І. Янжулом. На першому етапі відбувалося зародження оподаткування, на другому етапі податки перетворюються на звичайне і постійне джерело доходів держави, третій етап характеризується становленням податкових систем.

Загалом наукове тлумачення податків, дослідження їхньої суті, економічного змісту та ролі має більш як двохсотлітню історію. Можна достовірно стверджувати, що фінансова наука бере свій початок із дослідження податків. Спочатку дослідження податків здійснювалося в контексті науки про державне господарство. З розвитком науки про державу виникла потреба у глибокому вивченні питань щодо величини податків, які держава мобілізує у своє розпорядження, об'єкта оподаткування, впливу податків на економічні та соціальні процеси тощо.

Необхідно більш детально ознайомитись із обґрунтуванням економічної природи податків, їхнього зв'язку з послугами, які надає держава, викладеними у роботах А. Сміта, Д. Рікардо, А. Вагнера, Ф. Нітті, Ж. Сісмонді, А. Лаффера та інших представників економічної науки.

Сутність податків як економічної категорії проявляється в їхніх функціях. Студентам необхідно досконально їх розглянути, а також з'ясувати дискусійні питання щодо їх визначення і змісту.

Розглядаючи податки як висхідну категорію державних фінансів, необхідно розібратися з податковими термінами, а також елементами системи оподаткування. У фінансовій термінології вживають п'ять термінів, що визначають податкові відносини: плата, податок, збір, відрахування і внески. До елементів системи оподаткування належать: суб'єкт та об'єкт податку, джерело податку, одиниця оподаткування, ставка податку, податкова квота.

Краще з'ясувати сутність податків та їх вплив на економіку можна завдяки класифікації податків за певними ознаками:

- за формою оподаткування;
- за економічним змістом об'єкта оподаткування;
- залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки;
- за способом стягнення.

Історично найдавнішою класифікацією податків є їх поділ залежно від форми оподаткування на прямі і непрямі. Критерієм такого поділу стала можливість перекладення податку на плечі споживача. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платника, їх розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Коли оподатковується прибуток, земля, капітал або дохід фізичної особи — то це прямий податок, який безпосередньо залежить від величини певної власності. Такий принцип оподаткування більшістю економістів світу вважається найсправедливішим. Разом із тим, форма прямого оподаткування потребує складного механізму стягнення податків, бо виникають проблеми обліку об'єкта оподаткування та ухилення від сплати податку. Тому, незважаючи на справедливості прямих податків, податкова система не може бути обмежена тільки ними. Це був би однобокий підхід, згубний для будь-якої податкової системи.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг. На відміну від прямих податків їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходу. Непрямі податки включаються в ціни товарів і вважаються несправедливими. При цьому непрямі податки мають низку істотних переваг:

- їх сплачує практично все населення країни і широка база оподаткування сприяє зростанню доходів бюджету;
- простота уплати і регулярність надходження до бюджету;
- адміністрування непрямих податків не потребує розширення податкового апарату.

Сукупність загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, форм і методів їх установа, зміни, скасування, обчислення, сплати і

стягнення, а також забезпечення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування, організація роботи з податкового контролю визначається як податкова система.

З позицій фінансової теорії ефективна податкова система характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг. Водночас за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими і доцільними. Зокрема вони можуть бути засобом підтримки галузей, які потребують державного регулювання, а також проведення соціальної політики, сприяти структурній перебудові економіки, стимулюванню інвестицій. До видів податкових пільг належать:

- встановлення неоподаткованого мінімуму;
- звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій населення;
- зниження податкових ставок;
- звільнення від оподаткування окремих елементів об'єкта оподаткування;
- податковий кредит;
- податкові канікули.

Однією з найсерйозніших проблем, що постають перед державою, є недотримання податкового законодавства. Слід розрізняти ухилення від сплати податку та уникнення сплати податків. Ухилення від сплати податку — це зміна поведінки задля зменшення податкових зобов'язань, наприклад, штучне збільшення витрат, прискорене списання амортизації, благодійні фонди і ін. На відміну від ухилення від сплати податків, уникнення від сплати — це порушення податкового законодавства, що полягає в несплаті податків. Здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів покладено на органи державної податкової служби.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

Ключові терміни: бюджет; загальний фонд бюджету; спеціальний фонд бюджету; поточний бюджет; бюджет розвитку; доходи бюджету; видатки бюджету; бюджетне фінансування; бюджетний процес; бюджетний устрій, бюджетна система; державний бюджет; місцеві бюджети; фінансове вирівнювання; міжбюджетні відносини; міжбюджетні трансферти; бюджетний федералізм; фіскальні дисбаланси; вертикальне фінансове вирівнювання; бюджетний дефіцит; бюджетний профіцит; бюджетні надходження; бюджетні витрати; фінансування бю-

джету; активний і пасивний бюджетний дефіцит; циклічний і структурний бюджетний дефіцит; державний кредит; державні позики; місцеві позики; державне кредитування; державні гарантії за запозиченнями; державний борг; державна заборгованість; поточний і капітальний державний борг; внутрішній і зовнішній державний борг; управління державним боргом; обслуговування державного боргу; коефіцієнт обслуговування державного боргу.

Вивчаючи цю тему, студент повинен зрозуміти сутність бюджету як фінансової категорії, його призначення, місце і роль у загальній системі фінансових відносин, ознайомитись із такими поняттями, як бюджетний устрій, бюджетна система, бюджетний процес.

Розкриваючи поняття «бюджет», доцільно розглянути його найважливіші характеристики: економічну природу, форму, правовий статус.

Як економічна категорія бюджет являє собою економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними і фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) задля формування і використання бюджетного фонду, призначеного для виконання державою її функцій. Бюджет в основному відображає вторинний перерозподіл, тобто після первинного розподілу ВВП на основні його складові здійснюється вторинний перерозподіл за допомогою податків і надання за рахунок бюджету громадянам суспільних благ і послуг. До таких благ належать оборона країни, національна безпека й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо.

Усвідомлення економічної суті бюджету пройшло довгий шлях. Перші наукові визначення бюджету з'явилися тільки на початку ХХ ст. Тривалий час у фінансовій літературі поняття бюджету ототожнювалося з державними фінансами, а у визначенні бюджету функціональні аспекти переважали над економічними. І лише в другій половині ХХ ст. в теорії бюджету та фінансів загалом вирішального значення набуває ідея суспільного блага. У наукових працях західних теоретиків державних фінансів бюджет постає складною сферою, яка перебуває на перехресті економіки й політики та є невід'ємною складовою суспільно-економічної системи.

Слід звернути увагу на те, що бюджет стали описувати з позиції ринкових відносин. За допомогою бюджету здійснюються мінові акти купівлі-продажу за схемою «бюджет — блага». Тобто через бюджет здійснюється мінова угода між державою і приват-

ними особами, де податки являють собою форму залучення коштів та участі населення у фінансуванні потрібних йому затрат. За відсутності еквівалентності між сплаченими податками та одержаними суспільними благами населення відмовляється від підтримки на виборах тих політичних сил, які не забезпечують рівноваги між корисністю благ та їхньою сумарною вартістю. Отже, можна зробити висновок про те, що бюджет — це дуже складне і багатогранне явище, головне призначення якого полягає у регулюванні розподілу та перерозподілу ВВП за підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-територіальними утвореннями, верствами населення, ґрунтуючись на потребах ринкового господарства відповідно до визначеної фінансової політики.

Специфічними ознаками бюджетних відносин є їх перерозподільчий, всеохоплюючий і законодавчо регламентований характер.

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через розподільну (перерозподільну) та контрольну функції. Зміст цих функцій, сфера та об'єкт їх дії характеризують специфіку бюджету як економічної категорії. Необхідно також звернути увагу на дискусійні питання щодо функцій бюджету.

Бюджет держави складається із загального і спеціального фондів. Загальний фонд бюджету передбачає фінансування видатків бюджету за рахунок усіх доходних надходжень, крім тих, які передбачені для зарахування до спеціального фонду. Загальний фонд бюджету забезпечує фінансування основних функцій держави і територіальних громад.

Спеціальний фонд передбачає предметне цільове використання бюджетних коштів згідно з бюджетними призначеннями. Створення спеціального фонду можна розглядати як посилення централізованого регулювання коштів бюджетних установ.

Оскільки реалізація суспільного призначення бюджету відбувається за допомогою особливих економічних форм — доходів і видатків, необхідно розглянути їх економічну сутність, форми прояву та класифікацію. Розгляд цього питання має важливе значення, оскільки залежно від того, як відбувається процес мобілізації та використання бюджетних коштів і як він впливає на формування в кінцевому підсумку фондів споживання та нагромадження, визначається роль бюджету в управлінні економікою. Слід розібратися в механізмі та методах регулювального впливу бюджету на соціально-економічні процеси.

Стан бюджету як фінансового плану може характеризуватися трьома показниками:

— рівновага доходів і видатків;

— перевищення доходів над видатками (профіцит);

— перевищення видатків над доходами (дефіцит).

Рівновага доходів і видатків — це мета і найбільш оптимальний стан бюджету, тобто держава має збирати стільки доходів, скільки їй потрібно для забезпечення видатків бюджету.

Регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженню бюджетів та їх виконанням, визначає сутність бюджетного процесу. Основою бюджетного процесу є бюджетне планування, основні завдання якого такі:

— достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;

— оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;

— збалансування бюджету.

Учасників бюджетного процесу законодавство наділяє відповідними правами й обов'язками, що становлять їх бюджетні повноваження.

Сукупність різних видів бюджетів, які формуються в даній країні, являє собою бюджетну систему країни. Структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування визначаються бюджетним устроєм, що ґрунтується на державному устрої та адміністративно-територіальному поділі. В унітарній державі існує дворівнева бюджетна система, яка складається з державного і місцевих бюджетів. У державах з федеративним устроєм бюджетна система має три рівні — федеральний бюджет, бюджети адміністративних одиниць, що входять до складу федерації, і місцеві бюджети.

Вихідним моментом організації системи міжбюджетних відносин є розмежування повноважень і відповідно до них видаткових зобов'язань між рівнями державної влади. Мета регулювання міжбюджетних відносин полягає у забезпеченні відповідності між повноваженнями на здійснення видатків та бюджетними ресурсами, які мають забезпечити виконання цих повноважень.

Розмежування видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності з урахуванням необхідності максимального наближення надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача. При цьому може застосовуватись два підходи: розподіл за територіальною ознакою (за місцезнаходженням об'єкта фінансування) та розподіл, виходячи з відомчого підпорядкування (фінансування ведеться з бюджету того рівня, до якого належить орган управління, якому підпорядкований даний об'єкт фінансування).

Розглядаючи структуру бюджетної системи, необхідно звернути увагу на вивчення місцевих бюджетів, у яких зосереджено понад 80 % усіх фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Насамперед, місцеві бюджети необхідно характеризувати як фінансову категорію, основу якої становить система фінансових відносин між органами місцевого самоврядування, з одного боку, і господарськими структурами, населенням даної території та органами державної влади вищого рівня, з іншого боку, що складаються при мобілізації і витрачанні коштів місцевих бюджетів, а також у процесі перерозподілу бюджетних ресурсів між органами місцевої влади різних рівнів. Організаційно місцеві бюджети — це балансові розрахунки мобілізації доходів і здійснення витрат місцевими органами влади.

Сьогодні ведуться наукові і практичні дискусії навколо питань зміцнення фінансової бази місцевої влади, наукового обґрунтування концепції розмежування доходів і витрат між різними ланками бюджетної системи, взаємовідносин між владними рівнями. Ці питання в тій чи іншій мірі знайшли своє відображення в Бюджетному кодексі. Проте подальше реформування бюджетної системи залежить від того, який рівень самостійності і незалежності буде наданий місцевій владі. В контексті цього питання слід розглядати і проблеми фінансового вирівнювання та бюджетного федералізму. Фінансове вирівнювання пов'язане із подоланням вертикальних і горизонтальних дисбалансів задля зближення рівнів соціально-економічного розвитку території.

При вивченні цього питання необхідно з'ясувати причини вертикальних і горизонтальних дисбалансів. Разом із тим, слід звернути увагу на дефініцію «бюджетний федералізм», що має незрівнянно ширше змістовне наповнення. Бюджетний федералізм визначається як «законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень та відповідальності структур різних рівнів влади з паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної соціально-економічної і політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної і суспільної солідарності» (див: Бюджетний менеджмент: Підручник / За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 650). У цьому ж підручнику детально викладені різнобічні характеристики функцій і моделей бюджетного федералізму, практика їх застосування західними державами. При вивченні даної теми слід також зрозуміти роль міжбюджетних трансфертів у збалансуванні місцевих бюджетів, розібратися в можливостях використання

різноманітних інструментів вертикального фінансового вирівнювання: дотацій, субсидій, субвенцій, грантів, спеціальних фондів та компенсаційних виплат.

Вивчаючи дефініцію бюджетного дефіциту, доцільно виділити такі питання, які потрібно зрозуміти та засвоїти. По-перше, з'ясувати сутність бюджетного дефіциту та визначити його види; по-друге, встановити причини виникнення дефіциту; по-третє, дослідити джерела фінансування та шляхи скорочення розміру бюджетного дефіциту; по-четверте, виявити можливі наслідки його існування.

За економічною сутністю бюджетний дефіцит являє собою фінансовий результат за бюджетними операціями у розмірі перевищення видатків бюджету над його доходами за рік. Необхідно розуміти, що основними видами бюджетного дефіциту є: звичайний дефіцит і касовий дефіцит (тимчасовий касовий розрив); активний і пасивний дефіцит; відкритий, прихований та віртуальний дефіцит.

Слід враховувати, що причини виникнення бюджетного дефіциту є різними і можуть мати не тільки негативний, а й позитивний характер. Як правило, бюджетний дефіцит пов'язують з кризовими явищами в економіці, циклічним спадом, надзвичайними обставинами (війнами, екологічними катастрофами тощо), коли держава не в змозі зібрати достатньо доходів для фінансування виконання покладених на неї функцій, а також з нераціональною структурою та необґрунтованістю бюджетних видатків. Така ситуація була в Україні на початку і в середині 1990-х років. Разом із тим, бюджетні дефіцити активно застосовувались у другій половині XX ст. розвинутими країнами як один із основних інструментів стимулювання сукупного попиту, а також розширення суспільних послуг без адекватного збільшення податків. Однак в умовах відкритої економіки активне застосування бюджетного дефіциту як макроекономічного регулятора може виявитися не ефективним.

Важливим є розуміння того, що скоротити розмір бюджетного дефіциту можливо тільки двома шляхами: зменшити видатки і / або збільшити доходи бюджету. Джерелами фінансування бюджетного дефіциту виступають грошова емісія, внутрішні та зовнішні запозичення, використання грошових ресурсів, отриманих від перевиконання у минулі періоди запланованих показників доходів бюджету. Науковці вважають, що всі джерела мають інфляційний характер (більш чи менш виражений).

В Україні Бюджетний кодекс забороняє застосовувати емісійні кошти НБУ для фінансування бюджетного дефіциту. Але за українською практикою до джерел фінансування бюджетного дефіциту належать надходження від приватизації державного майна, оскільки це значне за своїм обсягом «одноразове» джерело грошових ресурсів. Однак отримання цих ресурсів пов'язано із втраченою державою її активів (унаслідок чого уряд стає біднішим).

Необхідно звернути увагу на те, що питання управління бюджетним дефіцитом включають передусім обмеження його розміру (у процентах до ВВП), заборону окремих джерел фінансування дефіциту, застосування «золотого правила» державних фінансів (що встановлюється, як правило, стосовно місцевих бюджетів).

Одним із джерел покриття дефіциту бюджету можуть бути державні запозичення. У процесі вивчення цього питання спочатку потрібно з'ясувати економічну сутність державного кредиту, а також обґрунтувати його об'єктивну необхідність. Далі слід звернути увагу на форми державного кредиту. Насамкінець важливо дослідити поняття державного боргу, його види, джерела погашення та методи управління.

Держава, як і будь-який інший суб'єкт господарювання, бере участь у кредитних відносинах. Регулювання економіки, соціальна політика держави, виконання нею функцій оборони й управління, операцій у сфері міжнародної діяльності вимагають постійного збільшення бюджетних витрат. Проте доходи бюджету завжди обмежені. Тому органи державної влади вдаються до державних запозичень, використовуючи такий засіб мобілізації додаткових фінансових ресурсів як державний кредит.

За своєю економічною сутністю державний кредит являє собою специфічні економічні відносини, що виникають між державою, з одного боку, та юридичними, фізичними особами, урядами іноземних держав — з іншого, в яких держава виступає як позичальник, кредитор і гарант. Державні запозичення становлять основний сегмент відносин у сфері державного кредиту. У відносинах державного кредиту всередині країни держава є позичальником коштів, а населення, підприємства, організації — кредиторами. В міжнародних економічних відносинах держава виступає як у ролі позичальника, так і в ролі кредитора та гаранта.

З другого боку, держава за рахунок коштів бюджету надає на платній і поворотній основі кредити юридичним і фізичним особам. Але платність, строковість і повернення запозичених або на-

даних державою коштів не дають підстави ототожнювати державний кредит з банківським. Між ними існують суттєві відмінності.

Потрібно також звернути увагу і на поняття «умовний державний кредит», коли держава виступає гарантом за кредитами, наданими, як правило, іноземними фінансовими інституціями суб'єктам національної економіки. У даному випадку, якщо позичальник виявиться неплатоспроможним, держава змушена буде запозичувати, щоб виконати свої зобов'язання гаранта, а державний кредит фактично перестане бути «умовним».

Сутність державного кредиту проявляється через його функції. Питання функцій державного кредиту є дискусійним. Один із підходів полягає у виділенні розподільної, регулювальної та контрольної функцій (див: *Романенко О. Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навч. літ-ри, 2006. — С. 222—224).

Стосовно форм державного кредиту існують різні точки зору. Зокрема, один із найбільш поширених підходів полягає у виділенні таких форм державного кредиту, як державні позики, ощадна справа, казначейські позики і гарантовані позики. Особливу увагу потрібно приділити основній формі державного кредиту — державним позикам.

Існування державного кредиту призводить до появи державного боргу. Він являє собою непогашену на конкретну дату основну суму заборгованості за фінансовими зобов'язаннями держави з фіксованим строком. Серед основних причин виникнення державного боргу можна назвати державні запозичення, визнання державою боргу інших осіб та надання державою кредитних гарантій. Важливо розуміти, що заборгованість держави за заробітною платою в бюджетній сфері, соціальними виплатами і т.д. не є державним боргом доти, доки вона не визнана як державний борг і не оформлена фінансовими зобов'язаннями з фіксованим строком. Крім того, під час розгляду державного боргу доцільно виділити його юридичну сторону, що дає змогу чітко встановити суб'єкта, який несе відповідальність. Так, в Україні державним визнається борг лише центрального уряду, тоді як місцеві запозичення не включаються до його складу, а центральний уряд не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями органів місцевого самоврядування.

Існують різні види державного боргу: внутрішній та зовнішній (залежно від ринку залучення державних позик); поточний і капітальний (залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань); прямий і умовний (або гарантований) державний борг (залежно від безпосереднього отримувача запозичених коштів).

Складність питань формування, обслуговування та погашення державного боргу вимагає побудови ефективної системи управління державним боргом як сукупності розроблених заходів щодо визначення умов державних запозичень, процесу їх здійснення, сплати доходу кредиторам, погашення боргу, а також мінімізації вартості самого боргу та витрат з його обслуговування. Управління державним боргом в Україні здійснює Міністерство фінансів України у порядку, погодженому з Національним банком України.

Задля мінімізації основної суми боргу та процентних платежів, зняття пікових навантажень на бюджет за платежами з обслуговування і погашення державного боргу та задля мінімізації боргових ризиків застосовується низка методів оперативного управління державним боргом, серед яких: конверсія (зміна дохідності позик); консолідація (зміна строків боргових зобов'язань держави); уніфікація (об'єднання декількох раніше випущених позик в одну з уніфікованими умовами); рефінансування боргу (здійснення нових запозичень для погашення існуючого боргу); достроковий викуп боргу; відстрочка погашення боргу; списання державного боргу; анулювання боргу. Необхідно розуміти, що, як правило, ці методи застосовуються в комплексі та приводять до перегляду умов обслуговування і погашення боргу та його переоформлення на нових умовах згідно з досягненими з кредиторами домовленостями, тобто відбувається реструктуризація боргу.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

Ключові терміни: страхування; самострахування; колективні страхові фонди; державні страхові фонди; страховик; страхувальник; застрахований; страховий агент; страхові брокери; страхові платежі; страховий тариф; страхове відшкодування; страхова сума; страхова премія; страхове забезпечення; страховий збиток; страховий випадок; страхова подія; майнове страхування; страхування відповідальності; особисте страхування; страхування підприємницьких ризиків; обов'язкове страхування; добровільне страхування; перестрахування; співстрахування; страховий захист; страхова послуга; страховий ринок; страховий портфель; страхове поле.

Вивчаючи цю тему, необхідно звернути увагу на сутність, економічне призначення й особливості страхування як складової

категорії «фінанси». Суттєвими ознаками, що характеризують специфічність категорії страхування, можна назвати такі:

- страхування пов'язане тільки з перерозподільними відносинами, які зумовлені настанням страхових випадків;

- при страхуванні має місце солідарне розподілення завданого збитку між учасниками страхування, що зумовлює повернення коштів, мобілізованих до страхового фонду;

- страхування передбачає перерозподіл збитку як між територіальними одиницями, так і в часі.

Виходячи із цих специфічних особливостей, слід характеризувати функції страхування: ризикову, попереджувальну, нагромаджувальну і контрольну. Перерозподільний характер страхових відносин пов'язаний із формуванням і використанням спеціального фонду страхових коштів. На практиці існує три основні форми створення страхових фондів: фонд самострахування (або його модифікація — фонди ризику), централізовані загальнодержавні резерви і фонди страховика. Необхідно з'ясувати переваги і недоліки кожної форми створення страхових фондів.

У зв'язку з відмінностями між об'єктами страхування всю сукупність страхових відносин поділяють на галузі: страхування майнове, соціальне, особисте, страхування відповідальності і страхування підприємницьких ризиків. У складі кожної галузі виділяють окремі підгалузі й види страхування. Так, залежно від форм власності майнове страхування поділяється на страхування майна державних і колективних підприємств, кооперативних і громадських організацій, майна громадян. Конкретними видами майнового страхування є, наприклад, страхування домашнього майна, засобів транспорту, врожаю сільськогосподарських культур. Підгалузями страхування підприємницьких ризиків є різні сфери комерційної діяльності: виробнича, брокерська, дилерська, банківська, біржова тощо.

Страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формі.

Соціальне страхування як самостійна галузь страхування безпосередньо пов'язане із системою соціального захисту населення. Його мета — не локалізація ризику, а вкладення фінансових ресурсів для одержання певної вигоди чи послуги в майбутньому. Соціальним це страхування називається тому, що безпосередньо пов'язане із життєвими інтересами громадян і впливає на їх соціальні гарантії та рівень матеріального добробуту. Загалом, із фінансового погляду, соціальне страхування — це вкладення ре-

сурсів, їхнє нагромадження, перетворення в капітал, отримання доходу й повернення вкладених коштів у майбутньому.

Призначення пенсійного страхування — забезпечити стабільний рівень життя при досягненні пенсійного віку. Система пенсійного страхування може бути двох видів: державною і недержавною (формування недержавних та відомчих пенсійних фондів). Особливостями системи державного пенсійного страхування є неперсоніфікований характер внесків (вони не нагромаджуються, а витрачаються одразу на виплату пенсій) та їх непрямий характер (внески до Пенсійного фонду здійснюють більшою мірою роботодавці і меншою — фізичні особи). Пенсії оплачуються сьогоднішніми поколіннями економічно активного населення. Така концепція пенсійного забезпечення підтримується багатьма, але висловлюється думка, що її необхідно вдосконалити, встановивши більшу залежність розміру пенсії від заробітку й стажу. Інші виходять з необхідності багатоканальної системи пенсійного забезпечення, де поряд із державним існують приватні пенсійні фонди, які можуть створюватися підприємницькими структурами, а також через купівлю громадянами страхових пенсійних полісів у страхових компаній. При особистому пенсійному страхуванні страхова компанія здійснює виплати застрахованій особі в зв'язку з виходом на пенсію або з досягненням певного віку, передбаченого в договорі.

Ефективність додаткового пенсійного забезпечення доведена досвідом розвинутих країн, де політика пенсійного забезпечення ведеться у двох напрямках: гарантоване забезпечення мінімальної трудової пенсії і підтримка малозабезпечених верств населення; розширення можливостей громадян у самозабезпеченні своєї старості через додаткове нагромаджувальне страхування. Частка додаткової пенсії у пенсійному доході в Італії становить 15—16 %, у Франції — 35—40 %, у США — 75 %. Кількість пенсіонерів, які отримують недержавні пенсії, становить 70 % від усіх пенсіонерів Західної Європи.

Не менш актуальною є проблема медичного страхування. Посилаючись на досвід зарубіжних країн і Росії, пропонується запровадити обов'язкове медичне страхування й в Україні. На страховому ринку вже з'явилися добровільні види медичного страхування, але це не означає, що знайдено реальний шлях поліпшення медичного обслуговування населення.

Поняття страхового ринку трактується в економічній літературі у двох аспектах. По-перше, страховий ринок — це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає

специфічна послуга — страховий захист, і де формується пропозиція й попит на неї. По-друге, страховий ринок являє собою складну інтегровану систему страхових і перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність.

Суб'єктами страхового ринку є страховики (страхові компанії), які надають страхові послуги, і страхувальники (фізичні та юридичні особи). Посередниками в проведенні страхування виступають брокери (брокерські фірми) і страхові агенти.

Специфічний товар на страховому ринку — страхові послуги. Ціна страхової послуги знаходить своє виявлення у страховому тарифі й складається на конкурентній основі під впливом попиту і пропозиції.

Функціонування страхового ринку базується на таких принципах:

- демонополізація страхової справи;
- конкуренція страхових організацій з надання страхових послуг, залучення страхувальників і мобілізації грошових коштів у страхові фонди;
- свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;
- надійність і гарантія страхового захисту.

Розрізняють такі організаційно-правові форми страхових компаній: державна страхова компанія, акціонерні страхові товариства, товариства взаємного страхування, страховий пул.

Обов'язковим складовим елементом страхового ринку є спеціалізовані консалтингові фірми (компанії) страхових експертів.

Тема 7. Фінансовий ринок

Ключові терміни: фінансовий ринок; ринок цінних паперів; фондовий ринок; ринок грошей; валютний ринок; кредитний ринок; ринок капіталів; первинний і вторинний ринок; організований і неорганізований фінансовий ринок; біржовий і позабіржовий фондовий ринок; фінансові інструменти; цінні папери; акція; облігація; вексель; похідні цінні папери; капіталізація цінних паперів; курс валют; процентні ставки; курс цінних паперів; хеджування; диверсифікація; емітенти, інвестори; професійні учасники ринку цінних паперів; депозитарії; реєстратори; фондові і валютні біржі; компанії з управління активами; ринок фінансових послуг; фінансове посередництво; фінансовий консалтинг; аудит; лізинг; факторинг.

Вивчення фінансового ринку передбачає засвоєння низки питань, першим з яких є сутність фінансового ринку та функції, які

він виконує. Далі необхідно знати, які фінансові інструменти обертуються на цьому ринку. Класифікація фінансового ринку дає змогу виділити його сегменти. Важливо засвоїти, які суб'єкти діють на фінансовому ринку та які органи здійснюють регулювання їхньої діяльності. Крім того, слід з'ясувати сутність ринку фінансових послуг та його зв'язок з фінансовим ринком.

На фінансовому ринку виникають економічні відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів. Необхідно розуміти, що передумови для функціонування фінансового ринку створюють: існування пропозиції тимчасово вільних грошових ресурсів та попиту на них; вільне ціноутворення, яке потрібне для ефективної взаємодії попиту і пропозиції; фінансова стабільність, правова захищеність і відсутність великих систематичних ризиків як ринкових, так і неринкових, що пов'язано з кредитною природою специфічного «товару», який купується-продається на фінансовому ринку.

Слід розуміти, що сутність фінансового ринку проявляється у його функціях, до яких належать: перетворення заощаджень у капітал; інвестування капіталу, чим забезпечується безперервне розширене відтворення та участь інвесторів у прибутках позичальників; перерозподіл (перелив) грошових ресурсів і капіталів (внутрішньо- і міжгалузевий, міжтериторіальний, між секторами економіки, між країнами). Необхідно звернути увагу, що в літературі питання щодо функцій фінансового ринку є дискусійним.

Акти купівлі-продажу на фінансовому ринку оформляються за допомогою фінансових інструментів — цінних паперів, кредитних, депозитних та інших угод. Потрібно враховувати, що одна із сучасних тенденцій розвитку фінансового ринку полягає у посиленні його сек'юритизації. Це означає, що дедалі більше операцій на фінансовому ринку опосередковується цінними паперами. Вони являють собою стандартизовані контракти, що забезпечує основу для їх вільного обігу. Цінні папери можна поєднати в такі групи: пайові інструменти (або інструменти власності); боргові інструменти (або інструменти позики); гібридні інструменти, які поєднують ознаки пайових і боргових цінних паперів (до них належать привілейовані акції та конвертовані облігації); похідні цінні папери (вони дають право на купівлю-продаж цінних паперів протягом встановленого строку).

Вивчаючи цінні папери, необхідно розуміти, що конкретні їх види, які можуть обертатися на фінансовому ринку, визначають-

ся законодавством. Так, в Україні цінні папери та їх види визначено Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Слід пам'ятати, що фінансовий ринок є складним і неоднорідним, тому існує значна кількість підходів до його структуризації. При цьому доцільно звернути увагу на такі його сегменти:

1) за строками фінансових інструментів та цілей залучення грошових ресурсів:

- ринок грошей (служує потребам простого відтворення, характеризується короткостроковими позиковими операціями),

- ринок капіталів, де діють довгострокові (більше одного року) кредитні угоди та довгострокові і безстрокові цінні папери;

2) за видами фінансових інструментів:

- ринок цінних паперів, де обертаються коротко-, довго- та безстрокові цінні папери. Необхідно звернути увагу, що ринок цінних паперів більшість дослідників та вітчизняне законодавство ототожнює з фондовим ринком,

- кредитний ринок, де діють коротко- та довгострокові кредитні угоди; цей ринок також називають ринком банківських позичок;

3) за стадіями обігу фінансових інструментів:

- первинний ринок, на якому фінансові інструменти розміщуються вперше серед постачальників фінансових ресурсів, а залучені кошти отримує покупець фінансових ресурсів,

- вторинний ринок, де відбувається обіг (перепродаж) раніше розміщених фінансових інструментів;

4) за ступенем організованості:

- організований,

- неорганізований.

Потрібно розуміти, що організований ринок може бути біржовим та організаційно оформленим позабіржовим ринком. Провідну роль на організованому ринку відіграють біржі (фондові, валютні, біржі деривативів), а на позабіржовому ринку — торговельно-інформаційні системи.

На фінансовому ринку функціонує значна кількість суб'єктів. Це можуть бути юридичні особи, фізичні особи та держава. Доцільно розглянути їх з точки зору окремих сегментів фінансового ринку. По-перше, на кредитному ринку зазначені суб'єкти діють як покупці (позичальники), продавці (кредитори), посередники та регулятори ринку. Основну роль на кредитному ринку відіграють установи банківської системи, діяльність яких регулює Національний банк України, та небанківські фінансові установи (кредитні спілки, ломбарди тощо), контроль за якими здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпос-

луг). По-друге, на ринку цінних паперів діють емітенти, інвестори (індивідуальні та інституційні), посередники. Регулювання цього ринку здійснює Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку.

Слід враховувати, що кругообіг цінних паперів потребує спеціальних фінансових послуг, які надають посередники — професійні учасники ринку цінних паперів, що діють на підставі ліцензії. Сюди відносять діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська діяльність, андеррайтинг, управління цінними паперами); управління активами інституційних інвесторів; діяльність зберігачів, депозитаріїв, реєстраторів; розрахунково-клірингові послуги, послуги зберігачів; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку (її здійснюють фондові біржі та торговельно-інформаційні системи).

Професійні учасники можуть утворювати саморегулівні організації — неприбуткові об'єднання задля вироблення спільних стандартів діяльності на ринку цінних паперів. Держава може делегувати саморегулівним організаціям частину повноважень у сфері регулювання ринку цінних паперів.

Важливо звернути увагу на те, що розвиток фінансових послуг досяг такого рівня, що можна говорити про існування ринку фінансових послуг, на якому виникають економічні відносини з приводу купівлі-продажу специфічного товару — професійної фінансової послуги. На цьому ринку можна виділити такі сегменти: ринок банківських послуг, діяльність на якому регулює Національний банк України; послуги на ринку цінних паперів, який регулює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку; інші послуги (страхові, лізингові, факторингові, послуги кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, ломбардів тощо), надання яких регулює Держфінпослуг.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

Ключові терміни: фінанси суб'єктів господарювання; доходи підприємства; грошові надходження; фінансові ресурси; загальний прибуток; чистий прибуток; оподатковуваний прибуток; витрати підприємства; комерційний розрахунок; неприбуткова діяльність; кошторисне фінансування; банкрутство; фінансова санація; корпоративні фінанси; капітал корпорації; структура капіталу; акціонерний капітал; позичковий капітал; довгострокові і короткострокові активи; фінансова стратегія корпорації; корпоративні цінні папери; дивідендна політика.

Під час вивчення цієї теми спочатку потрібно визначити сутність, функції та особливості фінансів суб'єктів господарювання як основної сфери фінансових відносин мікрорівня. На рівні підприємств формуються найважливіші види первинних доходів — прибуток і заробітна плата, на яких ґрунтуються процеси перерозподілу та створюється база насамперед для фінансів домогосподарств і державних фінансів.

Серед характерних ознак фінансів суб'єктів господарювання є їх розподільний характер. Разом із тим, саме на мікрорівні дуже яскраво проявляється тісний взаємозв'язок і взаємодія таких стадій відтворювального процесу, як розподіл та обмін. Обмінні операції забезпечують остаточне визначення вартості виробленого продукту, створюють передумови для процесу розподілу та можуть впливати на його пропорції.

Потрібно звернути увагу на одну з важливих особливостей фінансів суб'єктів господарювання, пов'язану з тим, що фінансові ресурси підприємства обслуговують кругообіг його виробничих фондів та безпосередньо впливають на обсяги виробництва, його безперервність, можливості формування достатніх для розширеного відтворення фінансових фондів. Недостатній обсяг, не своєчасність виконання фінансових зобов'язань, нецільовий характер і неефективність використання фінансових фондів позначаються на показниках діяльності суб'єкта господарювання та надають змогу, таким чином, контролювати фінансово-господарську діяльність підприємства.

Вивчаючи цю тему, необхідно усвідомлювати, що фінансові відносини втілюються в грошових потоках. Для суб'єктів господарювання їх можна розділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні фінансові потоки полягають у розподілі грошових надходжень від різних видів діяльності, формуванні в результаті цього прибутку, його подальшому розподілі, а також у формуванні амортизаційних відрахувань, розподілі коштів, отриманих як зовнішнє фінансування. Зовнішні фінансові потоки виникають у зв'язку з існуванням фінансових взаємовідносин підприємств, установ, організацій з державою, покупцями і постачальниками, банками, страховими компаніями, лізинговими компаніями, аудиторами, посередниками фінансового ринку тощо.

У процесі господарської діяльності підприємства отримують доходи, здійснюють витрати, визначають фінансові результати діяльності. Суб'єкти господарювання отримують доходи внаслідок різних видів своєї діяльності. Потрібно розуміти, що існують такі грошові надходження, які не є доходами: отримані кредити,

бюджетні асигнування, страхове відшкодування, внески власників до статутного фонду тощо.

З точки зору фінансів витрати підприємства означають використання грошових коштів, які можуть спрямовуватися на забезпечення процесу виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг), інші операційні заходи, на відтворення основних засобів, на соціальні цілі та інше. При цьому слід враховувати, що витрати і собівартість продукції (робіт, послуг) підприємства не є тотожними поняттями. Розуміння відмінностей між ними надзвичайно важливе для належного визначення фінансових результатів діяльності, які являють собою зіставлення отриманих доходів із відповідними затратами (наприклад, для виробництва продукції — різниця між чистим доходом від реалізації та собівартістю).

Фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання може бути позитивним (прибуток) і від'ємним (збиток). Потрібно звернути увагу, що з точки зору фінансів прибуток являє собою один із видів первинних доходів і виступає основним складником власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Чистий прибуток має досить широкий спектр напрямів використання, починаючи від реінвестування в розвиток власного підприємства, закінчуючи благодійними заходами. Збиток же вимагає пошуку джерел відшкодування, щоб можна було відновити обсяги виробництва, досягнені до того, як утворилися збитки.

Вивчаючи фінанси суб'єктів господарювання, слід пам'ятати, що характер формування, розподілу і використання фінансових фондів залежить передусім від форми власності, організаційно-правової форми юридичної особи, галузевої приналежності, методу організації фінансової діяльності.

Особливе значення в умовах індустріального розвитку мають великі підприємства, засновані на акціонерній формі власності, — корпорації. Сьогодні вони виробляють основний обсяг ВВП у країнах з розвинутою економікою, а також потужно впливають на фінансові ринки. Доцільно звернути увагу на специфічні особливості організації фінансів корпорацій. По-перше, статутний фонд вони утворюють за допомогою розміщення акцій, які дають змогу концентрувати дрібні капітали багатьох власників. По-друге, акціонерний капітал формується за допомогою механізмів фінансового ринку. У зв'язку з цим функціонування корпорації прямо залежить від курсу її акцій, який впливає на можливості залучення додаткового капіталу, а отже на розвиток корпорації. У цьому контексті важливо звернути увагу на дивідендну політи-

ку, яка вирішує питання розподілу прибутку між корпорацією та акціонерами, а також має значний вплив на курс акцій.

Під час розгляду фінансів корпорацій потрібно усвідомлювати, що для корпорацій прибуток фактично втратив свою роль основного фактора розвитку. Це питання вони вирішують насамперед через залучення капіталу (як акціонерного, так і позичкового) з фінансового ринку. Саме тому основна мета діяльності корпорацій полягає у зростанні ринкової вартості акції (тобто в збільшенні капіталізації) в інтересах її власника.

Діяльність корпорацій пов'язана з вирішенням низки важливих фінансових проблем, а саме: яка має бути структура капіталу; які мають бути пропорції розподілу прибутку між корпорацією та її власниками (дивідендна політика); як збільшити капіталізацію корпорації; яким чином вирішити проблему агентського конфлікту (між менеджерами та власниками-акціонерами) та інші. Крім того, діяльність корпорацій викликає явище асиметрії інформації, суть якого полягає у тому, що акціонери, на відміну від менеджерів, не володіють усією повнотою інформації про фінансово-господарську діяльність корпорації. Асиметрія інформації має значний вплив на поведінку власників і потенційних інвесторів на фінансовому ринку, на курс цінних паперів, на рух інвестиційних потоків.

Тема 9. Міжнародні фінанси

Ключові терміни: міжнародні фінанси; світовий фінансовий ринок; міжнародна валютна система; міжнародні валютні операції; міжнародний валютний фонд; група Світового банку; Банк міжнародних розрахунків; Лондонський і Паризький клуби кредиторів; міжнародні розрахунки; платіжний баланс; міжнародні фінансові організації; міжнародне фінансове право; офшорні зони. наднаціональна фінансова система; фінансова інтеграція; Європейський банк реконструкції і розвитку; Європейський інвестиційний банк; бюджет ЄС; міжрегіональні фінансові диспропорції; уніфікація і гармонізація державних фінансів; маастрихтські критерії; Європейський центральний банк; Митний союз.

Опанування теоретичних засад міжнародних фінансів передбачає передусім розкриття їх економічної сутності. Цілком очевидно, що глобалізаційні процеси в економіці не могли не позначитися на фінансовій сфері. В основі фінансової глобалізації лежить вільний рух капіталів і валюти, перетинання ними націо-

нальних кордонів, що приводить, своєю чергою, до формування глобальних фінансових ринків і світового фінансового середовища. Отже, об'єктивною основою становлення і розвитку міжнародних фінансів виступають закономірності міжнародного (світового) кругообігу функціонуючого капіталу, на одному полюсі якого виникають тимчасово вільні кошти, на іншому — постійно з'являється попит на них.

Визначаючи міжнародні фінанси як економічну категорію, можна стверджувати, що це сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності і рентабельності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення. За допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів.

Регулювання міжнародних фінансових відносин здійснюється за допомогою міжнародного фінансового права, яке реалізується у вигляді двосторонніх і багатосторонніх угод, актів міжнародних конференцій і документів міжнародних організацій. Крім того, активний процес регулювання міжнародних фінансів здійснюється через щорічні наради «великої вісімки», яка приймає найбільш важливі стратегічні рішення; діяльність Паризького клубу, який об'єднує державних кредиторів, що регулюють та уніфікують підходи кредиторів до того чи іншого боржника; Лондонського клубу, який об'єднує найбільших приватних кредиторів, що виробляють спільну політику приватних комерційних банків стосовно боржників, і т. ін. Таким чином, можна дійти висновку, що міжнародні фінанси відображають діяльність не тільки міжнародних організацій і фінансових інститутів. Це досить розгалужена структура з множинністю державних, приватних і власне міжнародних елементів, через які здійснюється регулювання міжнародних фінансових зв'язків.

Міжнародна фінансова система, з одного боку, обслуговує міждержавний рух товарів, послуг та факторів виробництва, а з іншого — відіграє самостійну роль, що виявляється через функціонування міжнародних фінансових ринків. Головне призначення міжнародного фінансового ринку полягає у забезпеченні перерозподілу між країнами акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку світового господарства й отримання від цих операцій певного доходу.

Розглядаючи міжнародний фінансовий ринок, слід чітко уявляти, яку інституційну структуру він має, які інструменти знахо-

дяться в обігу на ньому, якими показниками характеризується його діяльність.

Міжнародний фінансовий ринок можна поділити на такі сегменти: міжнародний валютний ринок, міжнародний ринок кредитних ресурсів і міжнародний ринок цінних паперів. У фінансовій літературі ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів називають ринком позичкових капіталів. Деякі економісти з цього питання мають іншу думку, що свідчить про його дискусійний характер. Разом з тим слід звернути увагу на те, що теоретичне розмежування сегментів міжнародного фінансового ринку може втратити своє значення, що насамперед пов'язано з процесами сек'юритизації. Суть сек'юритизації полягає в тому, що банк емітує під частину дохідних активів (іпотечних чи споживчих позик) цінні папери і реалізує їх на відкритому ринку.

Характеризуючи окремі сегменти міжнародного фінансового ринку, необхідно розкрити їх сутність і функціональне призначення. Валютний ринок — це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземних валютах. Серед суб'єктів валютного ринку слід виділити:

- державні установи, серед яких центральне місце посідають центральні банки та казначейства окремих країн;

- комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків;

- валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж;

- юридичні та фізичні особи, що зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності.

Основні суб'єкти міжнародного валютного ринку — великі транснаціональні банки, які мають розгалужену мережу філіалів.

На сьогодні сформувалися такі найбільші регіональні валютні ринки:

- європейський (з центрами в Лондоні, Франкфурті-на-Майні, Парижі, Цюриху);

- американський (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі);

- азійський (з центрами в Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахрейні).

Денний оборот на трьох найбільших валютних ринках світу (Лондон, Нью-Йорк, Токіо) становить понад 1,5 трлн дол. Річний обсяг на світових валютних ринках сягає 250 трлн дол. США.

Міжнародний ринок позичкових капіталів являє собою глобальну систему акумулювання вільних фінансових ресурсів та їх надання позичальникам із різних країн приватними позикодавця-

ми на принципах ринкової конкуренції. Виникнувши у 50-ті роки XX ст. цей ринок до кінця XX ст. перетворився на одне з найважливіших джерел ресурсів і визначальний фактор господарського життя.

Значним і динамічним сегментом міжнародного ринку позичкових капіталів є ринок синдигованих позик, принцип діяльності якого полягає у створенні синдикатів, пулів або консорціумів для надання великих банківських кредитів. Серед найбільших кредиторів можна назвати банки Бенілюксу, Великобританії, Німеччини, Італії, Швейцарії та Японії. Серед отримувачів позик переважають країни Азії, частка яких становить майже 54 %, Латинської Америки — 13 %, Африки — 7 %.

Кредити надаються коротко-, середньо- і довгострокові. Залежно від суб'єкта кредитування кредити поділяються на приватні, урядові й кредити міжнародних організацій. Міжнародні кредити поділяються також на забезпечені й бланкові. Забезпечені кредити надаються під цінні папери, нерухоме майно, векселі, товарні документи. Бланкові кредити надаються найнадійнішим позичальникам під вексель. За призначенням міжнародні кредити поділяються на зв'язані й фінансові. Зв'язані мають строго цільовий характер, тобто спрямовуються на закупівлю певних товарів або оплату послуг. Фінансові кредити можуть бути спрямовані на будь-які цілі, включаючи погашення заборгованості за кредитами, інвестування та інші цілі.

Важливим сегментом міжнародного ринку позичкового капіталу є міжнародні ринки цінних паперів — бондів (облігацій), векселів, акцій та ін. Останніми роками набули поширення бонди, конвертовані в акції, значно зросла частка євробондів у євро.

Усього в світі щорічно обертається акцій та облігацій на астрономічну суму понад 40 трлн дол. США. Основні фінансові центри, де торгують європаперами, — Лондон, Цюрих, Люксембург. Загалом частка п'яти промислово розвинутих країн (США, Японії, Німеччини, Великобританії і Франції) становить понад 70 % всього обсягу світового ринку цінних паперів.

Міжнародний ринок цінних паперів є фактором, який полегшує різним господарським суб'єктам доступ до міжнародного ринку вільних капіталів і прискорює світовий процес економічного зростання. Сьогодні він являє собою основний інститут, який регулює міжнародне інвестування.

Стосовно інституційної структури міжнародного фінансового ринку слід зазначити, що на ньому працюють:

— міжнародні фінансові інститути (МВФ, ЄБРР, МБРР, МФК тощо). Їх діяльність у рамках глобального середовища полягає головним чином у забезпеченні процесів координації та регулювання;

— світові фінансові центри, географічно розташовані у розвинутих країнах: у Лондоні, Токіо, Нью-Йорку, Франкфурті-на-Майні, Гонконгу і Сінгапурі. Вони виконують роль світової скарбниці, тобто монополії на міжнародні фінансові ресурси;

— світові клуби кредиторів. Це клуби, які виникли шляхом об'єднання найпотужніших міжнародних банків;

— транснаціональні банки і транснаціональні корпорації (ТНБ і ТНК) сьогодні — еліта світового бізнесу, яка задля отримання додаткового прибутку сприяє саме тому, що тимчасово вільні кошти інвестуються у виробничі і фінансові структури за кордоном;

— міжнародні фонди страхування і хеджування, що спеціалізуються на спекулятивних операціях;

— фінансові посередники розвинутих країн світу, які безпосередньо беруть участь у роботі світового фінансового ринку;

— регіональні валютно-монетарні союзи, котрі виникають у межах об'єднань країн певного регіону. Яскравим прикладом такої інституції є Європейський фонд валютного співробітництва, Європейський центральний банк. Відбувається створення єдиного європейського ринку капіталів на базі фондових бірж Європейського Союзу, а саме Амстердамської, Брюссельської та Паризької;

— офшорні фінансові центри. Вони являють собою такі регіони і райони, де юридичні особи можуть отримувати вигідні процентні ставки за депозитами і кредитами завдяки низькому або пільговому оподаткуванню, ліберальному валютному контролю, а також низьким вимогам щодо обсягів обов'язкових резервів банків.

При вивченні цієї теми необхідно детальніше розібратись у функціях міжнародних організацій та міжнародних фінансових інститутів і зрозуміти, що їх діяльність є важливим складником світового та регіонального співробітництва та інтеграції.

Вивчення створення західноєвропейської наднаціональної фінансової системи доцільно почати з розгляду основних етапів становлення Європейського Союзу, який утворився в результаті поетапної інтеграції країн Європи. У 1951 р. було підписано Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС), відповідно до якого формувався механізм управління та наднаціонального контролю над виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією — вугіллям та сталлю. У 1957 р. у Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського економічного співтовариства

(ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом). Метою ЄЕС визначалося усунення внутрішніх торговельних бар'єрів усередині Співтовариства (створення зони вільної торгівлі), створення митного союзу і, нарешті — створення спільного ринку. 1965 року була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції.

У 1992 р. у Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (ЄС). В економічному сенсі прийняття Маастрихтського договору означало курс на завершення формування єдиного внутрішнього ринку (четвертий рівень економічної інтеграції) та перехід до реалізації ідеї економічного та валютного союзу (п'ятий — найвищий рівень економічної інтеграції).

1 січня 2002 р. до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС — євро, що стало етапом переходу до формування економічного та валютного союзу ЄС — найвищого етапу інтеграції. Зараз євро перебуває в обігу на території 13 країн — членів ЄС (у Словенії — з 2007 р.). З 2008 р. євро вводиться в обіг на Кіпрі та Мальті. Велика Британія і Данія вирішили поки що відмовитися від введення євро на своїй території, а Швеція не змогла виконати необхідних критеріїв введення євро, встановлених Маастрихтським договором. Інші держави, які приєдналися до ЄС у 2004 р. (і тим більше — у 2007 р.), поки що не змогли виконати усіх необхідних критеріїв «зони євро».

На початок 2008 р. ЄС налічує 27 держав-членів. Країнами — кандидатами на членство є Туреччина і Хорватія.

Паралельно з 1960 р. розпочалося створення Європейської зони вільної торгівлі, а з 1994 року функціонує Європейський економічний простір, що являє собою єдиний спільний ринок, у рамках якого вільно рухаються товари, послуги, капітал та робоча сила.

Фінанси ЄС можна розглядати як дворівневу систему, яка включає національні фінанси країн — членів ЄС та їх регіонів і фінанси, які перерозподіляються централізовано на рівні ЄС як регіонального інтеграційного угруповання. Центральною складовою фінансів ЄС виступає бюджет ЄС, з якого фінансується спільна діяльність та узгоджена політика.

Бюджет ЄС формується щорічно Європейським Парламентом та Радою міністрів ЄС за поданням Європейської Комісії у рамках, визначених середньостроковим бюджетним планом на сім років. Джерелами формування бюджету виступають:

— імпортне мито з сільськогосподарських продуктів, які ввозяться до ЄС з третіх країн (країни-члени залишають у себе 25 % від зібраної суми);

— митні збори на основі Єдиного митного тарифу Євросоюзу — близько 11,6 % бюджету;

— відрахування від збору ПДВ (близько 14,4 % бюджету);

— прямі пропорційні відрахування на базі розрахунків Валового національного доходу (близько 73 % бюджету).

Студентам необхідно звернути увагу на особливості бюджету ЄС, зокрема його бездефіцитний характер, функціональну структуру, фінансування через систему відрахувань.

Дискусійним є питання про введення «єдиного європейського податку», яке періодично піднімається політиками і фінансистами.

Через бюджет фінансуються всі напрями централізованої політики ЄС за винятком проектів, які фінансуються Європейським інвестиційним банком на прохання центральних органів ЄС — від сфери рибальства до зміцнення кордонів та досліджень.

Розглядаючи бюджетну процедуру та бюджетне планування, потрібно звернути увагу, що у 1988 р. вперше між інституціями ЄС — Радою міністрів ЄС, Європарламентом та Єврокомісією — було укладено міжінституційну угоду, яка визначила принципи та механізми бюджетної процедури на кілька років наперед. Цим документом був запроваджений середньотерміновий бюджетний план ЄС — фінансова перспектива. Остання міжінституційна угода (2006 р.) визначає бюджетну процедуру, принаймні на наступні сім років, на основі тристороннього діалогу між представником Ради міністрів ЄС з питань бюджету, Головою бюджетного комітету Європарламенту та Комісаром Єврокомісії з питань бюджету. Під час складання програм ЄС на кілька років, погоджених усіма згаданими сторонами, одразу визначається їх фінансове забезпечення на весь термін реалізації, причому сума видатків за програмами на кожний наступний рік автоматично вноситься до проекту бюджету.

Структура бюджету ЄС традиційно визначається структурою «фінансової перспективи», яка, своєю чергою, залежить від напрямів діяльності виконавчих органів ЄС, передусім — Європейської Комісії. Специфікою «фінансової перспективи» є те, що в її рамках визначаються граничні суми асигнування (так звані стелі) за розділами та статтями на кожний рік, які не можуть бути перевищені. В той же час, фінансова перспектива також не є багаторічним бюджетом, оскільки остаточно рівні витрат визначаються в рамках ухвалення річного бюджету (в межах ухвалених «стелі»). У рамках «фі-

нансової перспективи» виділяється два типи розділів — обов'язкові (захищені) та необов'язкові. До перших належать, зокрема, видатки на здійснення сільськогосподарської політики, на виконання міжнародних договорів, до яких приєднався ЄС, валютний резерв та резерв по гарантуванню кредитів, деякі адміністративні витрати.

Бюджет ЄС протягом наступних сім років складатиметься з таких розділів:

— «Сталий розвиток», який, своєю чергою, поділяється на підрозділи «конкурентоспроможність заради зростання та зайнятості» (видатки на дослідження, інновації, освіту, транс'європейські інфраструктурні мережі, розвиток внутрішнього ринку ЄС — тобто інноваційний розвиток, 7 % загальної суми) та «гармонізація заради зростання та зайнятості» (витрати задля гармонізації розвитку регіонів ЄС, 36 %);

— «Збереження та управління природними ресурсами» — включає асигнування на спільну сільськогосподарську політику та рибальство, розвиток сільських місцевостей, екологію (на традиційну спільну сільгоспполітику припадає все ще 36 %, тоді як на розвиток сільських місцевостей — 10 %);

— «Громадянство, свобода, безпека та юстиція» містить видатки на юстицію та внутрішні справи, захист кордонів, імміграційну політику, охорону здоров'я та захист прав споживачів, культуру та молодь, інформування та діалог з громадянами — 1 %;

— «Європейський Союз як глобальний партнер» включає всі заходи у зовнішньому вимірі, в тому числі у сфері допомоги країнам-кандидатам, Європейський фонд розвитку — 5 % (який пропонується включити до бюджету);

— «Адміністративні видатки» — покриває видатки на європейські інституції;

— «Компенсації» — тимчасовий розділ — виплати новим країнам-членам з тим, аби вони не виявилися в перші роки неттоплатниками до спільного бюджету (0,3 %).

Особливими фондами, які входять до складу бюджету ЄС, є:

— гармонізаційний фонд;

— структурні фонди, які включають Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства.

Фонди (як і більшість фінансування з бюджету ЄС) традиційно функціонують на принципах співфінансування, тобто частково кошти виділяються зі спільного бюджету, частково — з місцевих або національних бюджетів країн-членів.

Гармонізаційний фонд покликаний подолати диспропорції соціально-економічного розвитку різних регіонів ЄС. На отримання

коштів фонду мають право країни-члени, чий середній ВВП на душу населення нижчий від 90 % середнього для ЄС*. За допомогою Фонду фінансується до 85 % вартості відповідних екологічних і транспортних проектів у бідніших країнах ЄС.

Структурні фонди покликані допомагати вирішувати структурні соціально-економічні проблеми. До складу структурних фондів входять:

- Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства.

- Європейський соціальний фонд.

- Європейський фонд регіонального розвитку.

- Фінансовий інструмент орієнтування щодо рибальства — спеціальний фонд підтримки реформ у сфері рибальства.

Діяльність структурних фондів концентрується на спільно погоджених пріоритетах у рамках багаторічних програм, на принципах партнерства та взаємодоповнення з місцевими та національними (центральною) органами.

При вивченні податків в ЄС особливу увагу треба звернути на гармонізацію податкових систем країн-членів. Відповідно до положень Договору про створення Європейського Співтовариства, кожна держава — член ЄС самостійно обирає модель податкової системи. Гармонізації на рівні ЄС у цілому підлягає лише запровадження непрямих податків, при цьому їх ставки визначаються державами-членами самостійно. Відповідно, на рівні Співтовариства не існує єдиної моделі або рекомендацій ЄК щодо моделі систем прямого оподаткування.

Основні непрямі податки, гармонізовані на рівні ЄС:

- податок на додану вартість (ПДВ);

- акцизи.

Єдиною вимогою в контексті визначення державами-членами механізмів прямого оподаткування є необхідність дотримання положень Договору про створення ЄС (зокрема, щодо уникнення дискримінації). Завдання Європейської Комісії у сфері прямого оподаткування полягає передусім у моніторингу тих процесів, що відбуваються на рівні держав-членів та їх впливу на розвиток ЄС у цілому.

Структури податкових систем країн ЄС різняться між окремими державами, причому із розширенням ЄС у 2004 р. рівень

* З 2005 р. до таких держав належать Греція, Португалія, Іспанія, Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія.

диференціації зріс. Загальний податковий тягар (як загальна сума податків та обов'язкових соціальних внесків по відношенню до ВВП) у середньому нижчий у нових країнах-членах, ніж у ЄС-15.

Найбільшу роль у формуванні бюджетів країн ЄС відіграють податки на працю, які є у середньому найбільш вагомим джерелом податкових надходжень — понад 50 %. Другим за значенням джерелом податкових надходжень виступають податки на споживання, які приносять від третини до четвертої частини надходжень у більшості країн-членів. Податки на капітал становлять у загальній сумі податкових надходжень близько 20 %.

Розглядаючи перспективи розвитку податкової системи ЄС, необхідно зазначити, що реформування відбувається за двома напрямками: по-перше, впровадження єдиних міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у сфері оподаткування прибутку компаній; по-друге, впровадження єдиної податкової декларації на рівні ЄС для малих та середніх підприємств. При цьому більш активно просувається реформування системи бухгалтерської звітності задля приведення усіх існуючих систем бухгалтерської звітності до єдиних міжнародних стандартів.

Проблема подальшої зміни структури податків в ЄС, її гармонізації та регулювання належать до кола питань, які активно дебатуються в ЄС, особливо в контексті доцільності гармонізації системи прямих податків, зокрема, введення мінімального рівня корпоративного податку. Так, кілька країн — членів ЄС, переважно нові країни-члени, вже знизили ставки податків та планують їх зменшувати у подальшому. Подальший розвиток цієї дискусії буде мати значний вплив на конкурентоспроможність економіки ЄС.

Митний союз ЄС є одним із ключових елементів єдиного ринку ЄС. У випадку ЄС митний союз йде далі ніж традиційний митний союз (тобто ніж спільні тарифи) і поширюється на всі аспекти торговельної політики: преференції у торгівлі, охорона здоров'я та контроль над захистом довкілля, сприяння єдиній політиці у сфері сільського господарства та рибальства, захист економічних інтересів ЄС нетарифними засобами, сприяння реалізації зовнішньої політики. Наразі завдання митної політики полягає у сприянні зростанню зовнішньої торгівлі із одночасним забезпеченням інтересів ЄС.

Окремо слід згадати про фінансові інституції ЄС — Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський центральний банк (ЄЦБ). Європейський інвестиційний банк є фінансовою інституцією ЄС, покликаною сприяти інтеграції, збалансованому розвитку, соціально-економічній гармонізації в рамках Євросою-

зу. Одночасно він відіграє активну роль у політиці співробітництва ЄС з іншими країнами.

Тема 10. Фінансовий менеджмент

Ключові терміни: державний фінансовий менеджмент; фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання; фінансове планування; фінансове прогнозування; фінансовий контроль; фінансовий моніторинг; фінансовий контролінг; податковий менеджмент; адміністрування податків; бюджетний менеджмент; бюджетування; програмно-цільові бюджети.

При вивченні цієї теми слід виходити з того, що об'єктивність функціонування фінансів в економічній системі зумовлює об'єктивність фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент необхідно розглядати як специфічну сферу управлінської діяльності, пов'язаної з організацією формування, розподілу і використання фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських суб'єктів і громадян (домогосподарств), якщо вони здійснюють фінансові операції.

Кожна система управління, в тому числі й управління фінансами, складається з двох взаємопов'язаних частин — об'єкта (керована система) і суб'єкта (керівна система). Визначальним є знання об'єкта управління, адже без цього процес управління неможливий. Оскільки фінансові фонди формуються як на макро-, так і на мікрорівнях, то цілком слушно виділити менеджмент державних фінансів (об'єкт — фінансові фонди держави) і менеджмент фінансів суб'єктів господарювання (об'єкт — фінансові фонди господарюючих структур).

Менеджмент державних фінансів можна визначити як специфічну форму управлінської діяльності держави, пов'язану з організацією формування, розподілу і використання централізованих фондів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні державних органів управління. Понад 70 % цих фондів становлять кошти бюджетів, тому бюджетний менеджмент слід розглядати як основну складову управління державними фінансами. Для засвоєння змістовної характеристики бюджетного менеджменту студент повинен звернути увагу на такі питання:

1) визначення і характеристика об'єкта бюджетного менеджменту;

2) визначення суб'єктів бюджетного менеджменту як сукупності органів управління бюджетом;

3) визначення складових бюджетного менеджменту, до яких належать: бюджетне планування й організація виконання бюджету, облік виконання бюджету, контроль за виконанням бюджету.

Слід зауважити, що на сьогодні в Україні стратегія бюджетного планування у логічно завершеному вигляді відсутня. Поточне бюджетне планування та організація виконання бюджету покладаються на органи виконавчої влади й оперативного управління бюджетом і виконуються ними в межах бюджетного процесу. Завдання бюджетного обліку — забезпечити систему управління необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень. Обов'язкові такі вимоги до обліку: повнота, достовірність, своєчасність. Контроль передбачає законодавчо встановлений порядок перевірки повноти та правильності витрачання бюджетних коштів. Одним із засобів контролю є аудит, призначений для перевірки адресного витрачання бюджетних коштів. Державному аудиту підлягають як сам бюджет, так і ефективність діяльності фінансованих з бюджету структур.

Особливу увагу необхідно звернути на сучасні технології бюджетного менеджменту, зокрема, на бюджетування, яке є, по суті, продовженням прийомів ринкового вибору в державному секторі. Відомо, що на рубежі XX і XXI століть було спростовано твердження, що діяльність держави у сферах економіки і фінансів приречена бути збитковою, неефективною і дефіцитною. Сучасні економічно і соціально розвинуті держави нагадують гігантські фірми, підпорядковані реалізації сукупності оптимально поєднаних цілей за мінімальних витрат. Таким чином, можна стверджувати, що бюджетування базується на врахуванні соціально-економічних факторів, які зумовлюють державні потреби і відповідні витрати коштів. Центральна проблема бюджетування — на яких підставах робити суспільний вибір і за яких умов видатки бюджету матимуть найбільшу корисність, тобто забезпечать більше благ, вигід і потреб. Отже, в основі технології бюджетування лежить проблема оптимального розподілу ресурсів, оскільки потреби, на відміну від ресурсів, необмежені.

Виходячи із вищезазначеного можна визначити сутність бюджетування як сукупності технологічних процедур бюджетної роботи з аналітично-розрахункової підготовки бюджетів, кошторисів і державних програм за допомогою порівняння відносної корисності альтернативних варіантів витрачання бюджетних коштів на конкретні види державної діяльності з урахуванням

вартості витрат на досягнення кінцевого результату й упущених вигід.

На Заході, зокрема, в США, Канаді, Німеччині, були розроблені спеціальні технології бюджетування, що об'єднують аналіз прийняття бюджетних рішень та управління бюджетним господарством на державному, регіональному й місцевому рівнях.

У кінцевому підсумку через процеси бюджетного менеджменту, бюджетного адміністрування та бюджетування визначають, яку роботу треба виконати, які надати послуги і блага, які потреби задовольнити, а понад усе — яких державних цілей досягти та які суспільні послуги виконати через відповідне розміщення бюджетних коштів.

Поряд із бюджетним менеджментом як відокремлену складову менеджменту державних фінансів виділяють податковий менеджмент. Характеризуючи сутність податкового менеджменту, слід виходити із суспільного призначення податків як фінансового підґрунтя існування держави та знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб. Отже, податковий менеджмент можна визначити як сукупність дій, прийомів та методів (способів) організації податкових відносин та руху податкових надходжень задля забезпечення формування дохідної частини бюджету та впливу податків на соціально-економічний розвиток держави.

Складниками податкового менеджменту держави є:

- податкове планування і прогнозування;
- податковий облік;
- податковий контроль.

При розкритті сутності окремих складових податкового менеджменту слід звернути увагу на те, що процес організації сплати податків і контроль за цим процесом ще називають адмініструванням податків. На рівні платників податків процес нарахування податків, оформлення податкової звітності та внесення сум податків до бюджету має назву «податкове рахівництво».

Фінансовий менеджмент як система і механізм управління фінансами суб'єктів господарювання — це специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією руху грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням грошових доходів і фондів, необхідних для досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства. До фінансового менеджменту на мікрорівні належать: фінансове планування і прогнозування; облік, контроль і аналіз. Конкретні форми і методи реалізації цих складових визначаються фінансовою політикою підприємства, спрямованою на досягнення високих рівнів рентабельності, ліквідності та платоспроможності.

Серед поширених технологій корпоративного фінансового менеджменту слід виділити бюджетування і контролінг. Через бюджетування доходів і витрат створюється система наскрізного планування і контролю. Контролінг включає:

- визначення мети підприємства;
- поточний збір і обробку інформації для прийняття управлінських рішень;
- здійснення функцій контролю відхилення фактичних показників діяльності від планових;
- підготовку рекомендацій для прийняття рішень.

Термін «контролінг» іноді ототожнюють з управлінським обліком. Але контролінг є більш інформаційно ємним поняттям, оскільки він охоплює не тільки суто облікові функції, а й увесь спектр управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства.

Управлінські рішення домогосподарств пов'язані з їх інвестиційною діяльністю та формуванням інвестиційного портфеля. Управління інвестиційним портфелем домогосподарств потребує не тільки повсякденного аналізу вартості його активів, а й проведення певних операцій, спрямованих на зміни його структури. Таке управління можуть проводити самі громадяни або менеджери комерційних банків, інвестиційних компаній та інших фінансових посередників.

3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИКА ЇХ ПРОВЕДЕННЯ

3.1. Плани семінарських занять

Тема 1. «Предмет фінансової науки. Фінансові категорії»

Питання до семінарів

Заняття 1

1. Предмет фінансової науки.

2. Категоріальний і понятійний апарат у фінансовій науці. Вихідні, прості та складні фінансові категорії.
 3. Історичні передумови виникнення фінансів.
 4. Фінанси як економічна категорія розподілу.
 5. Фінанси як вартісна категорія. Зв'язок фінансів з грошима.
- Література: [16, 18, 24, 27, 28, 31, 32, 35]

Заняття 2

1. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення.
 2. Розподільна і контрольна функції фінансів.
 3. Дискусійні питання щодо сутності і функцій фінансів.
 4. Внутрішня структура фінансів.
 5. Роль фінансів та їх вплив на процеси суспільного розвитку.
- Література: [16, 18, 24, 27, 28, 31, 32, 35]

Тема 2. «Генезис і еволюція фінансів»

1. Зародження фінансових відносин у Стародавньому світі.
 2. Доходи і видатки Римської імперії.
 3. Особливості фінансів античних полісів.
 4. Склад доходів і видатків феодальної держави.
 5. Фінанси феодального міста та їх вплив на розвиток державних фінансів.
 6. Роль державних фінансів у первісному нагромадженні капіталу.
 7. Розвиток фінансів в індустріальній та постіндустріальній економіці.
- Література: [25, 27, 28, 38, 43]

Тема 3. «Фінансове право і фінансова політика»

Питання до семінарів

1. Правові норми регулювання фінансових відносин макро- і мікрорівнів. Особливості фінансових правовідносин.

2. Сутність фінансової політики та її роль у координації процесів соціально-економічного розвитку.
 3. Тактика і стратегія у фінансовій політиці.
 4. Фіскальна і монетарна політика, їх взаємозв'язок і суперечності.
 5. Пріоритети у внутрішній і зовнішній фінансовій політиці України.
 6. Фінансова безпека держави.
- Література: [1, 16, 24, 27, 28, 33, 36, 43, 44]

Тема 4. «Податки. Податкова система»

Питання до семінарів

Заняття 1

1. Економічна сутність податків та їх характерні ознаки.
 2. Історична ретроспектива розвитку податків.
 3. Функції податків. Дискусійні питання щодо їх визначення та змісту.
 4. Елементи податку, їх характеристика.
- Література: [4, 10, 16, 24, 26, 27, 28, 30, 36, 42, 43]

Заняття 2

1. Класифікація податків.
 2. Прибуткове оподаткування як основна сучасна форма прямого оподаткування.
 3. Перекладання податків: сутність і напрями.
 4. Податкова система: поняття і основи побудови.
 5. Податкові пільги, їх види, переваги і недоліки застосування.
- Література: [4, 10, 16, 24, 26, 27, 28, 30, 36, 42, 43]

Тема 5. «Бюджет. Бюджетна система»

Питання до семінарів

Заняття 1

1. Економічна сутність і призначення бюджету. Функції бюджету.
 2. Бюджет як основний фінансовий план держави, його правовий статус.
 3. Доходи і видатки державного бюджету, їх склад, структура та економічна класифікація.
 4. Бюджетний устрій і бюджетна система. Бюджетний процес.
 5. Форми міжбюджетних взаємовідносин. Фінансове вирівнювання. Бюджетний федералізм.
 6. Доходи і видатки місцевих бюджетів, їх склад і структура.
- Література: [1, 2, 3, 16, 17, 19, 24, 25, 27, 28, 36, 44]

Заняття 2

1. Економічна сутність бюджетного дефіциту і причини його виникнення, види і джерела фінансування.
 2. Державний кредит як фінансова категорія, його економічна сутність, призначення і роль.
 3. Внутрішні і зовнішні державні запозичення, їх форми і ефективність.
 4. Класифікація державних позик.
 5. Державний борг: сутність, причини виникнення, види і джерела погашення.
 6. Управління державним боргом.
- Література: [1, 2, 3, 17, 19, 24, 25, 27, 28, 36]

Тема 6. «Страховання. Страховий ринок»

Питання до семінарів

1. Сутність і особливості страхування в системі фінансових відносин.
 2. Функції страхування.
 3. Класифікація страхування.
 4. Форми організації фондів страхового захисту.
 5. Страховий ринок: поняття, суб'єкти, інфраструктура.
- Література: [8, 24, 27, 28]

Тема 7. «Фінансовий ринок»

Питання до семінарів

1. Економічна сутність, призначення і функції фінансового ринку.
 2. Складові фінансового ринку, їх характеристика.
 3. Цінні папери, їх економічна та юридична сутність. Класифікація цінних паперів.
 4. Професійні учасники ринку цінних паперів, їх функції.
 5. Ринок фінансових послуг, його сегментарна структура.
 6. Проблематика функціонування фінансового ринку в Україні.
- Література: [7, 24, 27, 28, 36, 41]

Тема 8. «Фінанси суб'єктів господарювання»

Питання до семінарів

1. Економічна сутність і особливості фінансів суб'єктів господарювання. Їх функції.
 2. Доходи і витрати суб'єктів господарювання.
 3. Вплив організаційно-правових форм підприємництва на формування і використання грошових надходжень.
 4. Корпоративні фінанси та особливості їх функціонування.
 5. Капітал корпорації, його структура.
 6. Роль корпорацій на фінансовому ринку. Дивідендна політика корпорації.
- Література: [24, 27, 28, 36]

Тема 9. «Міжнародні фінанси»

Питання до семінарів

1. Сутність міжнародних фінансів та їх роль у сучасній світовій економіці.
2. Світові фінансові ринки.
3. Міжнародні фінансові інститути, їх функції і вплив на національні економіки та фінансові системи.

4. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями та перспективи його розвитку.
 5. Створення західноєвропейської наднаціональної фінансової системи, її регулювання.
 6. Бюджет ЄС, його призначення. Особливості організації бюджетного процесу. Гармонізація податків.
- Література: [20, 22, 23, 24, 27, 28, 40, 41, 43]

Тема 10. «Фінансовий менеджмент»

Питання до семінарів

1. Сутність, призначення і завдання державного фінансового менеджменту.
 2. Податковий менеджмент, його складові.
 3. Складові бюджетного менеджменту, їх характеристика.
 4. Фінансовий менеджмент на підприємстві.
 5. Система органів державного фінансового менеджменту, розмежування функцій і повноважень між ними.
- Література: [1, 2, 5, 6, 9, 10—14, 17]

3.2. Методика проведення семінарів

При проведенні семінарів з дисципліни «Фінанси» значна увага приділяється обговоренню актуальних дискусійних і проблемних питань. Передбачається, що теоретичні питання, які стосуються сутності, функцій, класифікацій, видів, типів і т.п., студенти засвоюють самостійно (на основі лекційного матеріалу, підручників і посібників); а викладач лише проводить контроль рівня засвоєння цих знань і пояснює ті питання, які виявилися складними і незрозумілими для аудиторії.

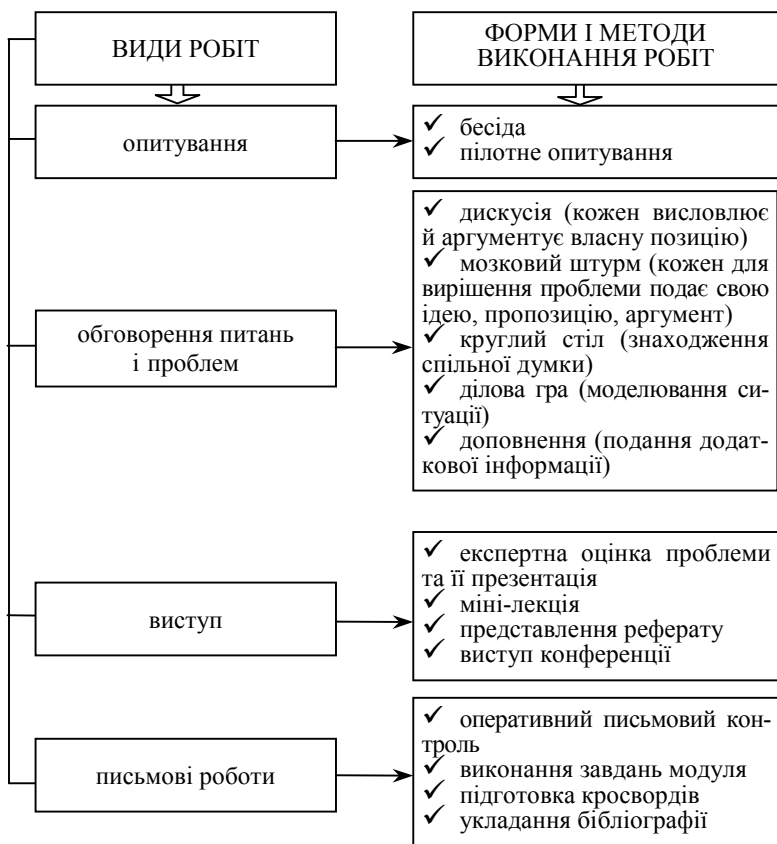

Рис. Активізація навчання студентів при вивченні дисципліни «Фінанси» (загальна схема)

Засвоєння теоретичних базових питань курсу

Мета: свідоме засвоєння основних (нормативних) питань теми.

Робота студентів: самостійне вивчення і засвоєння теоретичних положень на основі лекційного матеріалу, підручників і посібників.

Завдання викладача:

1) З'ясувати, які питання були незрозумілими для студентів при вивченні теми, і роз'яснити їх;

2) перевірити рівень засвоєння теми (підготувати для цього запитання для пілотного опитування й оперативного письмового контролю).

Методика:

А. «Прес-конференція» (дає змогу з'ясувати, які питання є незрозумілими).

Викладач (або один із студентів групи за його власним бажанням) відповідає на ті нормативні питання, які були незрозумілими для студентів при вивченні теми семінару.

Б. «Пілотне опитування» (дає змогу перевірити рівень підготовки студентів до семінару).

Суцільне або вибіркове опитування студентів за нормативними питаннями. Питання мають бути сформульовані так, аби відповідь на них була короткою (наприклад, дати визначення..., перелічити..., назвати ознаки... тощо).

В. ОПК — оперативний письмовий контроль (дає змогу дати оцінку рівня базової підготовки кожного студента за темою семінару).

Обговорення фінансових теоретичних і практичних проблем

Мета: навчити студентів активно мислити; сприяти формуванню особистої позиції студентів з того чи іншого питання, висловлювати та обґрунтовувати її.

Робота студентів: опрацювання монографій, підручників, публікацій в періодичних виданнях з питань, що передбачається обговорити на семінарі.

Завдання викладача: керувати процесом обговорення таким чином, щоб студенти в ході дискусії могли вільно висловлювати свої погляди на проблему та самостійно зробити певні висновки.

Методика:

А. *«Мозковий штурм»* проблеми: за короткий проміжок часу необхідно висунути найбільшу кількість можливих аргументів, пропозицій, шляхів вирішення проблеми. Кінцева мета — знайти вирішення проблеми.

Б. *Дискусія*. Кінцева мета — в ході обговорення виявити всі можливі аспекти і підходи до питання, що розглядається. Тут може застосовуватися метод *«міні-лекція»*: студент готує міні-лекцію з проблемного питання. Мета цього — сформулювати проблему й окреслити дискусійні питання. Далі відбувається дискусія.

В. *«Круглий стіл»* з конкретного питання. Кінцева мета: дійти спільної думки.

Г. *«Експертні оцінки»*. Студенти-експерти, готуючись до семінару, досліджують питання, проблему і дають свій експертний висновок. Кінцева мета — отримати обґрунтований висновок.

Д. *Ділова гра*. Сформулювати дві групи студентів (2—4 чол.), які будуть обстоювати протилежні позиції (ці групи сформулювати зі студентів, які мають протилежні позиції з приводу дискусійного питання). Студентські групи заздалегідь готують свої виступи, шукають аргументи, щоб переконати аудиторію. Кінцева мета — виграти гру, переконавши більшість у правильності своєї позиції (може бути перевірено голосуванням аудиторії).

Завдання для ділової гри — протилежні позиції

1	Пропорційне оподаткування фізичних осіб	Прогресивне оподаткування фізичних осіб
2	Необхідність податкових пільг	Втрати від податкових пільг
3	Необхідність запровадження страхової медицини в Україні	Нереальність (несвоєчасність) запровадження страхової медицини в Україні
4	Солідарна пенсійна система	Накопичувальна пенсійна система

Е. *Міні-лекція*. Передбачає пошук матеріалів з конкретних проблемних фінансових питань, що дає змогу сформулювати постановку проблеми та окреслити можливі шляхи її вирішення і / або висвітлює результати проведеного аналізу. На основі міні-лекції на семінарі обговорюється представлена проблема.

Контроль рівня засвоєння знань

Мета: письмовий контроль знань студентів.

Завдання викладача:

- 1) формування завдання для письмової роботи;
- 2) перевірка й оцінювання робіт.

Методика:

А. Оперативний письмовий контроль (до 10 хв.). Проводиться у формі виконання письмових тестових завдань за однією темою або блоком тем.

В. Модуль (від 45 до 90 хв.). Модульні завдання формуються за блоком тем.

4. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів передбачає:

- забезпечення підготовки до поточних аудиторних занять;
- активізацію індивідуальної позиції студента в навчальному процесі;
- проведення пошуково-аналітичної роботи;
- здійснення наукової роботи студентів.

Самостійна робота студентів проводиться в таких формах:

1. Опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу

Ця робота проводиться студентами самостійно у позааудиторний час і передбачає вивчення лекцій, обов'язкової та додаткової літератури. Опрацювання теоретичних основ курсу здійснюється студентами регулярно і підлягає контролю з боку викладача під час проведення семінарських занять у формі усного опитування та виконання завдань оперативного письмового контролю, а також модулів.

2. Вивчення окремих тем і питань для самостійного опрацювання

Ця робота здійснюється студентами у розрізі окремих тем курсу.

3. Підготовка до семінарських занять

Проводиться студентами згідно з розкладом занять відповідно до планів семінарів, питань для самостійного опрацювання і рекомендованої тематики навчальних завдань на основі опрацювання лекційних матеріалів, основної та додаткової літератури.

4. Систематизація матеріалу перед написанням модулів та іспитом

Модуль виконується за ключовими темами, які підлягали вивченню протягом відповідного семестру, зокрема й за питаннями для самостійного вивчення. Іспит проводиться за питаннями, які охоплюють весь зміст робочої програми курсу «Фінанси». Готуючись до виконання модульних завдань і до іспиту, студент самостійно здійснює систематизацію вивченого матеріалу, а також інших тем і питань для самостійного опрацювання.

5. Виконання індивідуальних завдань

Індивідуальна робота студентів охоплює завдання на вибір студента (або викладача). Індивідуальні завдання виконуються у таких формах:

<i>Форма роботи</i>		Денна форма навчання	Вечірня форма навчання	Заочна форма навчання
<i>Завдання на вибір</i>				
I	Підготовка і презентація міні-лекції	+	+	—
II	Презентація експертної оцінки	+	+	+
III	Укладання бібліографії з фінансових питань	+	+	+
IV	Написання і презентація реферату	—	+	—
V	Складання комплексного фінансового кросворду	—	+	—

4.1. Підготовка і презентація міні-лекції

Вибір теми міні-лекції, а також термінів її представлення узгоджується з викладачем, який проводить семінари. Міні-лекція — це доповідь протягом 8—10 хвилин. Вона складається з таких структурних частин:

(1) *Постановка проблеми* на основі опрацювання підручників, монографій, періодичних публікацій і законодавства.

(2) Аналіз фінансової проблеми, явища, процесу чи дискусійного питання.

Аналіз проблеми включає:

- розкриття та оцінку поточної ситуації, виявлення розбіжностей, суперечностей;

- визначення причин, наслідків;

- аргументація власної позиції.

Аналіз проблеми займає до 5 хвилин міні-лекції.

(3) Висновок

Висновок містить пропозиції доповідача щодо вирішення проблеми та ґрунтується як на власних аргументах, так і на думці фахівців.

У міні-лекції не наводиться навчальний матеріал (визначення термінів, переліки функцій, класифікацій чи принципів тощо), за винятком випадків, коли він є предметом дискусії.

Представлення міні-лекції може відбуватися на семінарі, на засіданні дискусійного клубу з фінансів, студентській конференції (секція кафедри фінансів) та становить основу для проведення дискусії.

Критеріями оцінки міні-лекції є змістовність її структурних частин, зрозумілість і лаконічність.

4.2. Презентація експертної оцінки

Мета експертної оцінки — дати обґрунтований (експертний) висновок. Готуючи експертну оцінку, студент:

- ✓обирає питання і погоджує його з викладачем;
- ✓досліджує питання, шукаючи факти, аргументи «за» і «проти», здійснює підбір та опрацювання широкого кола статистичних даних. Часовий період, за який проводиться аналіз, має становити не менше п'яти останніх років;
- ✓готує висновок;
- ✓оприлюднює висновок в аудиторії на семінарі (максимум — 5—6 хвилин).

Інформаційні та літературні джерела студент обирає самостійно. Письмове оформлення не обов'язкове.

Представлення експертної оцінки може відбуватися на семінарі, на засіданні дискусійного клубу з фінансів, студентській конференції (секція кафедри фінансів) та є основою для проведення дискусії.

Критеріями оцінювання є кількість опрацьованих статистичних матеріалів, якість аналізу, вміння сформулювати висновки та обґрунтовувати їх.

4.3. Укладання бібліографії з фінансових питань

Мета укладання бібліографії — дати аналітичний огляд літературних джерел (монографій, підручників, навчальних посібників тощо) за обраною тематикою. Готуючи бібліографію, студент:

- ✓обирає питання і погоджує його з викладачем;
- ✓систематизує різні погляди і підходи до вивчення досліджуваного питання (фінансові категорії, поняття і терміни, принципи, ознаки, класифікації тощо). Літературні джерела добираються самостійно;
- ✓готує бібліографію у надрукованому вигляді (обсяг — до 6 сторінок тексту набраного на комп'ютері, Times New Roman, шрифт 14, інтервал 1,5. Структура: титульна сторінка, текст бібліографії, *список опрацьованої літератури*).

Бібліографія готується на той семінар, на якому розглядається відповідна тема. Якщо тема на семінарських заняттях не розглядається, студент має здати бібліографію викладачу, який проводить семінари, не пізніше ніж за три тижні до закінчення семестру.

Критеріями оцінки укладання бібліографіїє кількість опрацьованих літературних джерел і якість систематизації матеріалу.

4.4. Написання і презентація реферату

Студенти можуть готувати реферати за погодженням з викладачем, який проводить семінарські заняття. Літературні джерела студент підбирає самостійно.

Структура реферату включає: титульну сторінку, виклад основного матеріалу, список літератури. Зміст реферату слід викладати стисло, лаконічно, без повторень та відступів від теми. Загальний обсяг роботи — не більше 8 сторінок тексту, набраного на комп'ютері (Times New Roman, шрифт 14, інтервал 1,5).

Презентація реферату відбувається в аудиторії на семінарському занятті, на якому розглядається відповідна тема. Тривалість доповіді не більше 8 хвилин.

4.5. Складання комплексного фінансового кросворду

Складання фінансових кросвордів допомагає студентам більш глибоко засвоїти зміст тем, які включені до курсу «*ФІНАНСИ*», ознайомитися з понятійним апаратом, зрозуміти сутність фінансових категорій і понять. Для складання фінансового кросворду студент має отримати у викладача, який проводить семінарські заняття, контрольні слова. Без контрольного слова кросворд не дійсний!

Вимоги до складання кросворду:

- кросворд охоплює всі теми курсу «Фінанси»;
 - містить не менше 40 термінів;
 - має два контрольні слова;
 - це класичний кросворд; він має бути компактним і відповідати основному правилу складання класичних кросвордів — слова можуть перетинатися, але *не можуть мати суміжних клітин*;
 - мова — українська;
 - всі терміни мають відповідати програмі курсу «Фінанси».
- Не допускається використання термінів з інших курсів (наприклад, спеціальні банківські та юридичні терміни), а також використання скорочень та аббревіатур;*

▪ завдання до включених до кросворду термінів мають бути у вигляді їх **ПОВНИХ ВИЗНАЧЕНЬ**; поруч у дужках подається правильна відповідь;

▪ контрольне слово до 5 букв включно має перетинатися кросвордом 2 рази, більше 5 букв — 3 і більше разів;

▪ кількість слів по вертикалі і по горизонталі має бути приблизно однаковою;

▪ кросворд, набраний на комп'ютері (шрифт 14, інтервал 1,0) здається викладачеві в охайному вигляді за такою структурою:

- × титульна сторінка,
- × заповнена сітка кросворду з проставленою нумерацією клітин,
- × перелік завдань має бути надрукований у *стовпчик* (із зазначенням у дужках поряд із завданням правильних відповідей),
- × перелік відповідей, надрукованих у *стовпчик* (з відповідною нумерацією),

× список використаної літератури.

Студент може здати лише один кросворд.

4.6. Орієнтовна тематика питань для самостійного опрацювання та індивідуальних завдань

Питання для самостійного вивчення

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

1. Взаємозв'язок фінансів, держави і товарно-грошових відносин.
2. Дискусійні підходи до визначення сутності фінансів.
3. Дискусійні підходи щодо функцій фінансів.
4. Взаємозв'язок фінансів і грошей.
5. Сутність публічних фінансів.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

1. Роль податків у розвитку виробництва та обміну.
2. Вплив буржуазних революцій на державні фінанси.
3. Поява соціального страхування, його розвиток.
4. Роль фінансів у забезпеченні умов економічного зростання держави.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

1. Основні завдання фінансової політики України на сучасному етапі.
2. Значення фінансової політики для забезпечення фінансової стабільності у державі.
3. Елементи фінансового механізму держави, їх характеристика.
4. Правові засади організації фінансових відносин та характеристика фінансового законодавства в Україні у період формування ринкових відносин.
5. Державні фінанси як інструмент регулювання економіки.
6. Проблеми державних фінансів в період ринкової трансформації економіки.

Тема 4. Податки. Податкова система

1. Історична ретроспектива розвитку податків як невід'ємного елемента суверенітету держави.
2. Дискусійні питання функцій податків.
3. Порівняльна характеристика універсальних акцизів.
4. Призначення і види мита. Митна політика і митні союзи.
5. Податкова система унітарної і федеративної держави.
6. Податкові пільги, їх регульовальна роль.
7. Принципи побудови податкової системи України, її склад.
8. Відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства.
9. Використання недоліків податкового законодавства для ухилення від податків.
10. Офшорні зони — «податкові гавані». Антиофшорне законодавство.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

1. Характеристика структури доходів Державного бюджету України, загального і спеціального бюджетних фондів на поточний бюджетний рік.
2. Засади, що покладені в основу розмежування видатків і доходів між державним та місцевими бюджетами.
3. Взаємовідносини Державного бюджету України з бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.
4. Механізм планування і фінансування з державного бюджету видатків на соціальний захист населення, заклади соціально-

культурної сфери, народне господарство, оборону і державне управління.

5. Суть місцевих фінансів, їх склад і роль у здійсненні політики зміцнення економічної самостійності адміністративно-територіальних формувань в умовах ринкових відносин.

6. Склад і структура доходів і видатків місцевих бюджетів України.

7. Охарактеризуйте роль державного кредиту в умовах трансформаційної економіки України.

8. Форми внутрішніх державних позик.

9. Державний борг України та механізм його обслуговування.

10. Структура державного боргу України, його динаміка.

11. Державний борг і фінансова безпека держави.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

1. Відмінності між обов'язковим і добровільним страхуванням.

2. Класифікація страхування за об'єктами і за ознакою ризику.

3. Поняття страхової послуги як елементу страхового ринку.

4. Фінансові відносини страхової компанії.

5. Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні.

6. Сучасний стан розвитку страхового ринку в Україні.

7. Сутність і необхідність пенсійної реформи.

8. Медичне страхування і страхова медицина.

9. Необхідність створення державних цільових фондів.

Тема 7. Фінансовий ринок

1. Акціонерні товариства як передумова розвитку фінансового ринку.

2. Діяльність фінансових посередників на фінансовому ринку та їх функції.

3. Ризик і ціна капіталу на фінансовому ринку.

4. Поняття фіктивного капіталу і механізм його нагромадження.

5. Державне регулювання фінансового ринку і ринку фінансових послуг: органи та їх функції.

6. Роль фондових бірж.

7. Місце і роль фінансового ринку в економіці України.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Державне регулювання підприємницької діяльності.

2. Розвиток та особливості функціонування малого бізнесу в Україні.
3. Принципи комерційного розрахунку.
4. Особливості організації фінансів підприємств соціальної сфери.
5. Організація фінансів громадських організацій і добровільних фондів.
6. Організація фінансової діяльності корпорацій.
7. Грошові надходження підприємства, їх склад і економічна характеристика.

Тема 9. Міжнародні фінанси

1. Характеристика понять «глобалізація» і «глобалізаційний процес».
2. Міжнародні фінансові потоки.
3. Платіжний баланс та його регулювання.
4. Роль міжнародних фінансових інститутів у розвитку національних економік.
5. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інститутами.
6. Завдання міжнародних організацій (ООН і ЄС) і джерела формування їх фінансових ресурсів.
7. Проблеми і суперечності інтегрування України в світову фінансову систему.

Тема 10. Фінансовий менеджмент

1. Проблеми взаємодії фінансового менеджменту макро- і мікрорівня.
2. Бюджетний менеджмент, його суть і завдання.
3. Податковий менеджмент. Адміністрування податків.
4. Суб'єкти державного фінансового менеджменту, їх функції.
5. Загальна характеристика фінансових планів держави і підприємства.
6. Методи фінансового планування.
7. Аудит як вид незалежного фінансового контролю. Принципи та сфера застосування аудиту.

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

1. Дискусійні питання сутності фінансів.
2. Функції фінансів. Погляди на це питання вчених у галузі фінансів. Аналіз різних тверджень щодо функцій фінансів і позицій щодо функціонування фінансових відносин в умовах ринкової економіки.
3. Роль фінансів у розширеному відтворенні.
4. Фінансова стабілізація. Ознаки фінансової стабілізації на макро- і мікрорівнях економіки.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

1. Розвиток податків у Римській імперії.
2. Розвиток податкових відносин у феодальних містах.
3. Вплив буржуазних революцій на державні фінанси (податки, бюджет, протекціонізм).
4. Історія появи бюджету.
5. Історія зародження фінансового ринку. Роль держави та акціонерних товариств у цьому процесі.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

1. Фінансова політика України на сучасному етапі.
2. Стратегічні і тактичні завдання фінансової політики України (у розрізі її окремих напрямів).
3. Проблеми організації фінансових відносин у трансформаційних економіках. Негативні явища у фінансовій політиці України, причини їх виникнення і можливі варіанти дій щодо їх недопущення в умовах ринкової трансформації економіки.
4. Грошово-кредитна політика НБУ: здобутки і проблеми
5. Проблеми макроекономічної фінансової стабілізації в Україні.
6. Фінансова безпека в банківській сфері.

Тема 4. Податки. Податкова система

1. Наукові основи побудови податкової системи держави. Врахування податкових концепцій видатних економістів світу при побудові податкової системи України на сучасному етапі.

2. Порівняльна характеристика податкової системи України і податкових систем провідних країн світу.

3. Розвиток прямого оподаткування в Україні (оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб, майнове оподаткування).

4. Проблеми непрямого оподаткування в Україні.

5. Порівняти переваги і недоліки застосування податку на додану вартість і податку на споживання.

6. Порівняння переваг і недоліків застосування податку на додану вартість і податку з обороту. Доцільність заміни ПДВ на податок з обороту в Україні.

7. Становлення податкової системи України. Перспективи її розвитку.

8. Проблеми співвідношення прямого і непрямого оподаткування. Структура податкової системи України і тенденції її розвитку.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

1. Бюджетний устрій і бюджетна система України на сучасному етапі. Оцінка можливих підходів до вирішення питання про підвищення ролі й значення бюджетних відносин в укріпленні економічної самостійності адміністративно-територіальних формувань.

2. Дотримання положень Бюджетного кодексу України щодо організації бюджетного процесу.

3. Перспективи застосування програмно-цільового методу бюджетного планування в Україні.

4. Проблеми вдосконалення міжбюджетних трансфертів в Україні.

5. Проблеми посилення ролі податкових надходжень у складі доходів місцевих бюджетів в Україні.

6. Політика дефіцитного фінансування та її значення у розширенні державного сектору і побудові соціально орієнтованих економік.

7. Особливості приватизаційних процесів у становленні ринку капіталів в Україні. Проблеми використання коштів від приватизації державного майна.

8. Реструктуризація і рефінансування як основні методи управління державним боргом в Україні.

9. Проблеми внутрішнього і зовнішнього боргу.

10. Кредитні програми, які здійснює уряд України.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

1. Роль страхового ринку у забезпеченні стабільності функціонування ринкової економіки.
2. Фінансова надійність страховиків та чинники її забезпечення.
3. Страхування відповідальності в Україні: проблеми і перспективи.
4. Запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні: проблеми і перспективи.
5. Недержавні пенсійні фонди та їх роль у пенсійному забезпеченні: зарубіжний досвід.
6. Пенсійна реформа в Україні. Її сутність і необхідність прискорення.
7. Зарубіжний досвід застосування медичного страхування.

Тема 7. Фінансовий ринок

1. Сучасний стан фінансового ринку України.
2. Розвиток ринку акцій в Україні. Роль приватизаційних процесів у становленні вітчизняного ринку акцій.
3. Проблеми розвитку ринку корпоративних облігацій в Україні.
4. Іноземні інвестори на вітчизняному фінансовому ринку.
5. Внутрішні державні запозичення і розвиток національного фінансового ринку: досвід України.
6. Проблеми виходу уряду України на світовий фінансовий ринок.
7. Сучасний стан банківської системи України і безпека її функціонування.
8. Пріоритетні напрями розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Фінансові проблеми реструктуризації підприємства.
2. Фінансові відносини приватизації державної власності у промисловості, сільському господарстві, комунальній власності, в системі земельних відносин.
3. Фінансові аспекти розвитку малих підприємств в Україні.
4. Банкрутство і санація підприємств.
5. Переваги застосування лізингу. Розвиток лізингу в Україні.
6. Державна фінансова підтримка підприємництва в Україні.
7. Проблема незаконно вивезених з України вітчизняних капіталів, які знаходяться на рахунках банків західних країн. Можли-

ві варіанти повернення цих капіталів і використання їх для інвестування власного виробництва в Україні.

Тема 9. Міжнародні фінанси

1. Валютний курс: історія становлення, сутність, чинники, що його визначають.

2. Дискусії щодо співпраці України з міжнародними фінансовими інститутами при отриманні зарубіжних кредитів.

3. Основні напрями інтеграції України в світову фінансову систему. Глобальні світові тенденції та їх вплив на фінансову систему України.

4. Загальна характеристика економічної системи ЄС. Роль ЄС у загальносвітовому розвитку. Перспективи розвитку ЄС.

5. Адаптація економічної політики країн Центральної та Східної Європи та України до вимог ЄС.

Тема 10. Фінансовий менеджмент

1. Ефективність бюджетного планування в Україні.

2. Застосування програмно-цільового підходу до планування бюджетних видатків в Україні.

3. Технології бюджетування: зарубіжний досвід.

4. Необхідність застосування нових методів управління фінансами (державний фінансовий аудит, фінансовий моніторинг, фінансовий контролінг).

5. Проблеми податкового менеджменту в Україні та шляхи їх вирішення.

6. Проблеми взаємовідносин платників податків з податковими інспекціями та шляхи їх вирішення.

Завдання для експертної оцінки

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

1. Структура ВВП за доходами: тенденції в Україні. Доходи якого сектору зростають / знижуються найбільш швидко?

2. Чи застосовуються фінансові теорії у практиці (які з них, де та які наслідки)?

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

1. Порівняльний аналіз податкових відносин у державах Стародавнього Сходу, в Римській імперії.
2. Особливості фінансів феодальних міст. Значення Магдебурзького права для їх розвитку.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

1. Пріоритети сучасної фінансової політики України
2. Чи вдається НБУ контролювати інфляцію в Україні?

Тема 4. Податки. Податкова система

1. Проект Податкового кодексу.
2. Переваги і проблеми застосування ПДВ.
3. Ефективність податкових пільг з податку на прибуток підприємств.
4. Ефективність податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб.
5. Ефективність податкових пільг з ПДВ.
6. Податкове навантаження на фізичних осіб.
7. Податкове навантаження на юридичних осіб.
8. Які найбільш вагомі заходи щодо реформування податкової системи України, були здійснені за роки незалежності?

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

1. Бюджет поточного (чи наступного) року.
2. Стан державного боргу України.
3. Наскільки бюджет України є «соціальним»?
4. Яка структура і тенденції доходів Державного бюджету України?
5. Яка структура і тенденції видатків Державного бюджету України?
6. Наскільки вагомі неподаткові надходження бюджету в Україні?
7. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту і дефіциту платіжного балансу в Україні.
8. Скільки держава витрачає на обслуговування і на погашення державного боргу? Зіставлення цих витрат з ВВП, з видатками бюджету, з доходами бюджету, з податковими доходами бюджету.
9. Яку роль відіграють міжбюджетні трансферти в доходах місцевих бюджетів?

10. Яка структура і динаміка доходів місцевих бюджетів в Україні?

11. Яка структура і динаміка видатків місцевих бюджетів в Україні?

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

1. Заходи щодо реформування системи соціального страхування в Україні.

2. Які види страхування в Україні проводяться в обов'язковій формі? Яку частку вітчизняного страхового ринку займають обов'язкові види страхування?

3. Які страхові послуги найбільш «популярні» на вітчизняному страховому ринку?

4. Оцінка рівня розвитку медичного страхування в Україні (які послуги і які страхові компанії надають, який розмір виплаченого страхового відшкодування).

5. Оцінка рівня розвитку страхування життя в Україні (які послуги і які страхові компанії надають, який розмір виплаченого страхового відшкодування).

6. Оцінка рівня розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

7. Організація нагляду за страховою діяльністю в Україні. Які вимоги ставить держава до страховиків?

8. Пенсійна реформа в Україні.

Тема 7. Фінансовий ринок

1. Найбільш привабливі сфери і галузі для банківського кредитування в Україні: аналіз тенденцій.

2. Яка динаміка депозитних і банківських кредитних ставок в Україні? Порівняйте їх з динамікою облікової ставки НБУ, курсом долара та євро.

3. Які цінні папери є найбільш привабливими на фінансовому ринку України?

4. Рівень капіталізації фінансового ринку України (за окремими його сегментами).

5. Дохідність цінних паперів, що обертаються на вітчизняному фінансовому ринку. Порівняйте її з динамікою депозитних ставок і курсом євро та долара.

6. Організація нагляду за діяльністю на українському фінансовому ринку.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Наскільки ефективною є амортизаційна політика в Україні? Чи має стимулювальний характер прискорена амортизація в Україні?
2. Дивідендна політика акціонерних товариств в Україні.
3. Дебіторська і кредиторська заборгованість підприємств в Україні: сучасний стан, динаміка, причини.
4. Які галузі в Україні є найбільш привабливими для інвестування?

Тема 9. Міжнародні фінанси

1. Які кредитні програми міжнародних фінансових організацій діють в Україні? Які з цих організацій надають кредити уряду, а які — реальному сектору економіки?
2. Яка структура і динаміка платіжного балансу України. Порівняйте динаміку бюджетного дефіциту і дефіциту платіжного балансу.
3. ТНК і їх діяльність в Україні.
4. Динаміка і структура іноземних інвестицій в економіку України. Які причини виявлених тенденцій?
5. Чи дотримуються країни ЄС маастрихтських вимог до бюджетного дефіциту і державного боргу?
6. Чи євро стабільна валюта? Яким чином забезпечується стабільність євро?
7. Як вирішуються проблеми фінансового вирівнювання в ЄС?

Тема 10. Фінансовий менеджмент

1. Органи управління фінансами в Україні та сфера їх впливу. Чи існує дублювання функцій?
2. Як організована співпраця органів Державної податкової служби України з платниками податків?
3. Основні суперечності, які виникають у взаємодії Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України в ході бюджетного процесу.

Проблематика для підготовки бібліографії

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

1. Фінансові категорії, поняття і терміни.
2. Державні фінанси.

3. Фінансові інститути.
4. Функції фінансів.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

1. Доходи і видатки рабовласницьких, феодальних і капіталістичних держав.
2. Комутація податків.
3. Фінанси феодальних міст.
4. Фінанси індустріального суспільства.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

1. Фінансове законодавство.
2. Фіскальна політика.
3. Монетарна політика.
4. Фінансова стабілізація.

Тема 4. Податки. Податкова система

1. Податкові пільги.
2. Податковий тягар.
3. Податок на прибуток підприємств.
4. Особисте прибуткове оподаткування.
5. Податок на додану вартість.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

1. Система формування доходів бюджету.
2. Система видатків бюджету.
3. Казначейська система касового виконання бюджету.
4. Бюджетний процес.
5. Бюджетний федералізм.
6. Міжбюджетні трансферти.
7. Бюджетний дефіцит.
8. Державний кредит та державний борг країни.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

1. Особисте страхування.
2. Майнове страхування.

3. Пенсійна реформа в Україні.
4. Медичне страхування в Україні.

Тема 7. Фінансовий ринок

1. Фінансовий ринок.
2. Інфраструктура фондового ринку.
3. Фондова біржа.
4. Ринок фінансових послуг.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Доходи підприємства.
2. Витрати підприємства.
3. Корпоративні фінанси.
4. Корпоративні цінні папери.
5. Дивідендна політика.

Тема 9. Міжнародні фінанси

1. Світовий фінансовий ринок.
2. Міжнародні фінансові організації.
3. Міжнародне фінансове право.

Тема 10. Фінансовий менеджмент

1. Державний фінансовий менеджмент.
2. Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання.
3. Фінансове планування і прогнозування.
4. Фінансовий контроль.

Тематика рефератів

Тема 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

1. Фінансові методи державного регулювання економіки.
2. Розвиток фінансової думки у працях російських і українських вчених.
3. Невизначеність і ризик у фінансах.

4. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення.
5. Сучасна світова фінансова думка.
6. Фінансові методи державного регулювання економіки.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

1. Порівняльний аналіз системи оподаткування стародавніх Риму та Греції.
2. Організація фінансових відносин у східних рабовласницьких країнах.
3. Магдебурзьке право та його вплив на розвиток фінансів міст.
4. Фінансові аспекти первісного нагромадження капіталу.
5. Фінанси постіндустріального суспільства.

Тема 3. Фінансове право і фінансова політика

1. Генезис фінансової політики держави.
2. Сучасна фінансова політика України.
3. Стратегічні і тактичні завдання фінансової політики України.
4. Людський фактор у фінансовій політиці.
5. Проблеми макроекономічної фінансової стабілізації.
6. Фінансова безпека держави.

Тема 4. Податки. Податкова система

1. Податки на споживання в Україні: переваги і недоліки.
2. Податкові пільги: недоліки та переваги застосування.
3. Формування податкової системи України.
4. Сучасний стан податкової системи України. Тенденції розвитку.
5. Проблеми прийняття Податкового кодексу України.
6. Історична ретроспектива розвитку податків.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

1. Роль Бюджетного кодексу України у регулюванні бюджетних відносин.
2. Роль бюджету в економічному і соціальному розвитку суспільства.
3. Співвідношення Державного і місцевих бюджетів в Україні.
4. Доходи бюджетів: склад і тенденції розвитку.
5. Ефективність системи бюджетних трансфертів.
6. Видатки державного бюджету: економічне і соціальне значення.

7. Місцеві бюджети як основа місцевих фінансів.
8. Основні напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.
9. Економічні та соціальні наслідки бюджетного дефіциту.
10. Проблеми подолання бюджетного дефіциту в Україні.
11. Сучасний стан бюджетного дефіциту в Україні та шляхи його подолання.
12. Сучасний стан зовнішнього боргу України.
13. Сучасний стан внутрішнього боргу України.
14. Способи коригування державного боргу.
15. Напрями вдосконалення методів управління державним боргом.
16. Боргова безпека України.

Тема 6. Страхування. Страховий ринок

1. Сучасний стан страхового ринку в Україні.
2. Зародження та розвиток страхового ринку України.
3. Особливості формування доходів страхових компаній.
4. Перестраховування та співстраховування як види страхової діяльності.
5. Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні.
6. Джерела фінансування фондів соціального страхування.
7. Необхідність запровадження страхової медицини в Україні.
8. Вдосконалення пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Тема 7. Фінансовий ринок

1. Пріоритетні напрями розвитку вітчизняного фінансового ринку.
2. Розвиток фондового ринку України.
3. Функціонування цивілізованого фондового ринку.
4. Концептуальні підходи щодо структуризації фондового ринку.
5. Роль фондової біржі на фінансовому ринку.
6. Роль валютного ринку у перерозподілі фінансових ресурсів.

Тема 8. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Розвиток малого бізнесу в Україні.
2. Фінансові проблеми реструктуризації підприємства.
3. Державна підтримка розвитку підприємництва в Україні.

4. Формування та розподіл прибутку підприємств у сучасних умовах.

Тема 9. Міжнародні фінанси

1. Створення та функціонування Групи Світового банку.
2. Кредитні ресурси МВФ.
3. Основні засади діяльності МБРР.
4. Доходи та видатки бюджету ЄС.
5. Офшорні зони у структурі світової фінансової системи як засіб ухилення від податків.
6. Глобальні світові тенденції та їх вплив на фінансову систему України.
7. Діяльність міжнародних фінансових організацій і інститутів в Україні.
8. Характеристика фінансової системи провідної країни світу (за вибором студента).

Тема 10. Фінансовий менеджмент

1. Стратегія і тактика фінансового менеджменту.
2. Прибуток як об'єкт фінансового менеджменту.
3. Бюджетний менеджмент.
4. Податковий менеджмент.

4.7. Організація наукової роботи студентів

Кафедра фінансів організовує наукову роботу студентів у формі проведення щорічних студентських наукових конференцій.

Виступ на науковій студентській конференції (секція кафедри фінансів)

Участь у роботі конференції є добровільною. Для виступу на щорічній науковій студентській конференції студент самостійно обирає фінансову проблему і досліджує її під керівництвом наукового керівника (викладача, який проводить лекції з фінансів або проводить семінари).

Участь у роботі конференції передбачає такі форми роботи:

- підготовку і представлення доповіді;
- участь у дискусії, обговорення проблемних питань;
- вислуховування доповідей та їх обговорення, отримання нової інформації та формування на цій основі своєї думки, власних висновків.

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Для студентів заочної форми навчання поточний контроль здійснюється шляхом виконання модуля у письмовій формі, який проводиться в аудиторії під час практичних занять під контролем викладача.

Модуль включає два блоки завдань, які відповідають програмі курсу і оцінюються загалом максимум у 35 балів.

Кількість варіантів і кількість тестових питань у кожному варіанті визначає викладач.

Структурна будова модуля:

I блок: включає теоретичне питання курсу. Максимальна оцінка за виконання завдання I блоку — 5 балів.

II блок: охоплює тестові питання. Максимальна оцінка за виконання завдань II блоку — 30 балів.

Термін виконання модуля — одна академічна година.

Контроль проводиться шляхом перевірки правильності виконання модульних завдань.

За бажанням студент може зробити одне із завдань на вибір: аналітичний огляд наукових публікацій з того проблемного питання, яке його цікавить, або скласти бібліографію. Проблематика узгоджується з викладачем, який проводив лекції. Обговорення результатів аналітичного огляду наукових публікацій або перевірка бібліографії проводиться під час індивідуально-консультативної роботи. За виконання даного завдання студент може отримати максимум 5 балів.

Орієнтовний перелік питань, які включено до модульних завдань

1. Предмет науки про фінанси. Суб'єкти й об'єкти фінансових відносин на мікро- та макрорівнях.
2. Характеристика фінансів як історичної категорії, передумови їх виникнення.

3. Фінанси як економічна категорія: визначення, ознаки, зв'язок із грошима.
4. Понятійний апарат. Фінансові категорії.
5. Функції фінансів, їх зв'язок. Фінансові методи впливу на соціально-економічний розвиток держави.
6. Фінансова система як об'єктивно існуюча реальність.
7. Державні фінанси, їх призначення і роль.
8. Сутність, склад і характеристика фінансової системи за її організаційною структурою.
9. Поняття фінансового права і його джерела.
10. Поняття і завдання фінансової політики, її зв'язок з економічною політикою. Характеристика типів фінансової політики.
11. Об'єктивна необхідність, сутність і функції податків.
12. Класифікація податків за різними ознаками. Прямі і непрямі податки, їх сутність, переваги і недоліки.
13. Елементи системи оподаткування.
14. Взаємозв'язок між такими поняттями, як податки, податкова система і податкова політика.
15. Сутність і наукові принципи побудови податкової системи.
16. Податкова система України, її характеристика і принципи побудови.
17. Бюджет як фінансова категорія, його призначення і роль.
18. Специфічні ознаки бюджету.
19. Функції бюджету як економічної категорії.
20. Місце бюджету у розподілі вартості ВВП і шляхи його впливу на цей розподіл.
21. Державний бюджет як основний фінансовий план держави.
22. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави.
23. Бюджетна система: поняття, склад, принципи побудови.
24. Міжбюджетні відносини і необхідність їх регулювання.
25. Міжбюджетні трансферти. Зміст кожного з їх видів і практика використання в Україні.
26. Поняття бюджетного процесу і його етапи (зміст кожного, задіяні органи і їх функції).
27. Бюджетні права органів законодавчої і виконавчої влади (ВРУ, Президент, місцеві Ради народних депутатів, КМУ, фінансові управління і відділи місцевих Рад).
28. Економічна сутність бюджетних доходів і видатків, форми їх прояву.
29. Класифікація видатків бюджету.
30. Загальний і спеціальний фонди Державного бюджету України.

31. Класифікація бюджетних видатків. Характеристика структури видатків Державного бюджету України.

32. Місцеві бюджети як основа забезпечення місцевого самоврядування.

33. Бюджетний дефіцит: сутність, причини виникнення і заходи щодо зменшення його розміру.

34. Сутність державного кредиту, його необхідність і роль у формуванні фінансових ресурсів держави. Відмінності державного кредиту від банківського.

35. Функції державного кредиту.

36. Види і форми державного кредиту, їх зміст і характеристика.

37. Класифікація державних позик.

38. Поняття державного боргу. Поточний і капітальний державний борг. Вплив державного боргу на фінансову безпеку держави.

39. Об'єктивна необхідність страхового захисту і його роль у забезпеченні суспільного відтворення.

40. Особливості фінансових відносин у сфері страхування.

41. Економічна сутність категорії «страхування», її ознаки.

42. Суб'єкти страхових відносин.

43. Форми створення страхових фондів, їх характеристика.

44. Класифікація страхування по об'єктах і за ознакою ризику.

45. Поняття страхового ринку, його організаційна структура.

46. Сутність та суспільне призначення соціального страхування.

47. Фінансовий ринок як економічний простір, на якому формується відносини з приводу купівлі-продажу фінансових фондів.

48. Передумови виникнення фінансового ринку, його роль у ринковій економіці.

49. Місце фінансового ринку у розподільчих процесах.

50. Сфери фінансового ринку.

51. Класифікація ринку цінних паперів.

52. Суб'єкти фінансового ринку (емітенти, інвестори, посередники, інфраструктура). Місце і роль держави на фінансовому ринку.

53. Поняття та характеристика цінних паперів згідно з чинним законодавством.

54. Характеристика інструментів фінансового ринку, їх склад.

55. Інструменти власності і позики. Похідні цінні папери.

56. Характеристика і призначення державних цінних паперів.

57. Фондова біржа та її функції.

58. Ринок фінансових послуг і його роль в функціонуванні економічної системи.

59. Особливості функціонування фінансів на мікрорівні.

60. Сутність і призначення фінансів суб'єктів господарювання.

61. Внутрішні та зовнішні фінансові відносини суб'єктів господарювання.
62. Форми організації підприємництва і капіталу.
63. Фінансові результати діяльності підприємств та макро- і мікроекономічні чинники, які їх визначають.
64. Особливості організації і функціонування фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності.
65. Особливості фінансів установ і організацій соціальної сфери.
66. Особливості корпоративних фінансів.
67. Сутність, призначення і роль міжнародних фінансів, їх зв'язок з глобалізацією економіки.
68. Глобальні фінансові інституції, їх завдання, сфери діяльності, формування капіталів та ресурсів (Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Банк міжнародних розрахунків).
69. Фінанси ЄС.
70. Фінанси ООН.

6. ПОРЯДОК ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Результатом вивчення дисципліни «Фінанси» є іспит. Завдання іспиту — перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної фінансової проблеми.

На іспит виносяться вузлові питання, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння систематизувати отримані знання і застосовувати їх для вирішення аналітичних завдань тощо.

Екзаменаційний білет складається із 6 завдань, кожне з яких оцінюється за шкалою 10; 5; 0.

Критерії оцінювання екзаменаційних питань

Повна відповідь на питання, яка оцінюється **в 10 балів**, має відповідати таким вимогам:

- 1) розгорнутий, вичерпний виклад змісту даної у питанні проблеми;
- 2) повний перелік необхідних для розкриття змісту питання економічних категорій та законів;
- 3) виявлення творчих здібностей у розумінні, викладенні й використанні навчально-програмного матеріалу;
- 4) здатність здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, підходів та самостійно робити логічні висновки й узагальнення; знання історії створення таких теорій та еволюції поглядів основних представників;
- 5) уміння користуватися методами наукового аналізу економічних явищ, процесів і характеризувати їхні риси та форми виявлення;
- 6) демонстрація здатності висловлення та аргументування власного ставлення до альтернативних поглядів на дане питання;
- 7) використання актуальних фактичних та статистичних даних, знання дат та історичних періодів, які підтверджують тези відповіді на питання;
- 8) знання необхідних законів і нормативних матеріалів України, міжнародних та міждержавних угод з обов'язковим на них посиланням під час розкриття питань, які того потребують;
- 9) знання точних назв та функцій національних та міжнародних кредитно-фінансових установ, історії їх створення і ролі при вирішенні проблем, які ставляться у конкретному питанні;
- 10) засвоєння основної та додаткової літератури.

Відповідь на питання оцінюється **в 5 балів**, якщо:

1) відносно відповіді на найвищий бал не зроблено розкриття хоча б одного з пунктів, вказаних вище (якщо він явно потрібний для вичерпного розкриття питання), або

2) при розкритті змісту питання в цілому правильно за зазначеними вимогами зроблені значні помилки під час:

- а) використання цифрового матеріалу;
- б) посилання на конкретні історичні періоди та дати;
- в) формулювання назв значних фінансових та кредитних установ та завдань, які перед ними ставляться, а відносно міжнародних (особливо учасником яких є Україна) — у переліку країн-учасниць;
- г) визначення авторства і змісту в цілому правильно зазначених теоретичних концепцій, що спотворює логіку висновків під час відповіді на конкретне питання.

Відповідь на питання оцінюється **в 0 балів**, якщо:

1) відносно відповіді на найвищий бал не розкрито трьох чи більше пунктів, зазначених у вимогах до нього (якщо вони явно потрібні для вичерпного розкриття питання);

2) одночасно присутні два чи більше типи недоліків, які окремо характеризують критерій оцінки питання в 5 балів;

3) висновки, зроблені під час відповіді, не відповідають правильним чи загальноновизнаним при відсутності доказів супроти нього аргументами, зазначеними у відповіді;

4) характер відповіді дає підставу стверджувати, що особа, яка складає іспит, неправильно зрозуміла зміст питання чи не знає правильної відповіді і тому не відповіла на нього по суті, допустивши грубі помилки у змісті відповіді.

Виконання студентами екзаменаційного завдання має носити виключно самостійний характер. Тому за використання заборонених джерел (шпаргалок, засобів зв'язку та ін.) чи підказок студент знімається з іспиту й одержує нульову оцінку.

По завершенні іспиту екзаменаційні роботи разом з білетами і заліковими книжками приймаються від кожного студента екзаменатором чи членом екзаменаційної комісії. Перевірка екзаменаційних робіт студентів проводиться в приміщенні університету. Перевірена робота підписується екзаменаційною комісією.

Після перевірки відповідей на екзаменаційні завдання проводиться підсумовування балів за кожним з пунктів екзаменаційного білета. Результати іспиту оцінюються в діапазоні від 0 до 60. У разі, коли відповіді студента оцінені менше ніж у 30 балів (0—25), він отримує незадовільну оцінку за результатами іспиту (тобто 0 балів).

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з сум балів за результатами поточного контролю знань та за виконання завдань, що виносяться на іспит (за умови, що на іспиті студент набрав не менше 30 балів).

Якщо на іспиті студент набрав менше 30 балів, а отже отримав незадовільну оцінку, загальна підсумкова оцінка включає лише результати поточного контролю.

Оцінювання знань студентів, що складають іспит, здійснюється за 100-бальною шкалою. Переведення даних 100-бальної шкали оцінювання в 4-бальну та шкалу за системою ECTS здійснюється у такому порядку:

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за бальною шкалою, що використовується в КНЕУ*	Оцінка за національною шкалою
A	85—100	5 (відмінно)
B	80	4 (добре)
C	65—75	
D	60	3 (задовільно)
E	50—55	
FX	20—45	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання
F	0—15	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Результати перевірки фіксуються в екзаменаційній відомості та при позитивній оцінці — в заліковій книжці студента.

Оголошення результатів іспиту проводиться лектором потоку (екзаменатором), як правило, у наступний день після іспиту, але не пізніше дня, що передуює наступному іспиту за розкладом. Місце і час підведення результатів оголошується на початку іспиту.

Перевірені екзаменаційні роботи передаються в деканат разом з оформленими екзаменаційними відомостями.

*Враховує поточну і підсумкову успішність (за умови, що на іспиті студент набрав не менше 30 балів).

7. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Акція — іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства (АТ), включаючи право на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації, право на управління АТ, а також немайнові права, передбачені законодавством, що регулює питання створення, діяльності та припинення діяльності АТ.

Анулювання державного боргу — відмова уряду від погашення державного боргу.

Асигнування бюджетні — кошти державного та місцевого бюджетів, що виділяються на розвиток економіки держави, фінансування соціально-культурних заходів, оборону країни та утримання органів державної влади й управління.

Б

Бюджет держави — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Бюджет домогосподарства — сукупність грошових ресурсів, які спрямовуються на задоволення особистих потреб та виконання зобов'язань домогосподарства перед іншими особами.

Бюджетна політика — діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу бюджетних коштів, забезпечення виконання бюджету тощо.

Бюджетна система — сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетне планування — послідовність заходів і дій зі складання, розгляду і затвердження проекту бюджету.

Бюджетне право — сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Бюджетне регулювання — система перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів задля збалансування останніх.

Бюджетне фінансування — централізоване виділення з бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання асигнувань на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону й інші суспільні потреби.

Бюджетний кодекс України — документ, який визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові норми функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Бюджетний контроль — один із видів фінансового контролю, здійснюваного в процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Бюджетний механізм — сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Бюджетний процес — регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджету систему.

Бюджетний устрій — структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування. Бюджетний устрій ґрунтується на державному устрої та адміністративно-територіальному поділі держави.

Бюджетні відносини — економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з другого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП, що мають на меті формування і використання бюджетного фонду, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Бюджетні відносини характеризують сутність бюджету як економічної категорії.

Бюджетування — сукупність технологічних процедур бюджетної роботи з аналітично-розрахункової підготовки бюджетів, кошторисів і державних програм за допомогою порівняння відносної корисності альтернативних варіантів витрачання бюджетних коштів на конкретні види державної діяльності з урахуванням вартості витрат на досягнення кінцевого результату й упущених вигід.

В

Валютний ринок — система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземних валютах.

Вексель — цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власникові векселя (векселедержателю).

Вертикальний фіскальний дисбаланс — невідповідність між обсягами фінансових ресурсів того чи іншого рівня влади й обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розпо-

ділу компетенцій між центральною, регіональною і місцевою владами.

Видатки бюджету — кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених у бюджеті, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Виконання бюджету — мобілізація запланованих доходів бюджету і фінансування передбачених видатків. Бюджет виконується за розписом, затвердженим Міністерством фінансів.

Витрати бюджету — видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

Витрати підприємства — зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Власні доходи місцевих бюджетів — доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади.

Внутрішній аудит — один із видів внутрішнього фінансового контролю. Його здійснюють призначені внутрішні задля інформування керівництва підприємства про ефективність фінансової діяльності загалом або окремих її етапів.

Внутрішній державний борг — державний борг за внутрішніми державними запозиченнями.

Внутрішній фінансовий контроль — вид контролю, що полягає у самоперевірці фінансової діяльності кожним суб'єктом господарювання.

Г

Горизонтальний фіскальний дисбаланс — невідповідність між обсягами фінансових ресурсів однієї або кількох територіальних одиниць одного рівня й обсягами завдань, котрі на них покладаються і забезпечуються іншими територіальними одиницями цього рівня.

Д

Державна дотація — сума коштів, що виділяється з бюджету планово збитковим державним і комунальним підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отримуваними доходами, а також на підтримання відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення.

Державна субсидія — вид цільової допомоги, що надається державою юридичним або фізичним особам. Розрізняють прямі й непрямі державні субсидії.

Державний борг — непогашена на конкретну дату основна сума заборгованості за фінансовими зобов'язаннями держави з фіксованим терміном.

Державний кредит — сукупність специфічних економічних відносин між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами, урядами іноземних країн — з другого, за яких держава виступає як позичальник, кредитор і гарант.

Державний фінансовий контроль — фінансовий контроль з боку держави за фінансовою діяльністю органів державної влади й управління, юридичних і фізичних осіб. Охоплює загальнодержавний рівень розподілу вартості ВВП.

Державні видатки — сума коштів, що витрачаються державою в процесі здійснення її діяльності. Поділяються на централізовані і децентралізовані.

Державні доходи — сукупність різних видів грошових надходжень до фондів держави, що використовуються для виконання нею своїх завдань і функцій. Поділяються на централізовані і децентралізовані.

Державні фінанси — сукупність розподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Дефіцит бюджетний — від'ємне сальдо бюджету, перевищення витраток бюджету над його доходами.

Дотація вирівнювання — міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує. Фіксована в сумі грошова допомога, що за певних умов на безповоротній основі надається державним бюджетом місцевим задля забезпечення виконання ними своїх функцій без обмеження сфери використання коштів і не потребує вкладення коштів з боку отримувача.

Доходи бюджету — грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі відповідно до чинного бюджетного і податкового законодавства (включаючи трансферти, дарунки, гранти).

Доходи підприємства — збільшення економічних вигід у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Е

Емітенти цінних паперів — юридична особа, а також держава в особі уповноважених нею органів, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери і бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками.

З

Закріплені доходи місцевих бюджетів — доходи, що зараховуються до місцевих бюджетів у повній сумі або за твердо фіксованими нормативами відповідно до рішень органів державної влади.
Зовнішній державний борг — державний борг за зовнішніми запозиченнями держави.

К

Казначейське зобов'язання України — державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейського зобов'язання України.

Казначейські позики — форма державного кредиту, що виражає відносини з надання фінансової допомоги підприємствам і організаціям органами державної влади й управління за рахунок бюджетних коштів на умовах терміновості, платності і зворотності.

Капітальний державний борг — загальна сума заборгованості держави й відсотків, що мають бути сплачені за всіма випущеними і непогашеними на даний момент державними позиками.

Капітальні видатки — видатки, пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів в основні засоби і нематеріальні активи, зі створенням державних запасів і резервів.

Конверсія позики — зміна дохідності державної позики.

Консолідація позики — передача зобов'язання за раніше випущеною позикою на нову позику задля продовження терміну позики. В окремих випадках може застосовуватись і скорочення строків позики.

М

Менеджмент державних фінансів — форма управлінської діяльності держави, пов'язана з організацією формування, розподілу і використання централізованих фондів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні державних органів влади та управління.

Міжбюджетні відносини — відносини між органами влади різних рівнів щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на них функцій.

Міжбюджетні трансферти — кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжнародні фінанси — сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення.

Місцеві бюджети — бюджети адміністративно-територіальних одиниць; містять доходи і видатки на виконання повноважень

відповідних органів влади. Це фінансовий план органів місцевого самоврядування на бюджетний період.

Місцеві запозичення — операції, пов'язані з отриманням місцевим бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості.

Місцеві фінанси — система економічних відносин щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих.

Н

Надходження до бюджету — доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади.

Наступний фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю щодо перевірки результатів реалізації стратегії і тактики фінансової діяльності того чи іншого суб'єкта, а в масштабах суспільства — наслідків проведення фінансової політики.

О

Облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення. В Україні можуть випускатися облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик.

Обслуговування державного боргу — погашення позик, виплата відсотків за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик.

Особисті податки — податки, що встановлюються персонально для конкретного платника і залежать від його доходів (податок на прибуток, податок на доходи, податок на промисел).

П

Пенсійний фонд України — самостійна фінансова структура, що здійснює управління фінансами державного пенсійного забезпечення на території всієї держави.

Перестрахування — передання договору страхування від одного страховика до іншого. У цих відносинах виділяються два суб'єкти: перестраховальник (страховик, який передає договір страхування) і перестраховик (страхова організація, яка не виконує прямих страхових операцій, а лише приймає на перестрахування ризики інших страховиків).

Пільги податкові — повне або часткове звільнення фізичних і юридичних осіб від сплати податків. Вони є одним із елементів

податкової політики і мають як економічну, так і соціальну спрямованість.

Податки загальнодержавні — податки, встановлені органами законодавчої влади й обов'язкові для справляння на всій території держави.

Податки і збори місцеві — обов'язкові платежі юридичних осіб та громадян до місцевих бюджетів. Конкретні види податків для кожної адміністративної території, їхні ставки, порядок сплати встановлюють і визначають органи місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах граничних розмірів, установлених органами законодавчої влади.

Податки непрямі — податки, які встановлюються в цінах товарів та послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки, а їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

Податки прямі — податки, які встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування.

Податкова політика — державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб. Її метою є формування бюджетних доходів за одночасного регулювання ділової активності підприємств. Реалізується через систему податків, податкових ставок і податкових пільг.

Податкова система — сукупність урегульованих правовими нормами загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, а також форми та методи побудови самої системи.

Податкове право — сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків і визначають порядок їх стягнення, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також встановлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства.

Податковий контроль — контроль за правильністю справляння, повнотою і своєчасністю сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів, нарахованих фінансових санкцій та пені. Податковий контроль здійснюється органами державної податкової служби та іншими органами державної виконавчої влади в межах наданих їм повноважень.

Податковий менеджмент — сукупність дій, прийомів та методів (способів) організації податкових відносин та руху податкових платежів задля забезпечення формування дохідної частини бюджету та впливу податків на соціально-економічний розвиток держави.

Податкові відносини — відносини, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави. Податкові відносини характеризують економічну сутність податків як фінансової категорії.

Податок окладний — податок, який передбачає встановлення спочатку ставок, а відтак і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників. Податок окладний ще називають квотарним податком.

Податок розкладний — податок, який обчислюють спочатку в загальній сумі, а потім розподіляють (розкладають) між платниками цього податку пропорційно до певного показника чи рівними частинами. Податок розкладний притаманний низькій податковій техніці.

Позика державна — форма державного кредиту, коли держава виступає як боржник (позичальник). Заборгованість за державними позиками зараховують до суми державного боргу країни.

Позика місцева — різновид державної позики, метод мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів влади у формі заставних чи облігаційних позик.

Позика облігаційна — метод мобілізації фінансових ресурсів на національному чи міжнародному ринку позикових капіталів через випуск позичальником боргових зобов'язань у формі облігацій.

Попередній фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю, здійснюється на стадії розроблення прогнозних фінансових розрахунків.

Поточний державний борг — сума заборгованості держави, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати в цей період відсотків з усіх випущених на даний момент державних позик.

Поточний фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю, який проводиться у процесі здійснення фінансових операцій.

Поточні бюджетні видатки — видатки бюджету, передбачені для покриття поточних потреб юридичних і фізичних осіб.

Профіцит — позитивне сальдо бюджету (перевищення бюджетних доходів над видатками).

Р

Реальні податки — податки, якими оподатковується майно, виходячи із зовнішніх ознак. Платниками реальних податків виступають власники цього майна незалежно від їх доходів (податок на землю, податок з власників транспортних засобів, майнові податки).

Результат фінансовий підприємства — різниця між доходами та витратами підприємства за певний час.

Рефінансування боргу — погашення старої заборгованості новою через заміну короткострокових зобов'язань довгостроковими або за допомогою випуску нових позик (нових цінних паперів).

Ринок валютний — система економічних відносин, пов'язаних зі здійсненням операцій купівлі-продажу (обміну) іноземної валюти і платіжних документів у іноземній валюті.

Ринок грошей — сукупність операцій з короткостроковими фінансовими інструментами, здійснюваних центральним банком, комерційними банками та іншими фінансовими інститутами.

Ринок кредитних ресурсів — сегмент фінансового ринку, на якому здійснюються операції з купівлі-продажу кредитних ресурсів.

Ринок позичкових капіталів — сегмент фінансового ринку, на якому продають і купують довгострокові кредитні ресурси з тривалістю обертання, більшою за рік.

Ринок фінансових послуг — особлива сфера економічних відносин з приводу купівлі-продажу специфічного товару — професійної фінансової послуги. Розрізняють банківські послуги, послуги на ринку цінних паперів, інші фінансові послуги.

Ринок цінних паперів — сегмент фінансового ринку, де здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів. Virізняють первинний та вторинний ринок цінних паперів, біржовий та позабіржовий.

С

Секвестр — пропорційне скорочення бюджетних видатків за всіма статтями бюджету (крім захищених) протягом часу, що залишається до закінчення поточного бюджетного року, задля регулювання бюджетного дефіциту.

Сеньйораж — дохід держави від друкування грошей.

Система оподаткування — система установалення і справляння податків. Характеризується такими елементами: платник, об'єкт оподаткування, податкова ставка, одиниця оподаткування тощо — та механізмом обчислення і сплати податків.

Соціальне страхування — самостійна галузь страхування, що охоплює сукупність відносин з приводу формування і використання суспільних страхових фондів, призначених для виплати відшкодування за умови постійної чи тимчасової втрати працездатності або місця роботи.

Співстрахування — страхування, що здійснюється кількома страховиками за одним договором та згодою страхувальника. У договорі співстрахування визначаються права та обов'язки кожного страховика.

Ставка податку — розмір податку на одиницю оподаткування. Може бути твердою і відсотковою.

Страхове відшкодування — сума, виплачувана страховиком за договором страхування на покриття збитків у разі настання страхового випадку.

Страхове поле — максимальна кількість об'єктів, охоплюваних певним видом страхування.

Страховий агент — фізична чи юридична особа, що діє від імені та за дорученням страховика відповідно до наданих їй повноважень.

Страховий брокер — зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності фізична або юридична особа, яка здійснює посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страхувальника.

Страховий портфель — фактична кількість застрахованих осіб та об'єктів або сукупність договорів страхування.

Страховий ринок — 1) складна інтегрована система страхових і перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність; 2) особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга — страховий захист і де формується пропозиція й попит на неї.

Страховик — спеціалізована організація, котра за певну винагороду (страхову премію) здійснює страхування і бере на себе зобов'язання відшкодувати збитки страхувальникові (чи іншим особам) або виплатити страхову суму.

Страхувальник — фізична або юридична особа, котра укладає зі страховою організацією договір про страхування свого власного інтересу чи інтересу третьої особи, сплачує страхові внески і має право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) у разі настання страхового випадку.

Страхування — система економічних відносин зі створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування суб'єктами господарювання від непередбачених обставин (стихійного лиха, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їх сім'ям) у разі настання страхових випадків — досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо.

Субвенція бюджетна — форма фінансової допомоги держави місцевим органам влади, що надається задля забезпечення ними реалізації конкретних заходів чи програм. На відміну від дотації субвенція у разі порушення умови її цільового використання підлягає поверненню. Згідно з міжнародно визнаною термінологією субвенція є зв'язаним (спеціальним, умовним) трансфертом, який надається за умови певної фінансової участі самого отримувача.

Т

Тягар податковий — питома вага всіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у величині ВВП.

У

Уникнення податків — сукупність способів зниження податкових зобов'язань законним шляхом завдяки використанню податкових лазівок і податкових пільг. Відбувається в процесі податкового планування.

Унітаризм бюджетний — форма міжбюджетних відносин у країнах з унітарним державним устроєм, яка регламентується у законодавчому порядку.

Уніфікація позики — об'єднання кількох позик в одну, коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації

нової позики. У деяких випадках обмін може здійснюватися за регресивним співвідношенням.

Управління державним боргом — комплекс заходів, що здійснює держава в особі її уповноважених органів, з визначення умов залучення коштів, їх розміщення і погашення та забезпечення платоспроможності держави.

Ухилення від сплати податків — сукупність нелегальних способів зниження податкових зобов'язань шляхом незаконного приховування об'єктів оподаткування, заниження податкової бази, надання в податкові органи свідомо хибної інформації.

Учасники фондового ринку — емітенти, інвестори, саморегульвні організації та професійні учасники фондового ринку. До видів професійної діяльності належать: діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська, андеррайтинг, діяльність з управління цінними паперами); діяльність з управління активами інституційних інвесторів; депозитарна діяльність; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Ф

Федералізм бюджетний — форма міжбюджетних відносин у країнах з федеративним державним устроєм. Базується на розподілі компетенції федеральної влади і суб'єктів федерації на договірних засадах.

Фінанси — система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства задля формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави та використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Фінанси домогосподарств — економічні відносини, які виникають між членами домогосподарств, з одного боку, та юридичними, фізичними особами, державою — з другого, у процесі розподілу грошових надходжень і заощаджень домогосподарств шляхом формування у них і використання обмежених за обсягом грошових ресурсів для задоволення індивідуальних потреб.

Фінанси суб'єктів господарювання — економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні.

Фінансова безпека — фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Фінансова безпека держави має провідне значення і визначається її здатністю забезпечити фі-

нансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Фінансова ідеологія підприємства — система основних принципів реалізації фінансової діяльності підприємства, яка визначається головною метою його функціонування та фінансовим менталітетом його засновників і менеджерів. Фінансова ідеологія підприємства реалізується в його фінансовій політиці.

Фінансова наука — наука, яка вивчає явища і процеси, які мають місце під час створення та використання фондів фінансових ресурсів усіх рівнів.

Фінансова політика держави — сукупність цілеспрямованих заходів держави з формування та ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для вирішення макроекономічних проблем.

Фінансова політика підприємства — форма реалізації фінансової ідеології та стратегії підприємства у розрізі окремих аспектів його фінансової діяльності.

Фінансова система — сукупність відокремлених, але взаємозв'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією.

Фінансова тактика — курс фінансової політики, спрямований на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків.

Фінансове вирівнювання — процес усунення вертикальних і горизонтальних дисбалансів через перерозподіл фінансових ресурсів.

Фінансове забезпечення — покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

Фінансове планування — діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх корпоративних об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому. Результатом фінансового планування є різні види фінансових планів і прогнозів.

Фінансове право — сукупність правових норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність з мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Упровадження в життя фінансового права відбувається за допомогою фінансового законодавства.

Фінансове регулювання — процес перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою фінансових важелів, до яких належать пода-

тки, обов'язкові платежі, збори, норми амортизаційних відрахувань, субсидії, субвенції тощо.

Фінансовий контроль — особлива діяльність з перевірки формування та використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу валового внутрішнього продукту задля оцінювання обґрунтованості й ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання. Він є складником фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент — специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією формування, розподілу та використання фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських суб'єктів і громадян (домогосподарств), якщо вони здійснюють фінансові операції.

Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання — специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією руху грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням грошових доходів і фондів, необхідних для досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства.

Фінансовий ринок — економічний простір, де виникають фінансові відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів.

Фінансові категорії — категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності, виступають формою теоретичного мислення, наукової абстракції, яка є зрізом реального економічного життя.

Фінансові показники — абсолютні величини, які характеризують створення і використання фінансових ресурсів, фінансовий стан національної економіки, результати господарської діяльності підприємницьких структур, розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, рівень доходів населення. Сукупність фінансових показників становить систему.

Фінансові ресурси — сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання.

Фіскальна політика — дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП та її суспільного використання. Фіскальна політика становить основу фінансової політики.

Фонд резервний — фонд, створюваний підприємствами для забезпечення їх діяльності в умовах погіршення кон'юнктури, затримки замовниками платежів за поставлену продукцію, виконані роботи чи надані послуги, нестачі коштів для сплати позик або покриття можливих збитків підприємства в процесі фінансово-господарської діяльності тощо. Фонд резервний призначений для самострахування фінансових ризиків. Порядок використання фонду резервного передбачається статутом підприємства.

Фонд статутний — сума внесків власників, учасників або членів у майно підприємства, організації, установи, необхідна для їх заснування та забезпечення їхньої діяльності. Первісний

розмір фонду статутного визначається установчою угодою і фіксується в статуті.

Фондова біржа — організаційно оформлений і регулярно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Належить до вторинного ринку цінних паперів; зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу. Фондова біржа виконує три основні функції — посередницьку, індикативну, регулятивну.

Функції фінансів — вияв сутності фінансів, специфічні способи вираження їх властивостей, реалізації суспільного призначення фінансів як економічної категорії.

Ц

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам. Можуть бути пайовими, борговими, похідними.

8. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Конституція України // Затверджена Верховною Радою України 28.06.1996 р. № 254/96-ВР.
2. Бюджетний кодекс України // Ухвалений Верховною Радою України 22.03.2001 р.
3. Закон «Про Державний бюджет України» (на відповідний рік).
4. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР.
6. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-ХІV.
7. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-ІV.
8. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР.
9. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» від 26.01.1993 р. № 2939-ХІІ.
10. Закон України «Про державну податкову службу в Україні» від 4.12.1997 р. № 509 — ХІІ.
11. Закон України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11.07.1996 р. № 315/96-ВР.
12. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р.
13. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» (1999 р.).
14. Указ Президента України «Про Державне казначейство України» (1995 р.).

Підручники (посібники)

1. Барановський О. І. Фінансова безпека. — К.: Фенікс, 1999.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передм. та наук. ред. В. М. Федосова. — К.: Либідь, 2000.
3. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. — К.: НІОС, 2003.
5. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: Підручник. — К.: НІОС, 2003.

6. *Карлін М. І.* Фінанси зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: Кондор, 2004.
7. *Кравченко В. І.* Місцеві фінанси України: Навч. посібник. — К.: Знання, 1999.
8. *Миргородська Л. О.* Фінансові системи зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: ЦНЛ, 2003.
9. Міжнародні фінанси: Підручник / Ред. О. І. Рогащ. — К.: Либідь, 2003.
10. *Опарін В. М.* Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001.
11. *Пасічник Ю. В.* Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посібник — К.: Знання-Прес, 2002.
12. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; За ред. В.М. Федосова. — К.: Либідь, 1994.
13. *Романенко О. Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навч. літ-ри, 2006.
14. Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. — 2-ге вид., перероб. і доп. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А.А. Славкова. — К.: КНЕУ, 2003.

Додаткова

1. *Андрущенко В. Л.* Фінансова думка Заходу: Монографія. — Львів: Каменярь, 2000.
2. *Андрущенко В. Л., Данілов О. Д.* Податкові системи зарубіжних країн. — К.: Комп'ютерпрес, 2004.
3. *Андрущенко В. Л.* Особливості та завдання національної фінансової думки // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні: Зб. наук. праць. — Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. уні-ту ім. Лесі Українки, 1999.
4. *Боди Зви, Мертон, К. Роберт.* Финансы: Пер. с англ.: Учеб. пособие. — М.; Спб.; К.: Вильямс, 2000.
5. *Бьюкенен Дж. М.* Сочинения: Пер. с англ. Серия «Нобелевские лауреаты по экономике». Т.1 / Фонд экономической инициативы; Гл. ред. кол.: Нуреев Р. М. — М.: Таурис Альфа, 1997.
6. *Кейнс Дж. М.* Общая теория занятости, процента и денег: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей. — М.: Прогресс, 1978.
7. *Озеров И. Х.,* Основы финансовой науки.— Вып. II. — Изд. 4-е, доп. — М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1914.
8. *Опарін В.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — К.: КНЕУ, 2005.
9. *Осадчая И. М.* Современное кейнсианство. Эволюция кейнсианства и неоклассический синтез. — М.: Мысль, 1971.

10. *Пушкарева В. М.* История финансовой мысли и политики налогов: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1996.
11. *Стігліц Дж.* Економіка державного сектора: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998.
12. *Європейський союз: консолідовані договори.* — К.: Port-Royal, 1999.
13. *Михайлов Д. М.* Мировой финансовый рынок: тенденции и инструменты. — М.: Экзамен, 2000.
14. *Соколовська А. М.* Податкова система України: теорія та практика становлення. — К.: НДФІ, 2001.
15. *Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л.* Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія. — К.: Либідь, 1992.
16. *Федосов В., Опарін В., Львовчкін С.* Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2002.

ДОДАТКИ

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ДО ТЕМ КУРСУ

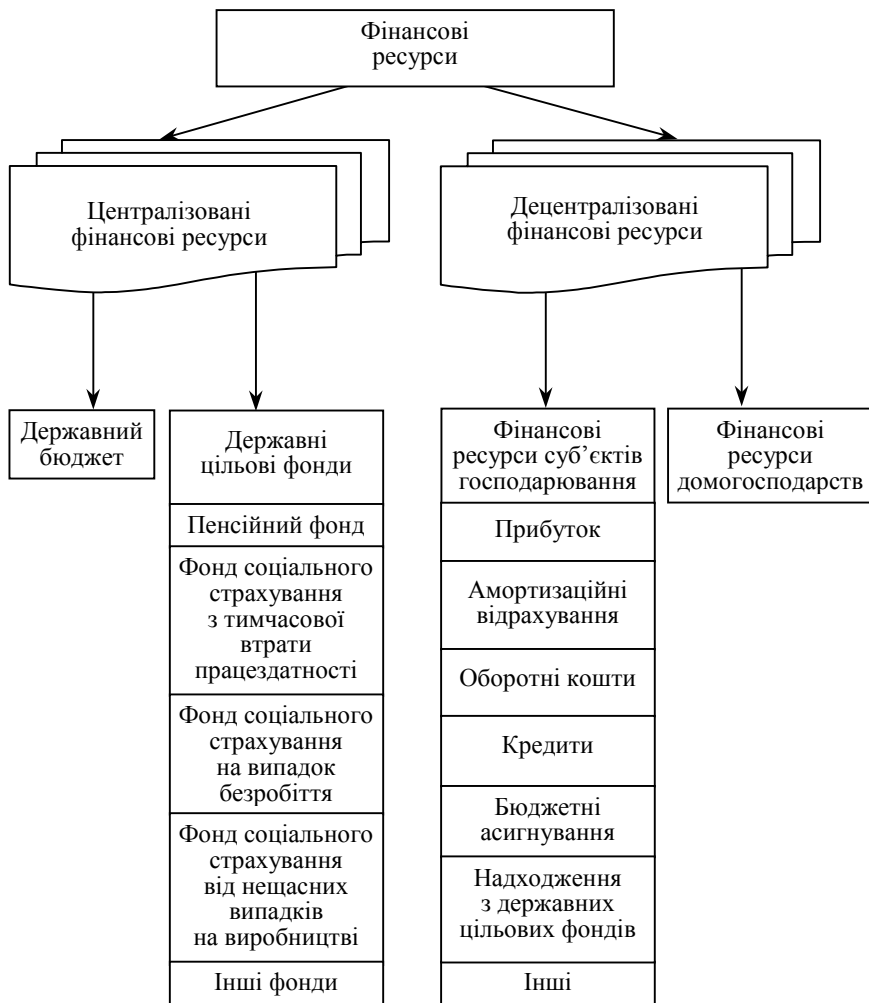

Рис. 1. Структура фінансових ресурсів

Державні доходи	Державні видатки
<i>Східні деспотичні держави</i>	
● Надходження від державного майна ● Натуральні повинності ● Штрафи, контрибуції, данини ● Від продажу зерна ● Податки і державні запозичення у грошовій формі	● Утримання правителя і його двору ● Утримання апарату управління ● Будівництво і утримання складних іригаційних систем, акведуків, доріг, фортець, культових споруд ● Ведення війн
<i>Римська імперія</i>	
● Податки ● Обов'язкові позики ● Непрямі податки ● Контрибуції, данини ● Надходження від державного майна	● Ведення війн ● Свята з приводу кожної перемоги, які організовувалися за державний рахунок, утримання імператора ● Будівництво і утримання доріг, акведуків, культових споруд тощо
<i>Феодалні держави</i>	
● Поземельний податок ● Подушний податок ● Акцизи ● Регалії ● Продаж посад, хартій, вольностей ● Домени ● Штрафи ● Мито ● Запозичення	● Військові ● Підтримання правопорядку ● На управління і утримання апарату управління ● Вкуп короля з полону
<i>Середньовічне місто</i>	
Доходи міської казни	Основні видатки міста
● Доходи від міської общинної власності ● Судові доходи (штрафи) ● Непрямі податки ● Прямі податки	● Будівництво і утримання укріплень ● Утримання міліції і військових загонів ● Додаткові королівські видатки, дарунки королям ● Купівля земель (млинів, пекарень) у сеньйорів (в общинну власність міста) ● На народну освіту і притулки для бідних (з XIII ст.). Освіта була церковна, а для купців необхідна була світська школа, у якій би навчали читати й рахувати

Рис. 2. Доходи та видатки держав стародавнього світу та середньовіччя

Зміни у сфері податків	Зміни у складі і структурі державних видатків	Виникнення бюджету	Створення фінансової системи
Зміни в системі прямих податків	Перехід від політики невтручання держави в економіку до її активного регулювання, тому почалось активне державне фінансування окремих сфер і галузей економіки	З'являється державний бюджет: • як фінансовий фонд, призначений для виконання державою її функцій; • як документ, що затверджується парламентом; • як розпис доходів і видатків держави	Формується національна фінансова система. Разом із розвитком державних фінансів починають формуватися фінанси підприємств різних форм власності, фінансовий ринок, страхування, фінанси домогосподарств
Зміни ролі непрямих податків і ставлення до них	В індустріальний період обсяги державних видатків досягли приблизно 50 % ВВП	Бюджетні права закріплюються конституцією	Процеси інтернаціоналізації, інтеграції викликають утворення політичних, економічних, митних союзів
Поява принципово нового типу платника податків: вільна, незалежна, освічена людина, яка отримує доходи від капіталу або найманої праці.	Змінилася роль держави у вирішенні соціальних питань внаслідок загострення соціальних і демографічних проблем	Бюджет одразу ж набуває хронічної дефіцитності. Зростає державний борг. А видатки з управління держборгом стають невід'ємною статтею бюджетних видатків	
З розвитком системи соціального страхування до складу податкової системи включаються внески на соціальне страхування			

Рис. 3. Еволюція фінансів в епоху індустріальної економіки

Історичні періоди	Спосіб виробництва	Основні джерела доходів	Основні напрями державних витрат	Основні джерела фінансування	Форми оподаткування	Роль податків
Давні робовласницькі держави (Єгипет, Греція, Рим)	Рабовласницький	Сільське господарство	Високі непродуктивні витрати на утримання верховної влади, збройні сили, видовища. Незначні продуктивні витрати на інфраструктуру	Данина, податки	Непряме оподаткування торгівлі й імпорту товарів. Епізодичне пряме натуральне чи грошове оподаткування	Мобілізація доходів
Середньовічна Європа	Феодалний	Сільське господарство, ремісництво	Високі непродуктивні витрати на утримання голови і державного апарату, збройні сили. Відносно невисокі продуктивні витрати на інфраструктуру	Домени, регалії, податки	Прямі різноманітні, але однотипні в натуральній і грошовій формі податки на землю, індивідумів. Непряме оподаткування торгівлі	Мобілізація доходів, регулювання окремих сторін господарського життя
Класичний капіталістичний період	Капіталістичний	Промислове виробництво	Продуктивні витрати на інфраструктуру, у т.ч. промислову. Непродуктивні витрати на утримання державного апарату, збройні сили	Податки, монополії	Пряме грошове оподаткування доходів фізичних осіб. Акцизи та інші непрямі податки на торгівлю	Мобілізація і перерозподіл доходів, регулювання економічних процесів на мікрорівні
Сучасний період — розвинуті держави	Змішана економіка	Надання послуг, промислове виробництво	Високі продуктивні витрати на формування людського капіталу (освіта, охорона здоров'я), НДКР, інформаційну і промислову інфраструктуру. Високі непродуктивні витрати на соціальне забезпечення, розв'язання екологічних проблем. Відносно невисокі витрати на утримання державного апарату, національну оборону	Податки	Непряме універсальне оподаткування споживання. Пряме грошове оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб. Обов'язкові відрахування на соціальне страхування	Мобілізація і перерозподіл, інструмент мікроекономічного регулювання

Рис. 4. Податки на різних етапах економічного розвитку*

* Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятник О. М. Податкова система: Підручник. — К.: Атака, 2006. — С. 9

Рис. 5. Макрорівневе регламентування фінансових відносин

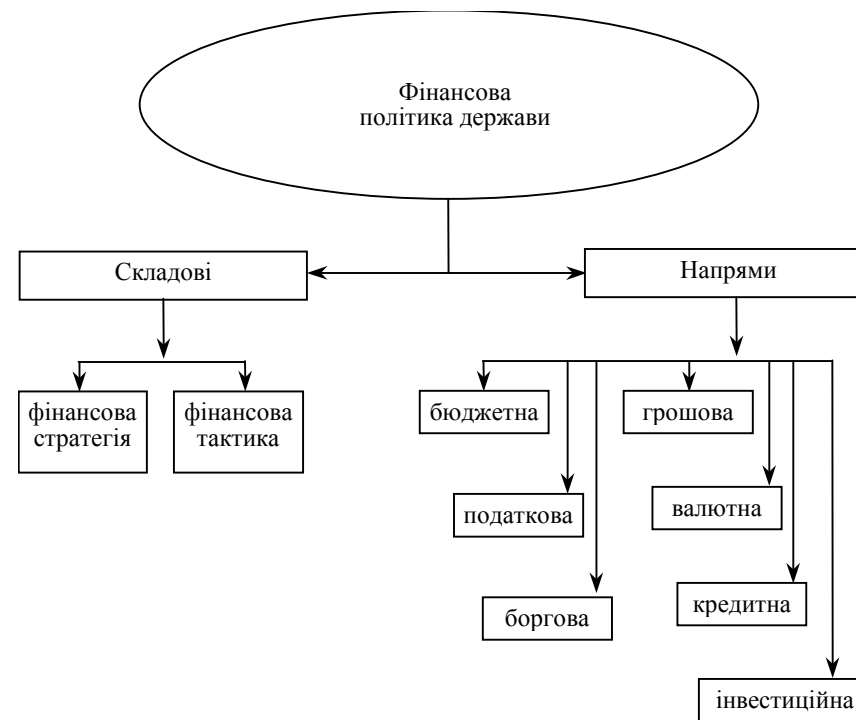

Рис. 6. Структура фінансової політики держави

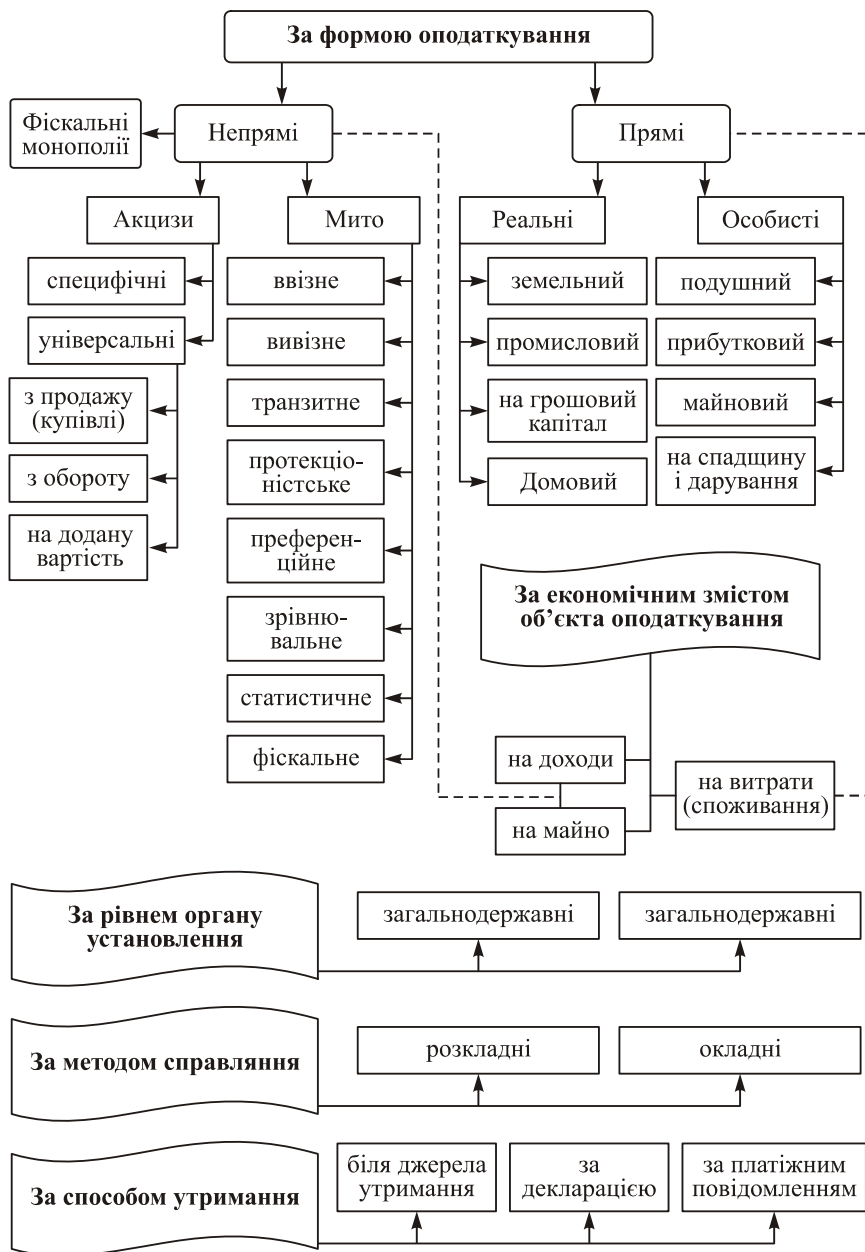

Рис. 7. Класифікація податків

Рис. 8. Роль системи оподаткування

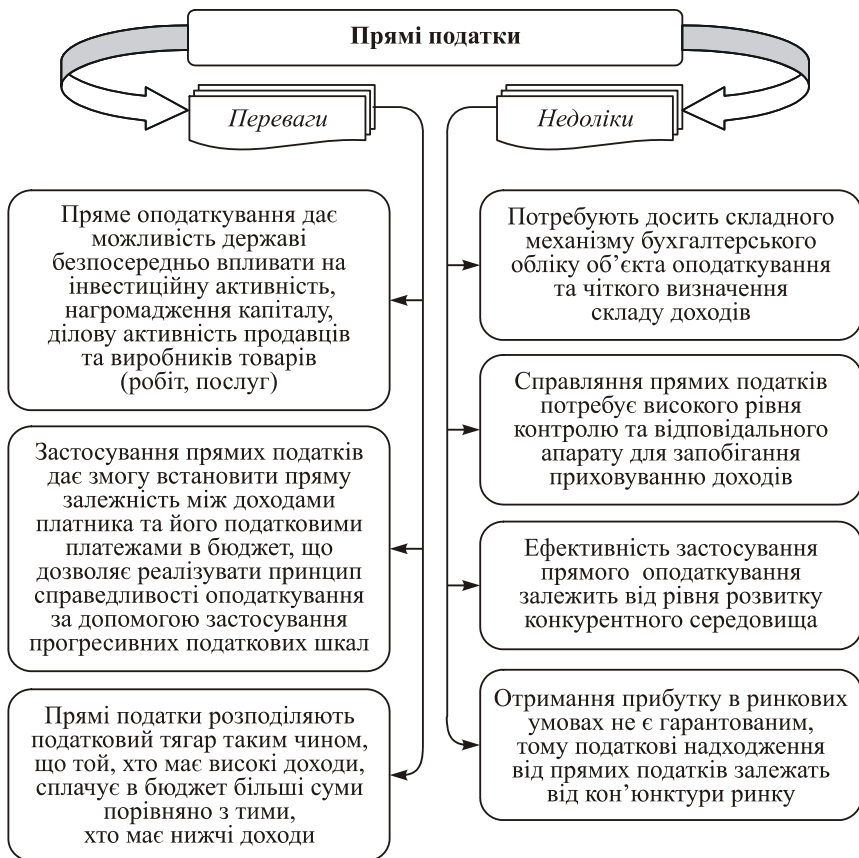

Рис. 9. Переваги і недоліки прямого оподаткування

Рис. 10. Переваги і недоліки непрямого оподаткування

Рис. 11. Бюджетна система України

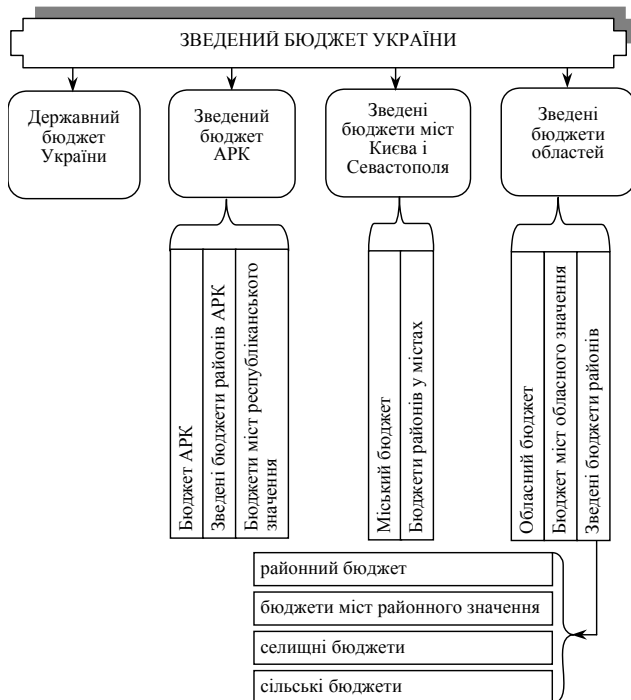

Рис. 12. Зведений бюджет України

Рис. 13. Функціональна класифікація видатків бюджету

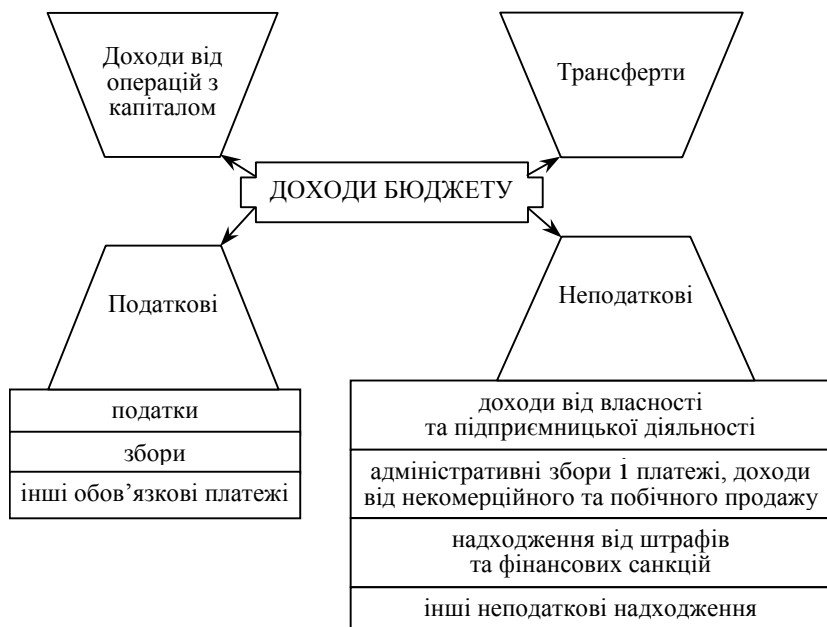

Рис. 14. Класифікація доходів бюджету за розділами

Рис. 15. Характеристика бюджетного дефіциту

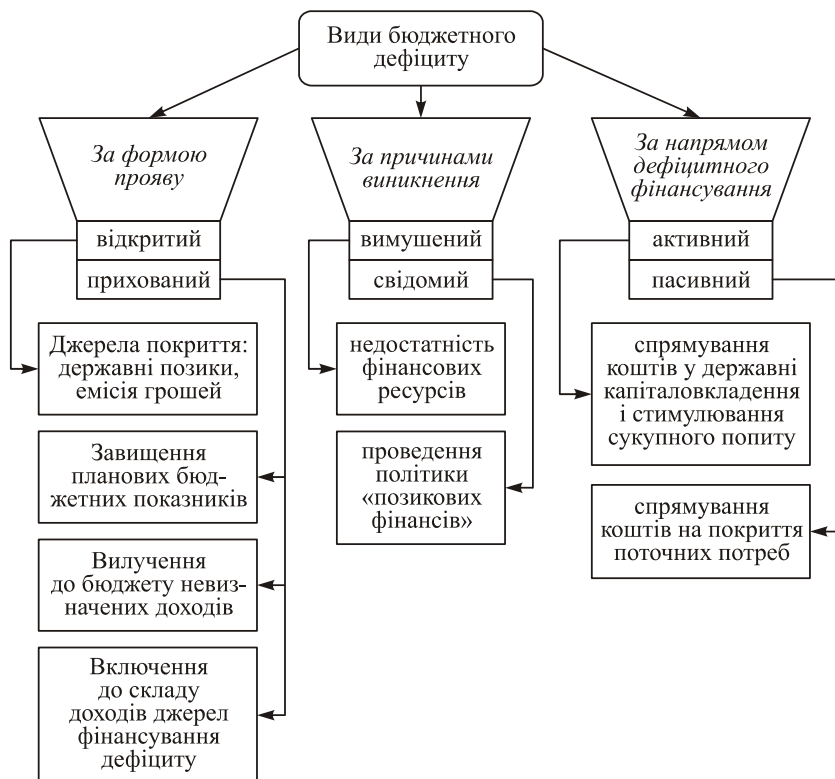

Рис. 16. Види бюджетного дефіциту

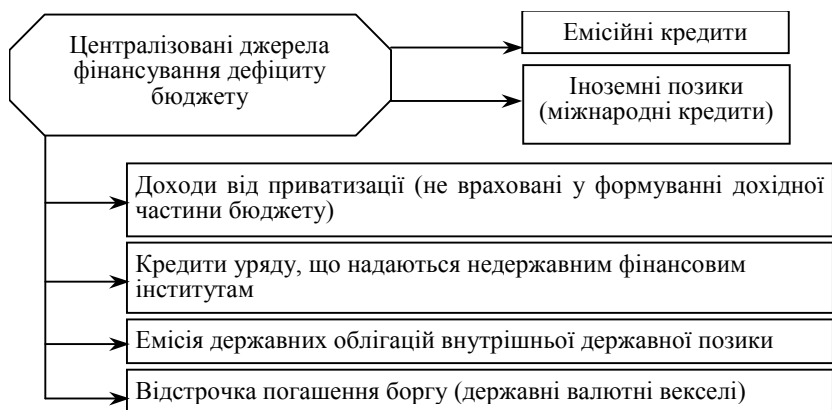

Рис. 17. Централізовані джерела фінансування дефіциту бюджету

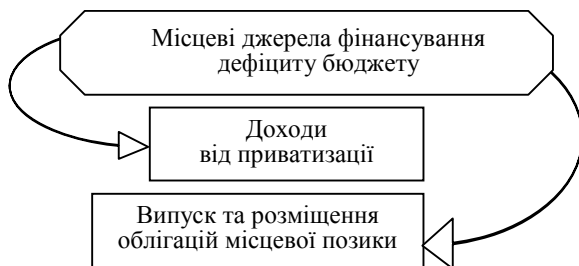

Рис. 18. Структура місцевих джерел фінансування дефіциту бюджету

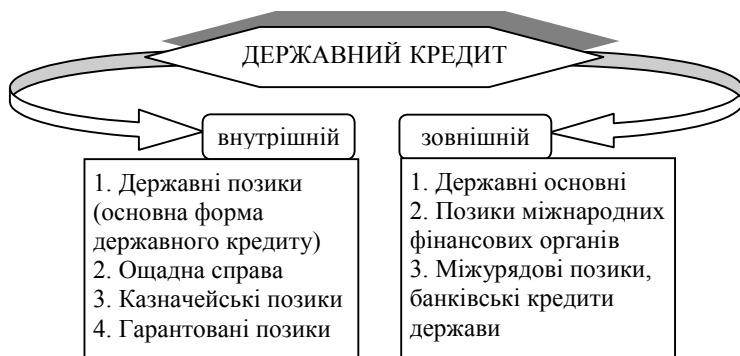

Рис. 19. Форми державного кредиту

Рис. 20. Передумови випуску і джерела погашення державних позик

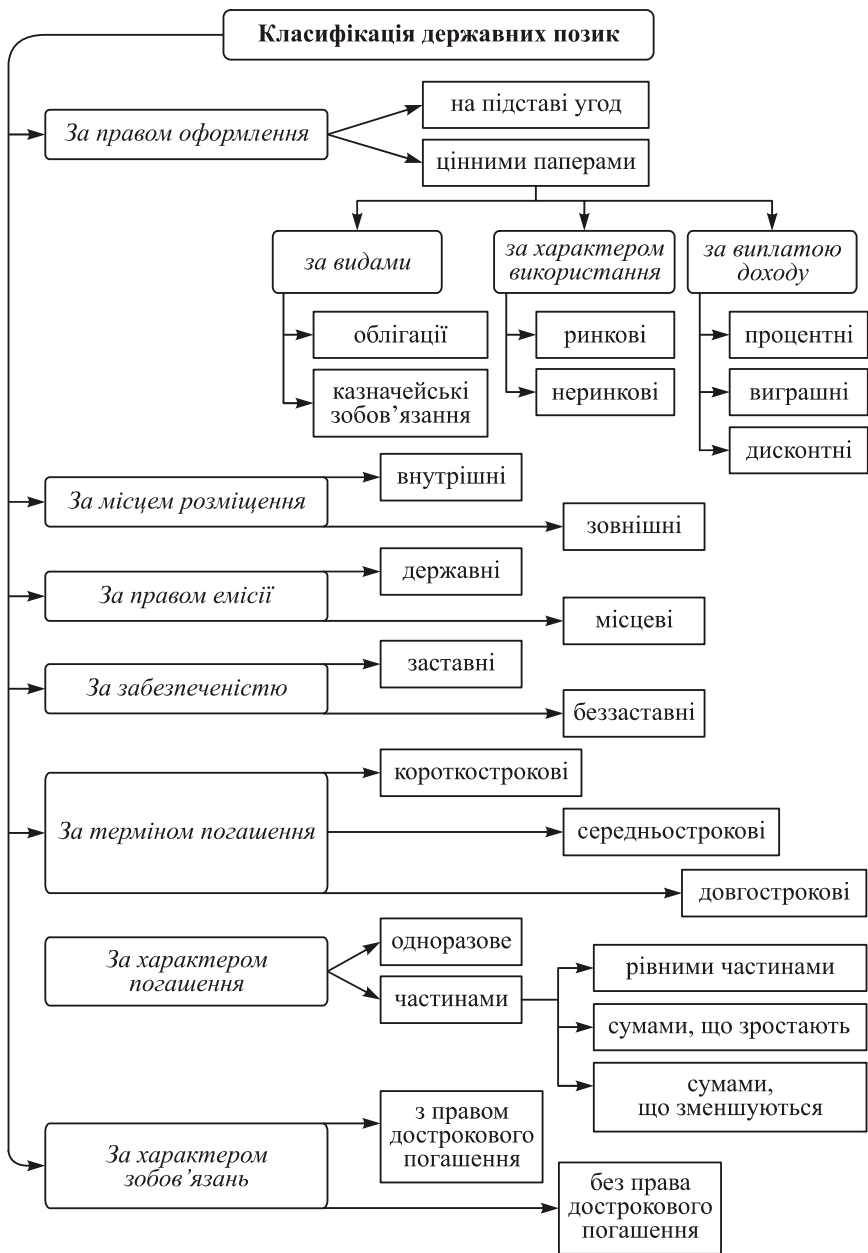

Рис. 21. Класифікація державних позик

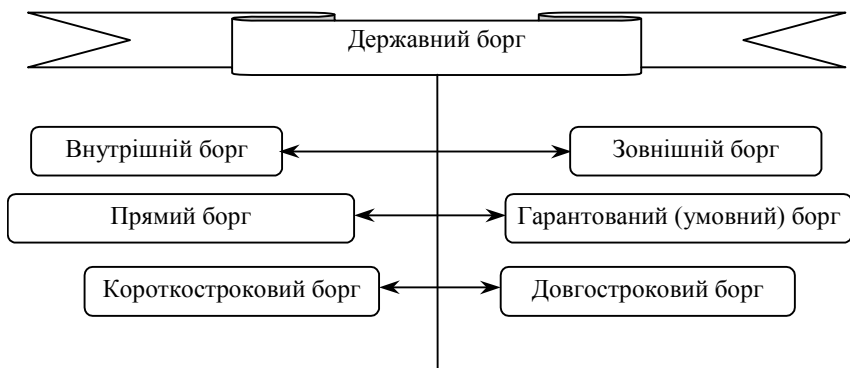

Рис. 22. Структура державного боргу

Рис. 23. Методи управління державним боргом

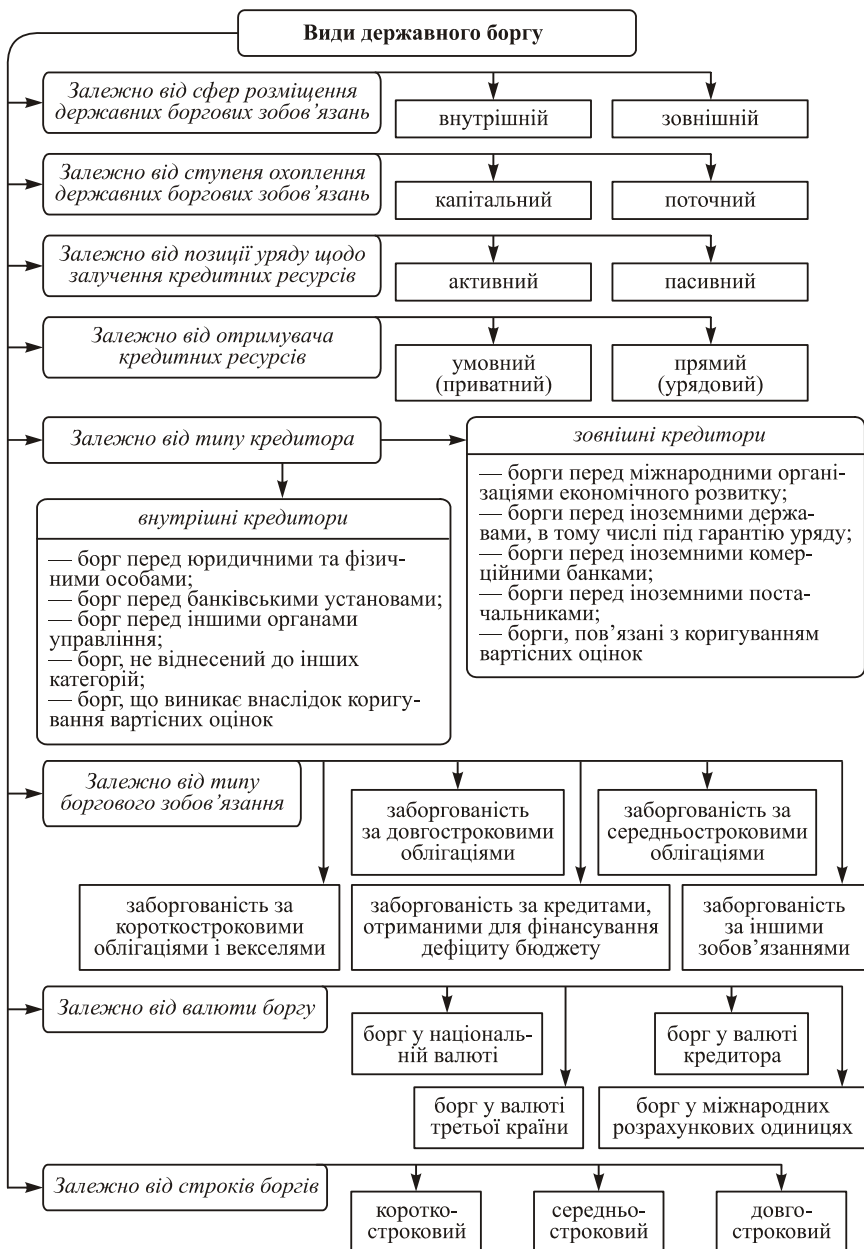

Рис. 24. Класифікація державного боргу

Рис. 25. Формування фінансових ресурсів підприємств у процесі їх діяльності

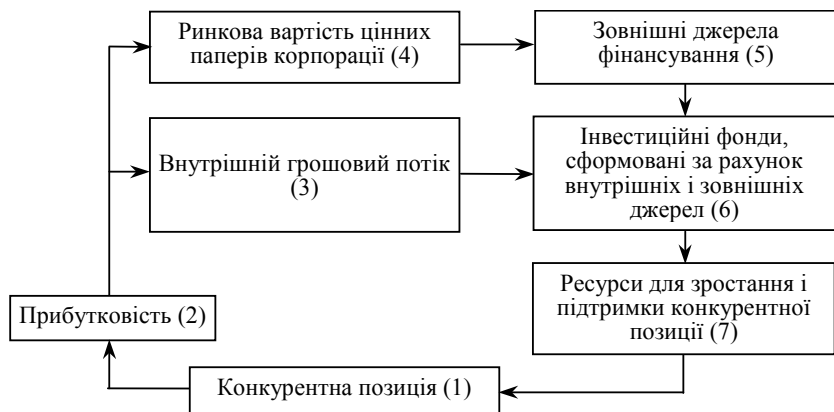

Рис. 26. Стадії вартісного циклу капіталу*

* Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 37.

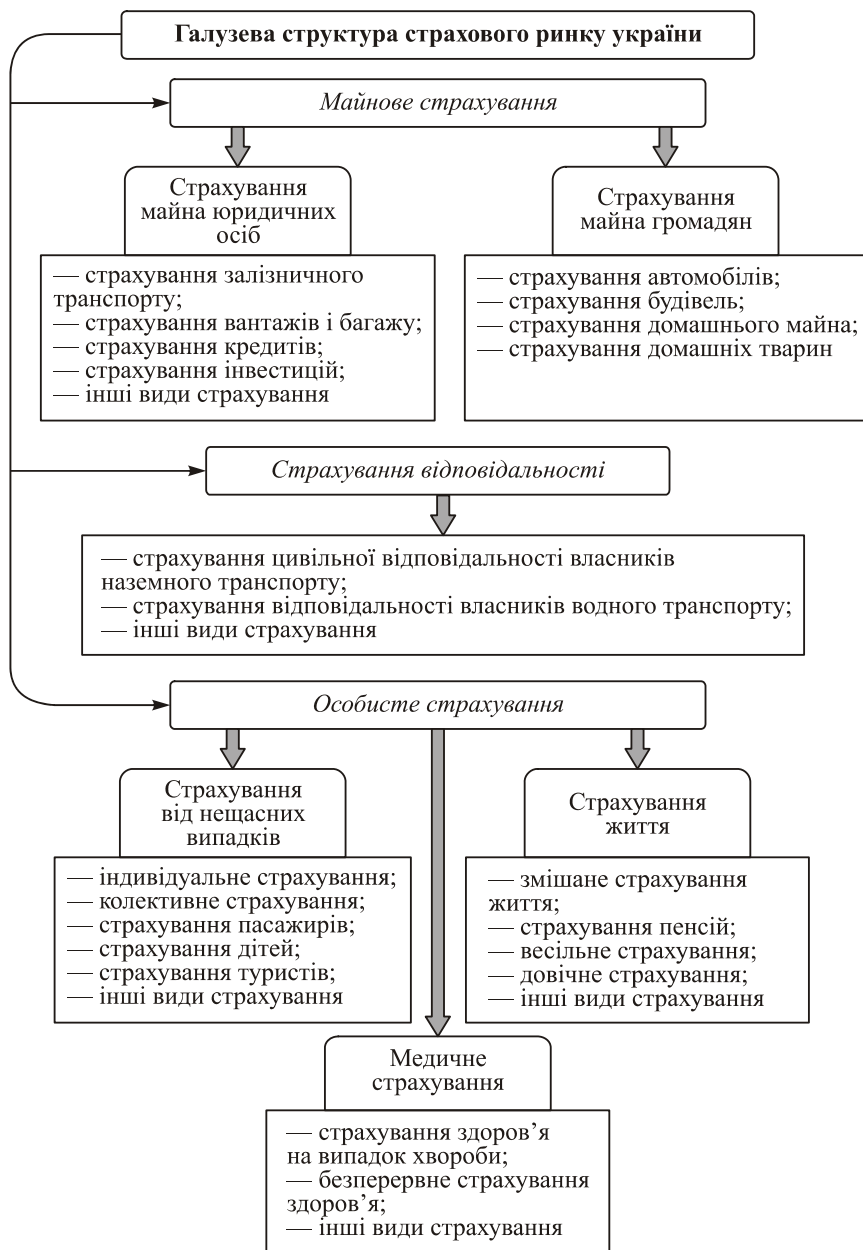

Рис. 27. Галузева структура страхового ринку

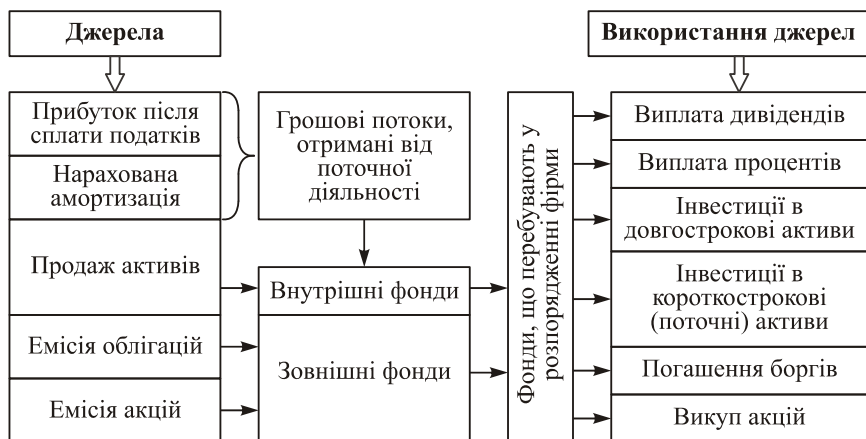

Рис. 28. Формування капіталу корпорації та його розподіл

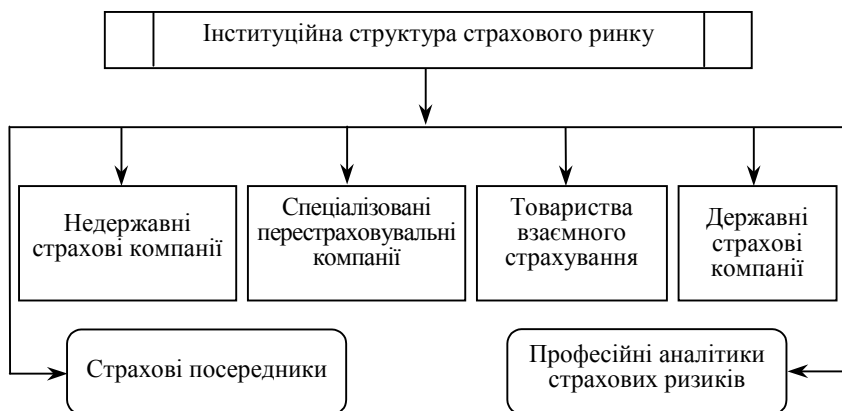

Рис. 29. Організаційна структура страхового ринку

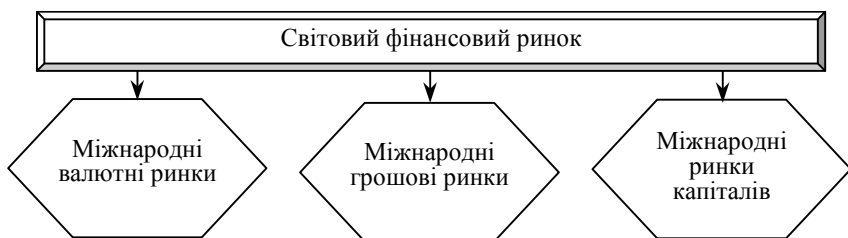

Рис. 30. Структура фондового ринку

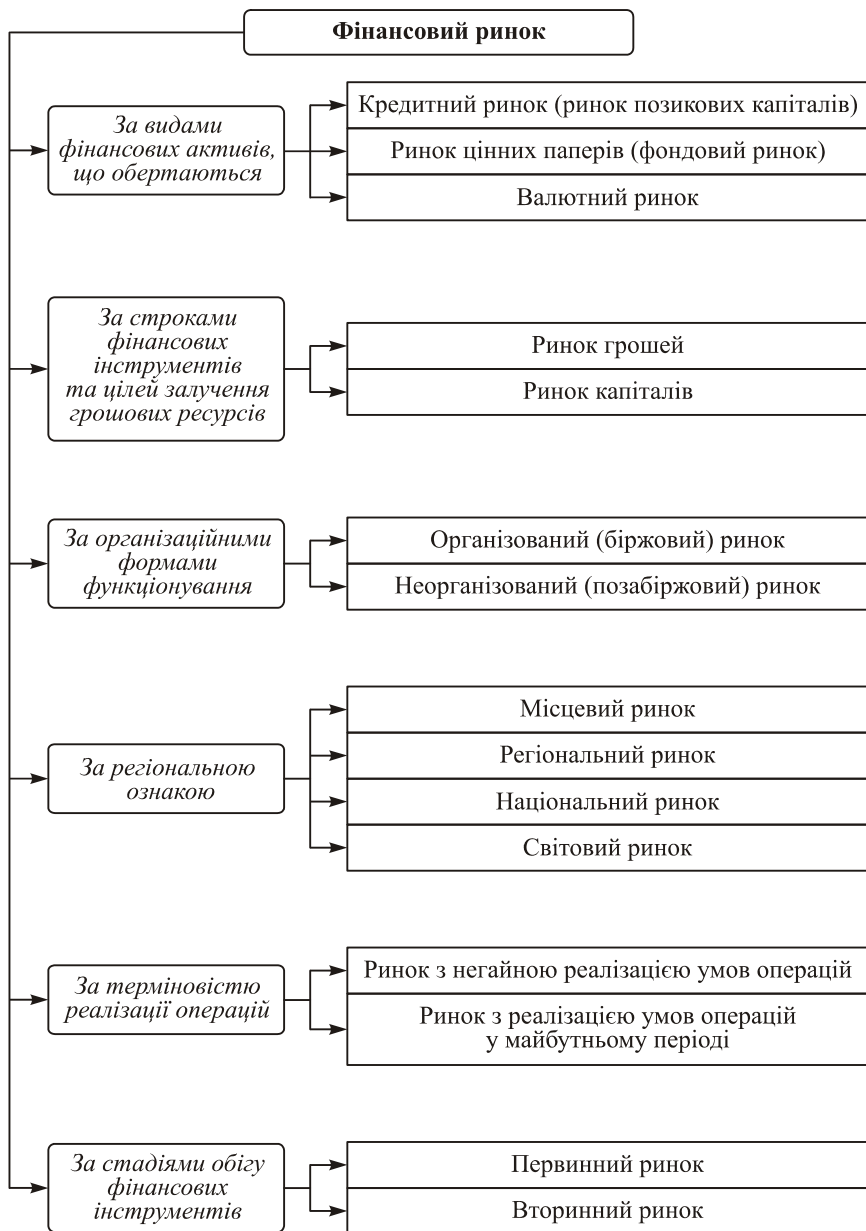

Рис. 31. Класифікація фінансових ринків

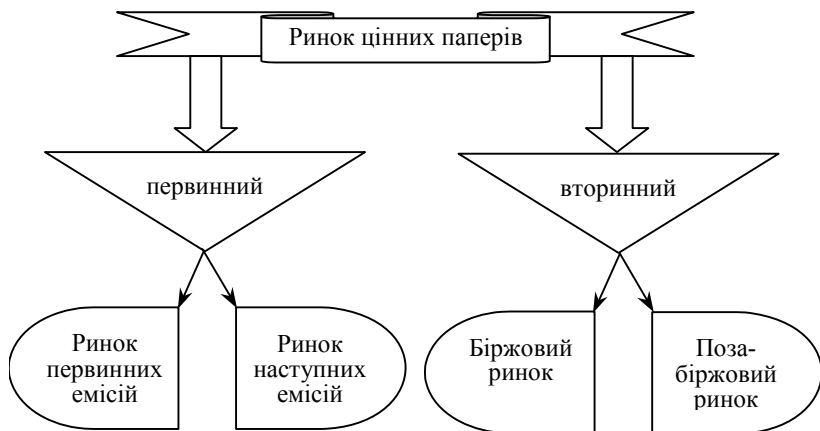

Рис. 32. Взаємозв'язок між окремими елементами світового фінансового ринку

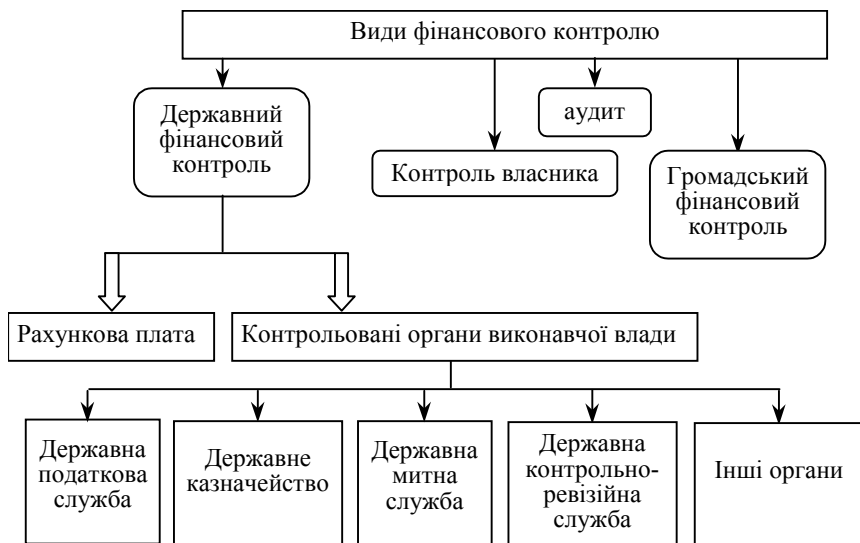

Рис. 33. Види фінансового контролю

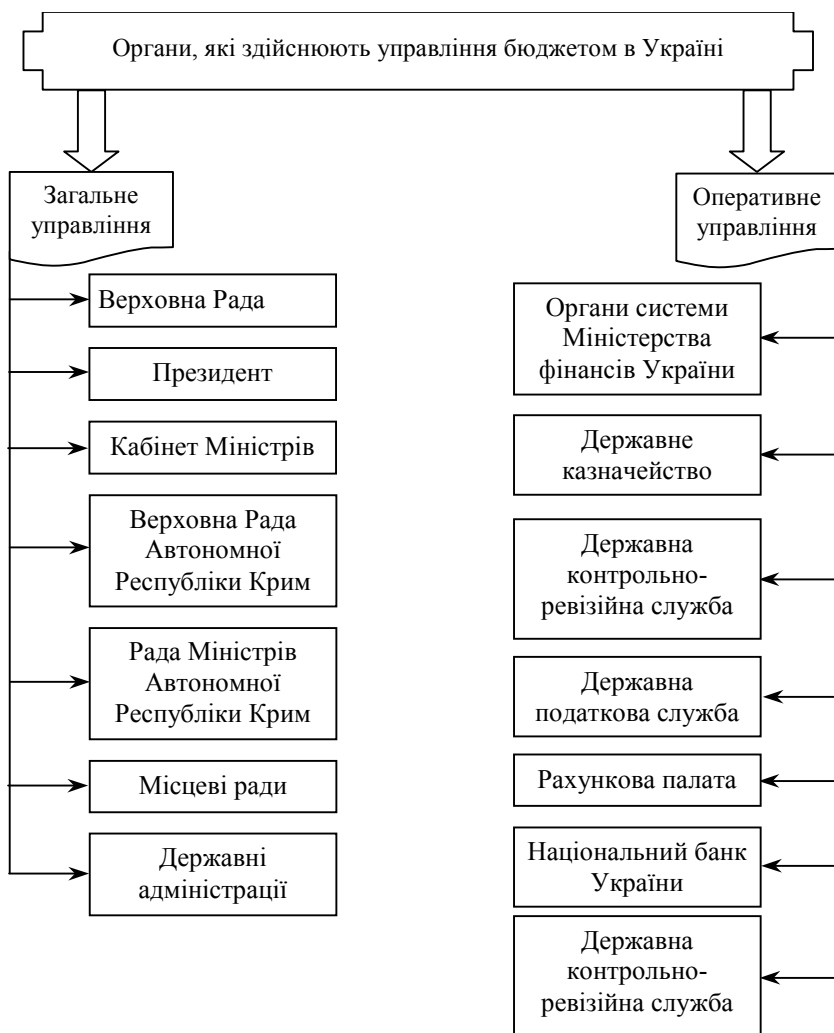

Рис. 34. Органи, які здійснюють управління бюджетом в Україні

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ОХОПЛЮЮТЬ ЗМІСТ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ

1. Предмет науки про фінанси. Суб'єкти і об'єкти фінансових відносин.
2. Характеристика фінансів як історичної категорії, передумови їх виникнення.
3. Фінанси як економічна категорія: визначення, ознаки, зв'язок з грошима.
4. Фінансові категорії.
5. Особливості фінансових категорій на макро- і мікрорівнях.
6. Функції фінансів, їх зв'язок. Дискусійні питання щодо функцій фінансів.
7. Суспільне призначення фінансів та їх об'єктивна необхідність.
8. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах.
9. Фінансові методи впливу на соціально-економічний розвиток держави.
10. Фінанси і фінансова система як об'єктивно існуюча реальність.
11. Сутність, склад і характеристика фінансової системи.
12. Державні фінанси, їх призначення і роль.
13. Взаємозв'язок між сферами і ланками фінансових відносин.
14. Сутність, склад і характеристика фінансової системи за її організаційною структурою.
15. Об'єктивна необхідність створення правового поля для функціонування фінансових відносин.
16. Поняття фінансового права і його джерела.
17. Правове регламентування фінансових відносин та фінансової діяльності.
18. Поняття і завдання фінансової політики, її зв'язок з економічною політикою. Фінансова стратегія і фінансова тактика.
19. Характеристика типів фінансової політики.
20. Зміст напрямів фінансової політики. Характеристика сучасної фінансової політики України за її окремими напрямами.
21. Стабілізація фінансового стану в Україні і шляхи її забезпечення.
22. Ефективність фінансової політики.
23. Фінансова безпека держави, її складові.
24. Об'єктивна необхідність, сутність і функції податків.
25. Класифікація податків за різними ознаками. Характеристика податків, виділених у ході їх класифікації.

26. Прямі і непрямі податки, їх сутність, переваги і недоліки.
27. Елементи системи оподаткування.
28. Взаємозв'язок між такими поняттями, як податки, податкова система і податкова політика.
29. Сутність і наукові принципи побудови податкової системи.
30. Податкова система України, її характеристика і принципи побудови.
31. Становлення та розвиток податкової системи України, її сучасний стан.
32. Податкові пільги, їх види. Переваги і недоліки їх застосування.
33. Ухилення від сплати податків і відповідальність платників за порушення податкового законодавства.
34. Бюджет як фінансова категорія, його призначення і роль.
35. Специфічні ознаки бюджету.
36. Функції бюджету як економічної категорії.
37. Місце бюджету у розподілі вартості ВВП і шляхи його впливу на цей розподіл.
38. Державний бюджет як основний фінансовий план держави.
39. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави.
40. Бюджетна система: поняття, склад, принципи побудови.
41. Ієрархічна будова бюджетної системи України.
42. Бюджетний устрій, його сутність і основи.
43. Критерії розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.
44. Міжбюджетні відносини і необхідність їх регулювання.
45. Міжбюджетні трансферти. Зміст кожного з їх видів і практика використання в Україні.
46. Поняття бюджетного процесу і його етапи (зміст кожного, задіяні органи і їх функції).
47. Бюджетні права органів законодавчої і виконавчої влади (ВРУ, Президент, місцеві Ради народних депутатів, КМУ, фінансові управління і відділи місцевих Рад).
48. Бюджетна резолюція, її зміст і призначення.
49. Казначейська система виконання державного бюджету.
50. Економічна сутність бюджетних доходів і видатків, форми їх вияву і матеріального втілення.
51. Взаємозв'язок бюджетних доходів і видатків з державними доходами і видатками.
52. Роль доходів і видатків державного бюджету в соціально-економічному розвитку країни.
53. Фактори, які визначають склад бюджетних доходів, і вибір джерел їх формування.

54. Фактори, які визначають склад і структуру видатків бюджету.
55. Класифікація бюджетних доходів.
56. Джерела формування доходів державного бюджету. Аналіз тенденцій, які простежуються в дохідній частині Державного бюджету України.
57. Загальний і спеціальний фонди Державного бюджету України.
58. Класифікація бюджетних видатків. Характеристика структури видатків Державного бюджету України.
59. Аналіз тенденцій, які простежуються у видатковій частині Державного бюджету України.
60. Місцеві бюджети як основа забезпечення місцевого самоврядування.
61. Склад і структура доходів і видатків місцевих бюджетів.
62. Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в Україні.
63. Секвестр: зміст поняття, мета й умови проведення. Захищені статті державного бюджету України.
64. Бюджетне фінансування: сутність поняття, принципи і форми бюджетного фінансування.
65. Бюджетний дефіцит: сутність, причини виникнення і заходи щодо зменшення його розміру. Поняття касового дефіциту бюджету.
66. Джерела фінансування бюджетного дефіциту, економічні наслідки їх застосування.
67. Сутність державного кредиту, його необхідність і роль у формуванні фінансових ресурсів держави. Відмінності державного кредиту від банківського.
68. Функції державного кредиту.
69. Види і форми державного кредиту, їх зміст і характеристика.
70. Класифікація державних позик.
71. Поняття державного боргу. Поточний і капітальний державний борг. Вплив державного боргу на фінансову безпеку держави.
72. Методи управління державним боргом, їх характеристика.
73. Зовнішній і внутрішній державний борг України: склад, причини виникнення, наслідки існування та заходи щодо його скорочення.
74. Обслуговування державного боргу.
75. Об'єктивна необхідність страхового захисту і його роль у забезпеченні суспільного відтворення.
76. Особливості фінансових відносин у сфері страхування.
77. Економічна сутність категорії «страхування», її ознаки.
78. Суб'єкти страхових відносин.
79. Форми створення страхових фондів, їх характеристика.

80. Класифікація страхування по об'єктах і за ознакою ризику.
81. Характеристика майнового, особистого, соціального, медичного страхування, а також страхування відповідальності і фінансових ризиків.
82. Поняття страхового ринку, його організаційна структура.
83. Страхове поле і страховий портфель.
84. Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні, його організація і зміст.
85. Розвиток страхового ринку в Україні, його стан на сучасному етапі.
86. Сутність та суспільне призначення соціального страхування.
87. Джерела формування доходів і напрямки видатків: Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.
88. Пенсійна реформа в Україні.
89. Роль медичного страхування у забезпеченні послуг населенню з охорони здоров'я.
90. Фінансовий ринок як економічний простір, на якому формуються відносини з приводу купівлі-продажу фінансових фондів.
91. Передумови виникнення фінансового ринку, його роль у ринковій економіці.
92. Місце фінансового ринку у розподільчих процесах.
93. Сфери фінансового ринку.
94. Класифікація ринку цінних паперів.
95. Суб'єкти фінансового ринку (емітенти, інвестори, посередники, інфраструктура); склад і роль кожної групи суб'єктів.
96. Місце і роль держави на фінансовому ринку.
97. Поняття та характеристика цінних паперів згідно з чинним законодавством.
98. Характеристика інструментів фінансового ринку, їх склад.
99. Інструменти власності і позики. Похідні цінні папери.
100. Характеристика і призначення державних цінних паперів.
101. Фондова біржа та її функції.
102. Саморегулювні організації ринку цінних паперів.
103. Ринок фінансових послуг і його роль у функціонуванні економічної системи.
104. Сегментарна структура ринку фінансових послуг.
105. Особливості функціонування фінансів на мікрорівні.
106. Сутність і призначення фінансів суб'єктів господарювання.
107. Внутрішні та зовнішні фінансові відносини суб'єктів господарювання.

108. Форми організації підприємництва і капіталу.
109. Формування й обіг фінансових ресурсів як основа організації фінансів підприємств. Характеристика їх складу.
110. Джерела формування фінансових ресурсів новостворюваних і функціонуючих підприємств.
111. Грошові надходження, їх склад і економічна характеристика.
112. Фінансові результати діяльності підприємств та макро- і мікроекономічні чинники, які їх визначають.
113. Характеристика методів організації фінансової діяльності підприємств (принципи, мета, зміст і роль кожного методу).
114. Особливості організації і функціонування фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності.
115. Особливості фінансів установ і організацій соціальної сфери.
116. Акціонерне товариство (корпорація) — основна форма організації капіталу та підприємництва в сучасній ринковій економіці.
117. Особливості корпоративних фінансів.
118. Сутність, призначення і роль міжнародних фінансів, їх зв'язок з глобалізацією економіки.
119. Валютні відносини. Валютний курс.
120. Глобальні фінансові інституції, їх завдання, сфери діяльності, формування капіталів та ресурсів (Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Банк міжнародних розрахунків).
121. Регіональні міжнародні фінансові інституції (Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку).
122. Фінанси ЄС.
123. Світовий фінансовий ринок, його функції і структура.
124. Фінансове регулювання як підсистема фінансового механізму. Методи фінансового регулювання.
125. Фінансове планування: сутність, завдання, принципи і методи. Роль фінансового планування при переході до ринку.
126. Зміст і призначення фінансового контролю, його об'єкти і суб'єкти. Функції суб'єктів фінансового контролю.
127. Характеристика видів, форм і методів фінансового контролю.
128. Система фінансових планів, їх характеристика.
129. Управління фінансами і його види. Об'єкти і суб'єкти управління, функції останніх. Менеджмент державних фінансів. Фінансовий менеджмент підприємницьких структур. Податковий менеджмент.
130. Характеристика фінансових важелів та стимулів як складових фінансового механізму. Фінансові показники. Фінансові норми і нормативи. Фінансові стимули.

Навчальне видання

**РОМАНЕНКО Олена Романівна
ДАНИЛЕНКО Любов Павлівна
ГЛАДЧЕНКО Лідія Петрівна
СЛАВКОВА Алла Аркадіївна
ГАПОНЮК Микола Анатолійович**

ФІНАНСИ

(для студентів нефінансових спеціальностей)

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни**

Редактор *А. Бородавко*
Художник обкладинки *О. Покорницька*
Коректор *В. Антонюк*
Технічний редактор *Н. Андрієнко*
Верстка *Н. Андрієнко*

Підп. до друку 31.03.09. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсет. Ум. друк. арк. 8,83.
Обл.-вид. арк. 9,65. Наклад 2580 пр. Зам. № 08-3552

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, №235 від 07.11.2000)

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua